

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
XLVI

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Павле Ивић, др Драгољуб Петровић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1999

НИКОЛА РАМИЋ

ЛИВАЊСКО-ДУВАЊСКИ ГОВОРНИ ТИП

САДРЖАЈ

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА	269
I УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	277
О географским, привредним и историјским приликама	277
О становништву	279
О досадашњим дијалектолошким радовима о овом говорном типу	283
Осврт на начин и циљ рада	285
II ФОНЕТИКА	287
ВОКАЛИ	287
Вокал <i>a</i>	288
Вокал <i>e</i>	291
Вокал <i>o</i>	295
Вокал <i>u</i>	297
Вокал <i>y</i>	297
Вокално <i>p</i>	298
Редукција вокала	299
Дјелимичне редукције	299
Потпуне редукције	299
Афереза	299
Синкопа	300
Апокопа	301
Хаплоглогија	302
Појаве у хијату	302
Елизија	302
Контракција вокала	303
Покретни вокали	306
Рефлекси старог вокала јат (ѣ)	306

ЗАКЉУЧЦИ О ВОКАЛИЗМУ	312
КОНСОНАНТИ	312
Сонант <i>j</i>	313
Сонант <i>л</i>	314
Сонант <i>н</i>	316
Сонанти <i>љ</i> и <i>њ</i>	317
Сонант <i>м</i>	318
Фрикатив <i>х</i>	318
Секвенца <i>хв</i>	321
Фрикатив <i>ф</i>	321
Африкате	322
Сугласничке групе <i>шћ</i> , <i>жћ</i>	324
Судбина секвенци <i>-ji-</i> , <i>-jd-</i>	326
Јотовање	327
Сибиларизација	329
Судбина сугласничких група	330
Процеси асимилације и дисимилације	332
Метатеза	332
Још неке појаве у вези са сугласницима	333
ЗАКЉУЧЦИ О КОНСОНАНТИЗМУ	335
III АКЦЕНАТ	337
Опште карактеристике и квантитет	337
Преношење акцента на проклитику	340
Акценат појединих врста ријечи	343
Именице женског рода	343
<i>а</i> -основе	343
<i>и</i> -основе	346
Именице мушког рода	347
Именице средњег рода	350
Замјенице	350
Придјеви	351
Бројеви	352
Глаголи	353
IV МОРФОЛОГИЈА	357
ИМЕНИЦЕ	357
Именице мушког рода	357

Именице средњег рода	361
Именице женског рода на -a	363
Именице женског рода на сугласник	366
Појединачне напомене о именицама	368
ЗАМЈЕНИЦЕ	369
Именичке замјенице	369
Придјевске замјенице	373
ПРИДЈЕВИ	376
Деклинациони типови и облици	376
Поређење придјева	378
БРОЈЕВИ	379
ГЛАГОЛИ	381
Инфинитив	381
Презент	383
Аорист	386
Имперфекат	386
Перфекат	387
Плусквамперфекат	387
Футур I	387
Футур II	388
Императив	388
Потенцијал	389
Радни глаголски придјев	389
Трпни глаголски придјев	389
Глаголски прилог садашњи	390
НЕПРОМЈЕНЉИВЕ РИЈЕЧИ	393
V ИЗ СИНТАКСЕ	393
Конгруенција	393
Из синтаксе падежа	394
Из синтаксе глаголских облика	397
Још неке напомене из синтаксе	398
VI ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ	401
ИЗ ЛЕКСИКЕ	403
ТЕКСТОВИ	419
SUMMARY	426

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА

- Баотић, Дервента — Baotić Josip, *Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente*, BH DZb IV, Sarajevo 1983.
- Баотић, Кострч — Baotić Josip, *Akcenatski sistem sela Kostrča u bosanskoj Posavini*, BH DZb II, Sarajevo 1979.
- Белић, Фонет. — др Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика*, Београд 1969.
- Белић, Ист. I — др Александар Белић, *Историја српскохрватског језика II, св. I, Речи са деklinацијом*, Београд 1972.
- Белић, Ист. II — др Александар Белић, *Историја српскохрватског језика II, св. 2, Речи с конјугацијом*, Београд 1962.
- Белић, Значај — А. Белић, *О значају западног ишћокавског говора за историју српскохрватског језика*, ЈФ XXIII, Београд 1958, 69–75.
- Белић, Карта — А. И. Беличъ, *Диалектологическая карта сербского языка*, Санктпетербургъ, 1906.
- Белић, Период. — А. Белић, *Периодизација српскохрватског језика*, КнЈ 4–5, Београд 1958, 161–170.
- Белић, Прилози — А. Белић, *Прилози историји словенских језика*, Глас СКА LXII, 199–242.
- Белић, Шток. дијалекат — А. Белић, *Шћокавски дијалекаит*, Народна енциклопедија Ст. Станојевића IV, Загреб 1929.
- Бошк., Уп. грам. — Радосав Бошковић, *Основи ујоредне граматиике словенских језика, I Фонетика*, Београд 1972.
- Брабец, Тузла — Ivan Brabec, *Govor Tuzle i okolice* (doktorska disertacija u rukopisu), Zagreb 1955.
- Брабец, Особине — Ivan Brabec, *Glavnije fonetske osobine govora u tuzlanskom kraju (upoređene sa osobinama u drugim štokavskim govorima)*, Pitanja književnosti i jezika IV i V, Sarajevo 1957/58, 43–68.
- Броз., Фојн. — D. Brozović, *Govor u dolini rijeke Fojnice* (doktorska disertacija u rukopisu), Zagreb 1956.
- Броз., Извј. — Dalibor Brozović, *Izvještaj o dijalektološkim istraživanjima u srednjoj Bosni*, Ljetopis JAZU 65, 334–351.
- Броз., Истраж. — Dalibor Brozović, *Dijalektološka istraživanja u Bosni (okolica Livna i vi-sočki kraj)*, Ljetopis JAZU 64, 347–351.

- Броз., Граница — Dalibor Brozović, *O jednom problemu naše historijske dijalektologije — stara ikavsko-ijekavska granica*, ЗФЛ IV-V, Н. Сад 1961/62, 51–57.
- Броз., Ијешћ. — Dalibor Brozović, *O problemu ijekavsko-šćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, HDZb II, Zagreb 1966, 119–208.
- Броз., Диј. сл. — Dalibor Brozović, *Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičkog prostora*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 5, Zadar 1970, 5–53.
- Броз., Предм. мозаик — Dalibor Brozović, *O predmigracionom mozaiku hrvatskosrpskih dijalekata na području Bosne i Hercegovine*, Radovi sa Simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i Evropska kultura“, Zenica 1973, 81–88.
- Броз., Макарско пр. — Dalibor Brozović, *O Makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije*, Separat iz Makarskog zbornika I, 1971.
- Будм., Дубровачки — Pero Budmani, *Dubrovački dijalekat, kako se sada govori*, Rad LXV, Zagreb 1883, 155–179.
- Ваљ., Вис. — Naila Valjevac, *Govor visočkih Muslimana (Akcentat i Fonetika)*, BH DZb IV, Sarajevo 1983.
- Вуј., Мрковићи — Лука Вујовић, *Мрковићи дијалекати (с краћким освртом на сусједне говоре)*, СДЗб XVII, Београд 1969.
- Вук, СР — Вук Стеф. Карачић, *Српски Рјечник 4*, Београд 1935.
- Вуковић, Мост. — Јован Вуковић, *Карактеристичне особине мостарског говора*, Глас Југословенског професорског друштва XII, Београд 1937, 953–964.
- Вуковић, Пив.-Др. — Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, Београд 1938/39, 1–113.
- Вуковић, Имљ. — Jovan Vuković, *Imljani. Govorne osobine*, GZM XLV, Sarajevo 1959, 111–116.
- Вуковић, Међујезички додир — Jovan Vuković, *Refleksi međujezičkih dodira u fonetskim osobinama bosanskohercegovačkih govora*, Radovi Naučnog društva BiH XX, Sarajevo 1963, 157–172.
- Вуковић, БХ типови — Jovan Vuković, *Bosanski i hercegovački ijekavski govorni tipovi u svjetlu raščlanjavanja ijekavskog narečja*, GZM XVII, Sarajevo 1963, 17–28.
- Вуковић, Жепа — Jovan Vuković, *Govorne osobine stanovništva Žepe*, GZM XIX, Sarajevo 1964, 45–62.
- Вуковић, Ист. — dr Jovan Vuković, *Istorija srpskohrvatskog jezika, I dio: Uvod i fonetika*, Београд 1974.
- Вуковић, Кр.-Леп. — Jovan Vuković, *Kreševsko-lepenički govor*, Radovi Naučnog društva BiH III, Sarajevo 1963, 287–311.
- Вуком., Јајце — Славко Вукомановић, *Извјештај о истраживању говора Јајца и околине*, Гласник САНУ XII, Београд 1960, 232–234.
- Вуком., Марг. — Славко Вукомановић, *Језик Смићана Марковца Маргитића*, Београд 1971.
- Вуком., Варијанте — Slavko Vukomanović, *Nacija, jezik i naše književnojezičke varijante*, Sveske 5–6, Sarajevo 1984, 241–254.
- Вукушић, Норма — Stjepan Vukušić, *Hrvatska naglasna norma na osnovi zapadnog dijalekta (ikavaca)*, HDZb VII, sv. 1, Zagreb 1985, 275–290.
- Георг., ЛП — Светозар Георгијевић, *Јајић (ћ) у говору Личког Поља*, ЈФ IX, Београд 1930, 93–196.

- ГСБ — *Govori sjeverozapadne Bosne*, obradili Dragomir Vujičić, Milorad Dešić, Asim Peco i Dalibor Brozović, ВН DZb II, Sarajevo 1979.
- Даничић, СА — Ђуро Даничић, *Српски акценџи*, Београд-Земун 1925.
- Дешић, ЗБИГ — Милорад Дешић, *Западнобосански ијекавски говори*, СДЗб XXI, Београд 1976.
- Драг., ГЛЈ — Милан Драгичевић, *Говор личких ијекаваца*, СДЗб XXXII, Београд 1986.
- Ђук., ГЦ — Петар Ђукановић, *Говор села Горње Цайарде (код Зворника)*, СДЗб XXIX, Београд 1983.
- Ђук., Драгач. — Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, СДЗб XLI, Београд 1995.
- Ђуровић, Прибој — Радосав Ђуровић, *Рефлекси јаџа у околини Прибоја*, СДЗб XXVI, Београд 1980.
- Ђуровић, ЈБ-вХ — Радосав Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*, СДЗб XXXVIII, Београд 1992.
- Енци. Југ. — *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb.
- Жуљић, ДВД — Мјо Жуљић, *Današnji vareški dijalekat*, Školski vjesnik XV, Sarajevo 1908.
- Ивић М., Инстр. — М. Ивић, *Значења српскохрватског инструменџала и њихов развој*, САНУ — посебна издања ССХХVII, Београд 1954.
- Ивић М., Реперџор — М. Ивић, *Реперџор синџаксичке проблемџике у српскохрватским дијалекџима*, ЗМСФЛ VI, Нови Сад 1963, 13–30.
- Ивић, Разв. конс. — Павле Ивић, *Два главна џравца развоја консонанџизма у српскохрватском језику*, ГФФНС II, Н. Сад 1957, 159–183.
- Ивић, Галип. — Павле Ивић, *О говору галипџских Срба*, СДЗб XII, Београд 1957.
- Ивић, О неким пробл. — Павле Ивић, *О неким џроблемима наше истџоријске дијалекџологије*, ЈФ XXI, Београд 1955/56, 97–129.
- Ивић, Проз. систем — Pavle Ivić, *Prozodijski sistem savremenog srpskohrvatskog standardnog jezika*, Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kurylowicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, 135–144.
- Ивић, ВР — др Павле Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, Београд 1966, 19–245.
- Ивић, Изузечи — Pavle Ivić, *O prividnim izuzecima od srpskohrvatskog novog jotovanja*, Pontes slavici, Graz 1986, 145–156.
- Ивић, Промена — P. Ivić, *Promena ra > re u srpskohrvatskim govorima*, Prace filologiczne XVIII, 2, Warszawa 1964, 383–393.
- Ивић, Дијалект. — Павле Ивић, *Дијалекџологија српскохрватског језика*, Н. Сад 1985.
- Ивић, Облици — др Павле Ивић, *О деклинационим облицима у српскохрватским дијалекџима*, I део, ГФФНС IV (1959) и II део, ГФФНС V (1960).
- Ивић-Бош.-Драгин, Банат — Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекџа*, СДЗб XL, Београд 1994.
- Ивишић, Посавина — S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU 196 (1913), 124–256, 197 (1913), 9–127.
- Игњат., ЈДЈФ — Д. Игњатовић, *Језик шџамџаних дела Јеронима Филиповића (фрањевачког џисца XVIII века)*, Библиотека ЈФ V, Београд 1974.
- Језик — Prof. dr Dalibor Brozović — Prof. dr Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb 1988.
- Јовић, Трст. — Душан Јовић, *Трстџенички говор*, СДЗб XVII, Београд 1968.

- Јурч., Дувно — И. Јурчевић, *Прилог проучавању говора села Ковача код Дувна*, Прилози проучавању језика 15, Нови Сад 1979, 101–120.
- Кашић, Кон. — Zorka Kašić, *Govor Konavala*, СДЗб XLI, Београд 1995.
- Клаић, Дувно — V. Klaić, *Duvanjsko Polje*, Hrvatsko kolo III, Zagreb 1906.
- Кушар, Раб — Kušar M., *Rapski dijalekat*, Rad JAZU 118.
- Ласт., КГ — Bogdan Lastavica, *Korenički govor*, Nastavni vjesnik XIV, Zagreb 1905/06, 752–765.
- Маретић, Грам. — T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1963.
- Маретић, Језик — T. Maretić, *Jezik dalmatinskih pisaca XVIII vijeka*, Rad JAZU 210, 163–240 и 211, 1–92.
- Марковић, ЈИА — С. Марковић, *Језик Ивана Анчића (босанског писца XVII века)*, СДЗб XIII, Београд 1958.
- Мат., Мостар — Фахра Матијашевић, *Акцентаи глагола у савременом мосџарском говору у односу на Вуков и Даничићев систем*, ЈФ XXVI/1–2 (1963/64), 337–368.
- Маштр., Нин — Ljubomir Maštrović, *Ninski govor*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. II (1953).
- Милас, Мост. — Matej Milas, *Današnji mostarski dijalekat*, Rad JAZU 153, Zagreb 1903, 47–98.
- Милетић, Црмнички — Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗб IX, Београд 1940.
- Могуш, Сењ — Milan Moguš, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik 2, 1966.
- Моск., АСПГ — Милош С. Московљевић, *Акцентаијски систем њоцерског говора*, Библиотека ЈФ 1, Београд 1928.
- Ник. Б., Колубара — Берислав М. Николић, *Колубарски говор*, СДЗб XVIII, Београд 1969.
- Ник. Б., Мачва — Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗб XVI, Београд 1966.
- Ник. Б., Тршић — Берислав М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗб XVII, Београд 1968.
- Ник. Б., Срем — Берислав М. Николић, *Сремски говор*, СДЗб XIV, Београд 1964.
- Ник. Б., Основи акц. — Берислав М. Николић, *Основи млађе новошџокавске акцентуације*, Библиотека ЈФ н. с. 1, Београд 1970.
- Ник. М., Гороб. — Мирослав Николић, *Говор села Горобића (код Ужичке Пожееге)*, СДЗб XIX, Београд 1972.
- Ник. М., Полимље — Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*, СДЗб XXXVII, Београд 1991.
- Окука, Усора — Miloš Okuka, *Neke osobenosti vokalizma današnjeg govora donjeg toka Usore*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu VII, Sarajevo 1972, 83–100.
- Окука, Рама — Miloš Okuka, *Govor Rame*, Sarajevo 1983.
- Пав., Леп. — Slavko Pavešić, *O narodnom govoru u Lepenici u Bosni*, Ljetopis JAZU 64, Zagreb 1960.
- Павл., Јајце — Миливој Павловић, *О сџановнишџу и говору Јајца и околине*, СДЗб III, Београд 1927.
- Павл., Изв. — Миливоје Павловић, *Извешџај о исџишџивањима икавских говора у Босни и Херцеговини*, Гласник САН V, св. 2, Београд 1953, 324–325.
- Павлица, Пољица — Драган Павлица, *Акцентаијски систем у говору села Пољица у Лици*, Прилози проучавању језика 7, Н. Сад 1971, 69–103.

- Павлица, Удбина — Драган Павлица, *О говору околине Удбине*, СДЗб XXX, Београд 1984.
- Петр., Змијање — Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*, Библиотека ЗФЛ XIV/1–2 и XV/1–2, Нови Сад 1973.
- Петр., ГБК — др Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Н. Сад — Загреб 1978.
- Петр., Мусл. — Д. Петровић, *Прилог истраживању муслиманских говора западне Босне*, Годишњак ФФ у Н. Саду, XIII/1 (1970), 335–352.
- Петр., Ровца — Драгољуб Петровић, *Гласовни систем ровачког говора*, ЗМСФЛ VIII, Н. Сад 1965, 157–184.
- Петр. Е., ГК — Emil Petrovici, *Graiul Carșovenilor*, București 1935.
- Петрић М., Ливно — М. Petrić, *Porijeklo stanovništva*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija, Sarajevo 1960/61.
- Пецо, ИШГЗБ I и II — Асим Пецо, *Икавскошћакавски говори западне Босне (I дио: Увод и Фонетика)*, БХ ДЗб I, Сарајево 1975; (II дио: Акценат, Облици, Текстови), БХ ДЗб III, Сарајево 1982.
- Пецо, ГИХ — Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗб XIV, Београд 1964.
- Пецо, ПД — др А. Песо, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd 1978.
- Пецо, Акц. — др Асим Песо, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Beograd 1971.
- Пецо, ГЗХ — Асим Песо, *Ikavskoštakavski govori zapadne Hercegovine*, ANU BiH Djela LXI, Sarajevo 1986.
- Пецо, ГП — Асим Песо, *Govor Podveležja*, BH DZb IV, Sarajevo 1983.
- Пецо, ЦХ — Асим Пецо, *Мјесто централнохерцеговачког говора међу осталим говорима данашње Херцеговине*, ЈФ XXV, Београд 1961, 295–328.
- Пецо, Ортијеш — Асим Песо, *Akcentat sela Ortiješa*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Града X, Sarajevo 1961 (5–51, poseban otisak).
- Пецо, Буна — Асим Пецо, *Говор села Буне*, ЗФЛ I, Нови Сад 1957, 169–181.
- Пецо, Промене — Асим Пецо, *Промене нејалатајалних сугласника у вези са ј на српскохрватском подручју*, ЈФ XXVII, Београд 1966/67, 143–187.
- Пецо, Прелазни — Асим Песо, *Prilog proučavanju prelaznih govora*, Radovi ANU BiH LXX, Sarajevo 1981, 43–52.
- Пецо, Изговор — Асим Пецо, *Изговор звучних сугласника на крају ријечи у српскохрватском језику*, ЗФЛ IV–V, 235–244.
- Пецо, Утицај — Асим Пецо, *Утицај шурског језика на фонетику шћокавских говора*, НЈ XVI, Београд 1967, 127–145.
- Пецо, Турцизми — Асим Пецо, *Турцизми у Вуковим рјечницима*, Београд 1988, 7–249.
- Пецо, Треће лице — Асим Пецо, *Треће лице множине презентиа глагола шћија носити, вољети и држати у говорима шћокавског нарјечја*, СДЗб XLI, Београд 1985, 491–520.
- Пецо, Јекавске оазе — Асим Пецо, *Јекавске оазе у западној Херцеговини*, ЈФ XXVII, Београд 1966/67, 267–306.
- Пеш., Староцрн. — Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори*, СДЗб XV, Београд 1965.
- Пиж., Кол. — Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, Титоград 1981.

- Пољ. грам. — Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1981.
- Поп., Госп. — Иван Поповић, *Говор Госпођинаца у свейлостии бачких говора као целине*, Београд 1968.
- Правопис — *Правопис српскога језика*, Нови Сад 1993.
- Рамић, Размеђа — Никола Рамић, *Икавско-ијекавска размеђа у југозајадној Босни*, Српски језик III/1-2, 266-280, Београд 1998.
- Рамић, Јат — Никола Рамић, *Стање континуаната јата у говору Срба доњег Ливањског поља*, Српски језик IV/1-2, 419-446, Београд 1999.
- Рем., Кладањ — Слободан Н. Реметић, *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини*, Прилози проучавању језика VI, Н. Сад 1970, 105-133.
- Рем., ЦШ — Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*, СДЗБ XXXI, Београд 1985.
- Решетар, Бетонунг — Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Wien 1900.
- Решетар, Дер шток. — Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung VII, Wien 1907.
- Решетар, Држић — Milan Rešetar, *Jezik Marina Držića*, Rad JAZU 248, Zagreb 1933, 99-240.
- Решетар, Пос. — Милан Решетар, *Посиловићев икавско-јекавски говор*, ЈФ VIII, Београд 1928/29.
- РЈА — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU I-XXIII.
- РМС — *Рјечник српскохрватскога књижевног језика*, МС-МХ, 1-6.
- Р-Н, Дувно — Stojan Rubić i Anđeo Nuić, *Duvno (Županjac)*, ZNŽ IV (1989), 244-291.
- РСАНУ — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, 1-14.
- Руж, ИГЗБ — Гојко Ружичић, *Главније особине неких икавских говора зајадне Босне*, Годишњак Саре и Васе Стојановића I, Београд 1934, 30-45.
- Руж., Изв. — Гојко Ружичић, *Извештај о испитивању говора католика и муслимана на левој обали Босне, између Босанског Брода и Лаише*, Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића III, Београд 1936, 35-37.
- Руж., Пљевља — Гојко Ружичић, *Акцентиски систем њеваљског говора*, СДЗБ III, Београд 1927.
- Симеон I, II — Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I, II*, Zagreb 1969.
- Симић М., Обади — Милорад Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*, СДЗБ XXIV, Београд 1978.
- Симић Р., Левач — Радоје Симић, *Левачки говор*, СДЗБ XIX, Београд 1972.
- Симић Р., Морфонологија — Радоје Симић, *Морфоолошки процеси у српскохрватском језику*, Београд-Никшић 1994.
- Симић Р., Скица — Радоје Симић, *Скица за дијалектолошку карту северне Србије*, Југословенски семинар за стране слависте 31, Београд 1980, 93-136.
- Скок — Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-IV*, Zagreb 1971-1974.

- Станић, Ускочки — Милија Станић, *Ускочки говор*, СДЗБ XX, Београд 1974.
- Станић, Порекло гласа *ђ* — Милија Станић, *Порекло гласа ђ у речима уђати, кођи и сл.*, ЈФ XXX/1-2, 605-609.
- Стеван., ИЦД — Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ XIII (1933/34), 1-128.
- Стеван., ССХЈ I, II — М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамађички системи и књижевнoјезичка норма), I део: Увод, Фонетика, Морфологија*, Београд 1964; *II део: Синтакса*, Београд 1969.
- Тешић, Љешт. — Милосав Тешић, *Говор Љешћанског*, СДЗБ XXII, Београд 1977.
- Ћорић, Један пр. — Божо Ћорић, *О једном примеру међудијалекатске адапћације*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград 1972, 99-105.
- Филиповић, Дувно — Миленко С. Филиповић, *Етнoлошки записи с љућа по зајадној Босни*, СЕЗБ LXXX, Београд 1967, 287-338.
- Хам, Стсл. чит. — Josip Hamm, *Staroslovenska čitanka*, Zagreb 1960.
- Храсте, Брач — Mate Hraste, *Čakavski dijalekat ostrva Brača*, СДЗБ X, Београд 1938.
- Храсте, Сусак — Hraste-Hamm-Guberina, *Govor otoka Suska*, HDZb I.
- Чуст., Ливно — Đ. Čustović, *Narodni govor*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija, Sarajevo 1960/61, 91-117.
- Шим., ГИКБ — Mate Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*, Djela ANU BiH XLI, Sarajevo 1971.
- Шкаљ., Турцизми — Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom — hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo 1973.
- Шурмин, Сар. — Đuro Šurmin, *Osobine darašnjeg sarajevskog govora*, Rad JAZU 121, Zagreb 1895.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Прелиминарним истраживањима на терену, за потребе првобитно задане теме рада — *икавскошћакавски говори југозападне Босне*, јасно су се могла идентификовати неколика говорна типа на том подручју.¹ Под појмом југозападна Босна подразумијева се знатно шири простор од онога што је овим радом обухваћено. Прва квалификација, *икавскошћакавски*, упућује на то да су искључни говори доњег Ливањског поља, подручја Босанског Грахова и Гламоча. Нису обрађивани ни говори југоисточног дијела Гламочног поља и подручја Купреса, а за које би се могло рећи да, због претежне икавске замјене јата и шћакавизма, овдје спадају. Разлог је једноставан: ради се о говорима (већинског српског становништва) унеколико различитим од *ливањско-дувањског говорног типа*.

Овдје ће, дакле, бити ријечи о говору становника са подручја општине Томиславград (Дувно) и општине Ливно, без десетак српских села у сјеверозападном дијелу — која су ијекавска.

О ГЕОГРАФСКИМ, ПРИВРЕДНИМ И ИСТОРИЈСКИМ ПРИЛИКАМА

2. Два крашка поља, Дувањско (површине око 150 km²) и Ливањско (око 400 km²), простиру се правцем југоисток–сјеверозапад, између динарских планина према Далмацији, и босанских гора. Са свих страна су опасана планинама. На источној и сјевероисточној страни Дувањског поља уздижу се Љубуша и Вран, на југозападу Либ, а на западној страни су Мидена, и нешто нижа, Грабовичка планина. Ка сјеверозападу се настављају Тушница и Јеловача. Ливањско поље је на западу и југозападу ограничено Динаром, на југоистоку је Грабовичка планина, а Круг планина и Старетина су на истоку, односно сјевероистоку поља.

3. Насеља су цестовног типа, смјештена углавном рубовима поља. Општински центри су Томиславград (однедавно поново под тим именом, донедавно Дувно, а некада и Жупањац) и Ливно. То су уједно и привредна и културна средишта овога краја. Далеко од жељезничког саобраћаја, али са веома уређеном путном мрежом, ова мјеста су значајне раскрснице путева. Само Дувно

¹ О говорним типовима на подручју југозападне Босне в. Рамић, Размеђа, 267–280.

(Томиславград) је уз пут који води из Далмације, преко Аржана и Букове Горе, према Купресу и у унутрашњост Босне, а путевима је повезано и са Мостаром и Ливном. За Ливно се може рећи да је раскрсница путева. Преко Ливна иду сви главни путеви из унутрашњости Босне према средњој Далмацији (из правца Бањалуке и из средње Босне, из индустријских центара, преко Бугојна).

4. У привредном погледу ово су сточарски крајеви. „На испашу око Дувањског Поља изгоне стоку и Херцеговци из Бекије и Далматинци из Имотскога“.² Уопште, економске везе с Далмацијом, посебно са Имотским и Сињем, веома су живе. У новије вријеме је у замаху индустрија. Ливно је познато и по модерном аутопревозничком предузећу. За ове крајеве, чини се више него ма за које друге на просторима Босне и Херцеговине, важи квалификација да су печалбарски. Велики број радно способног становништва задњих деценија ради по земљама западне Европе, углавном у Њемачкој. Све то допринијело је наглом подизању стандарда становника овога краја (модерно уређене куће, разна механизација и др.), а то значи и неку врсту урбанизације која доноси промјене и заборав.

5. У раном средњем вијеку Дувно (Длмъно) (антички Delminijum) и Ливно (Хлѣвѣно) јесу жупе хрватске државе. У историјским изворима Ливно се први пут помиње 892. године, у исправи хрватскога кнеза Мутимира. Помиње се, наиме, ливањски жупан Желимир („Zelimiro iupano Cleunae“)³. У истој исправи се као лично име помиње Будимир, што је Вјекославу Клаићу послужило за претпоставку да „није ни мало невјеројатно, да се један хрватски велики жупан или краљ, који је столовао на Дувањском пољу, звао Будимир“.⁴ Константин Порфирогенит помиње ливањску жупу и Ливно констатујући да се „само мјесто Ливно (Хлѣдѣно) налази уз границу српског и хрватског подручја“.⁵ Босни је ове жупе припојио босански бан Стјепан Котроманић 1326. год. Од ових жупа и гламочке настала је нова област, Западне стране или Завршје. До поткрај XV вијека смјењивале су се власти хрватских и босанских владара, да би Турци овим крајевима потпуно овладали 1485. год.⁶ „Султан придружио је тада Дувањско поље санцаку Херцеговини, уз који је остало све до аустријске окупације год. 1878.“⁷ Ливно је било у саставу клишког санцака, а крајем XVII вијека формирана је ливањска капетанија. У периоду турске владавине ово гранично подручје често бива захваћено турско-млетачким ратовима и нападима нередовних чета, што доводи до помјерања и расељавања становништва. То је посебно било изражено за вријеме Кандијског рата (1645–1669), послјије којег је граница млетачке Далмације и Турске нешто измијењена, али ови крајеви остају под влашћу Турака. Повод расељавању била је и епидемија куге која је у то ври-

² Енц. Југ. 3, 185.

³ Петрић М., Ливно, 24.

⁴ Клаић, Дувно, 71.

⁵ Енц. Југ. 5, 545.

⁶ Енц. Југ. 5, 546.

⁷ Клаић, Дувно, 81.

јеме харала Босном, па су многе избјеглице потражиле спас у млетачкој Далмацији. Ускочки походи на ове крајеве изазивали су турске одмазде. Да би се склопило од освете, хришћанско становништво у више наврата у великом броју бјежи у Далмацију. (Тако је забиљежено да је 1687. и 1688. год. пресељено око 5 000 душа.)⁸ Промјеном власти у Далмацији, након француске, а касније аустријске окупације, долази до смиривања на граници и успостављања живљих трговачких веза. Ново помјерање становништва је у супротном смјеру — сада у правцу Босне. Муслимани су се помјерали већ након помјерања границе, а хришћанско становништво јер су „прилике за живот на селу у Далмацији биле толико тешке да су људи бježали у Турску, где су налазили боље услове за живот“.⁹

О СТАНОВНИШТВУ

6. Према попису из 1991. год. на овом подручју је било преко 65000 становника. Наводећи имена насељених мјеста дајемо тачан број становника, са ознаком националне припадности (Х — Хрват, М — Муслиман, С — Србин, О — остали). У општини Томиславград (Дувно): Томиславград (Х-3134, М-1480, С-215, О-135), Баљци (С-40, Х-3, село према Купресу), Блажуј (Х-168, М-152, С-3, О-2), Богдашић (Х-405), Борчани (Х-724, О-2), Букова Гора (Х-131), Буковица (Х-906), Цебара (Х-139), Црвенице (Х-757), Ћаваров Стан (Х-66), Добрићи (Х-471, М-1), Доњи Бришник (Х-837, С-1), Еминово Село (Х-598, С-69, О-1), Галечић (Х-275), Горња Присика (Х-56), Горњи Бришник (Х-309), Грабовица (Х-343), Јошаница (Х-215), Казагинац (Х-296, О-2), Коло (Х-638), Конгора (Х-846, С-6), Корита (Х-178), Ковачи (Х-364), Крњин (Х-163), Кук (Х-207), Летка (Х-662, О-1), Липа (Х-309, С-40), Лисковача (Х-191), Луг (Х-260), Мандино Село (Х-301, М-112, С-37), Месиховина (Х-948, С-3), Мијаково Поље (Х-179), Мокроноге (Х-278, М-272), Мркодол (Х-1055), Омеровићи (М-321), Омоље (Х-665), Оплећани (Х-76, М-308, С-36, О-6), Пасић (Х-128), Подгај (Х-166), Присоје (Х-1063, О-7), Радоши (Х-201), Рашћани (С-102), Рашељке (Х-415), Рашко Поље (Х-1066), Ренићи (Х-181), Рошњаче (Х-100), Сарајлије (Х-392, М-4, С-1), Сеоница (Х-394, С-1), Срђани (Х-260, С-14), Стипањићи (Х-830, М-395, О-5), Шуица (Х-1303, М-119, С-2, О-5), Ведашић (Х-651), Виница (Х-387), Војковићи (Х-332), Врањаче (Х-22), Врило (Х-167, О-1), Заљиће (Х-75), Заљут (Х-22), Зидине (Х-39). Укупно Х-25347, М-3166, С-570, О-170.

На подручју општине Ливно биљежимо насељена мјеста (без поменутих ијекавских српских села): Ливно (Х-3473, М-3897, С-1559, О-1099), Била (Х-763, С-3, О-4), Било Поље (Х-75), Ђаић (Х-361), Чапразлије (Х-40, С-159), Челебић (Х-231, С-131), Чуклић (Х-316), Ћосанлије (Х-299), Добро (Х-898, М-7, С-1), Доњи Рујани (Х-412), Дринова Међа (Х-224, М-2), Др-

⁸ В. Батинић, Дјеловање фрањеваца у Босни и Херцеговини, св. I, Загреб 1883, стр. 165.

⁹ М. С. Филиповић, Рама у Босни, СЕЗБ, књ. LXIX (Насеља, књ. 35) Београд 1955, стр. 53.

жанлије (X-576), Голињево (X-531, M-314, O-6), Горњи Рујани (X-421, C-3), Грборези (X-501, M-314, C-2, O-2), Гргурићи (X-770, C-3, O-11), Коморани (X-117, M-107, C-17, O-2), Ковачић (X-102), Липа (X-579), Лиштани (X-474), Лопатице (X-275, O-4), Луснић (X-399), Љубунчић (X-696), Мали Губер (X-233, M-240, C-37, O-4), Мали Каблићи (X-129, M-44, C-2), Миши (X-861), Оџак (X-483), Оргуз (X-825), Подградина (X-788, C-3), Подгрета (X-77, M-11), Подхум (X-679, M-227, O-7), Поткрај (X-316, M-98, O-10), Поточани (X-430, M-1, C-1, O-1), Поток (X-193, M-22, C-6, O-5), Прилука (X-851, C-9), Присап (X-331), Пролог (X-1053), Раповине (X-308, M-2, O-6), Смричани (X-536, C-2, O-8), Срђевићи (X-1038, M-1, C-1, O-4), Струпнић (X-442, M-1), Сухача (X-289, O-3), Трибић (X-261), Велики Губер (X-315, M-267, C-261, O-13), Велики Каблићи (X-669, M-131, C-9), Видоши (X-435, M-91, C-1, O-5), Вржерала (X-876, O-2), Забришће (X-374, M-1, O-44), Загоричани (X-700), Застиње (X-312, M-108, C-422, O-55), Жабљак (X-1742, M-40, C-66, O-34), Жировић (X-377, O-1). Укупно X-28456, M-5927, C-2700, O-1360.

Из наведених података произилази закључак да је, на читавој територији обухваћеној испитивањем, хрватско становништво апсолутно већинско. Велики дио Муслимана и Срба је концентрисан у градовима, Ливну и Дувну, или непосредно око њих, а за градско српско становништво ваља нагласити да је у великом броју поријеклом из ијекавског доњег Ливањског поља.

7. Из проучавања М. Петрића о старијем становништву и насељима на територији Ливањског поља¹⁰ сазнајемо да најстарији подаци о ливањским родовима потичу из XIV вијека. Значајно је да се тада помиње родовско име Галешкић „с обзиром да и данас у ливањском крају живе Галешкићи“.¹¹ Из времена турске управе, у попису босанских нахија из године 1470–1476, „поред... (Ливно) спомиње се 14 села од којих три под данашњим именом: Била, Миши, Подхум“.¹² У једном попису босанских нахија и тимара с почетка XVII вијека, од 49 села која се помињу, 12 их је познато и данас. То су села: Голињево, Грборези, Гргурићи, Ковачић, Липа, Оргуз, Подхум, Прилука, Вржерала, Жабљак и села Прово и Сајковић (српско ијекавско становништво).¹³

8. Најпотпуније податке из XVIII вијека, али само о хрватском становништву, оставио је бискуп Драгичевић. „У 35 села које извјештај спомиње живјела су 322 рода, од којих 192 и данас постоје на Ливањском пољу“.¹⁴ (Ради се о извјештају бискупа Драгичевића који је 1741. год. вршио канонску визитацију у ливањском крају.) Д. Брозовић оцјењује да је становништво у ливањском кра-

¹⁰ Опсежна студија М. Петрића о поријеклу становништва Ливањског поља објављена је у оквиру монографије „Етнолошка и фолклористичка испитивања у Ливањском пољу“, Гласник Земалског музеја, Н. С. XV–XVI, Сарајево 1961.

¹¹ Петрић М., Ливно, 31.

¹² Петрић М., Ливно, 33.

¹³ Петрић М., Ливно, 33.

¹⁴ Петрић М., Ливно, 34.

ју ново. „У другој по старости жупи Видоши успоредио сам податке за село Добро из г. 1741. 1884. и 1957. У раздобљу 1741–1884. извршена је готово потпуна смјена пучанства: од 9 презимена из 1741. само је једно заступљено између 17 презимена из 1884. ... Ту се не ради о уобичајеним босанским промјенама презимена (оне се у књигама биљеже), него о правој смјени. Нека су од презимена из 1884. била додуше позната 1741. у сусједним селима, а једно из 1741. данас је у сусједству, но то ипак не умањује важност овакве потпуне смјене. У раздобљу 1884–1957. имамо пак мало промјена у природним границама — то је дакле било доба консолидације живља и према томе и говора.“¹⁵ Закључак М. Петрића је нешто другачији: „Уза све то што је у вријеме турске владавине иселавање и досељавање са овог подручја било готово стална појава, ипак се све до данас одржао велики број старосједилачких родова, за 169 је утврђено да припадају старосједиоцима Ливањског поља. Опћенита карактеристика ових родова је велика разгранатост“.¹⁶ Он констатује да је иселавање ишло у правцу далматинског подручја, а да је досељавање било најживље послје епидемије куге 1814–1818. год. „Највећи број досељеника — 344 рода — је из Далмације. Од укупног броја хрватских родова таквих је 43,5%. Из народне предаје која је сачувана код ових досељеника дознајемо за мјеста у Далмацији гдје су они некада живјели. Највише их је доселило из села Сињске Крајине (Воштане, Тијарица, Гљев, Главице, Бајагић и Бителић), а затим из предјела који административно припадају опћини Ловрећ, котара Макарска (Аржано, Студенци, Свиб, Добрање). Узрок овим сеобама лежи у томе што прилике за живот у Далмацији нису биле повољне или, како сами кажу, 'тамо је била тискоба'. Послје аустро-угарске окупације 1878. год. досељавања у већим размјерама готово су престала ... Досељавања из других дијелова Босне и Херцеговине нису толика како би се очекивало. Укупни број досељеника из других крајева Босне и Херцеговине износи 125 родова, што представља 15,7% од укупног броја хрватских родова. Босански досељеници су углавном са сусједног подручја, од Дувна, Купрешког и Гламочког поља. Из удаљенијих крајева, Јајца, Травника и Сарајева, свега је по један род. Укупно 81 род или 10,2%. Херцеговачки досељеници (44 рода или 5,5%) су из околице Љубушког, Ракитна и Коњица.“¹⁷ Сеоба је било и унутар Ливањског поља.

9. За Србе икавце каже се да сачињавају 72 рода или 6,5% од укупног броја родова у Ливањском пољу. Досељеника је највише из Далмације. „Њих сачињавају 30 родова или 41,6% од укупног броја Срба икаваца. Из Врличке Крајине досељено је 7 родова, из Сињске Крајине 2 рода, из околице Дрниша 2 рода и 1 род поријеклом од Задра. За преосталих 18 родова народна предаја каже да су 'у турско доба' из Далмације најприје дошли у сјеверни дио Ливањског поља, а одатле онда прешли у крајеве ближе Ливну. Опћенито се сматра да су досељеници из Далмације старији од досељеника из других крајева ... Млађег поријекла су родови досељени из Босне. Таквих је 20 родова (27,7%) ... Пет родова

¹⁵ Броз., Истраж., 350–351.

¹⁶ Петрић М., Ливно, 35.

¹⁷ Петрић М., Ливно, 35.

(8,3%) води поријекло из Херцеговине ... Црногорцима се сматрају Пажини, Радете и Црногорци“.¹⁸

10. О поријеклу Муслимана на подручју Ливна у истој студији налазимо: „На подручју Ливањског поља данас има свега 57 муслиманских родова, или 5,2% од укупног броја родова у Ливањском пољу ... Од 57 родова, 19 родова, или 33,3 не зна ништа о својој старини ... За 13 родова, или 22,8% од укупног броја, народна предаја и казивања сусједног становништва говоре да су старосједилачки. Остали родови су досељеници из Далмације 5 родова (8,7%); из Босне 3 рода (5,2%); из Херцеговине 5 родова (8,7%)“.¹⁹

11. О становништву Дувањског поља В. Клаић износи податак да их је по попису из 1885. године било око 9200. „Од тога били су око 6600 римокатолици, 1800 муслимани, а 800 православни. Римокатолици разасути су по читавом пољу; муслимани претежу у вароши Жупању, затим у селима Блажују, Оплећанима и Омеровићима; православни настављају искључиво у селу Рашћанима, а претежу у селу Чебари [Чебара] ... Говор им је красна штокавштина икавскога изговора.“²⁰ Према подацима С. Рубића и А. Нуића, године 1899. било је на подручју Дувна „9323 душе“²¹. М. С. Филиповић констатује да је у току другог свјетског рата и по његовом завршетку дошло „до знатних промена у становништву појединих села“.²² Наводи примјер српског села Рашћани у којем је 1941. год. било око 50 кућа, а 1961. било их је 35. Даље наводи: „Рат је довео и до промена у етничком саставу становништва појединих насеља: половину села Чебара нпр. чинили су православни Срби, и тај део села је сада пуст“.²³

12. Занимљива је теза коју износи Ш. Кулишић у студији „Етнолошка и фолклористичка испитивања у Ливањском пољу“: „Средњовјековна икавска група, из које се доцније развило садашње хрватско, српско и муслиманско становништво икавског говора, како по свему изгледа, првобитно је представљала амалгам хрватског, српског и влашког становништва.“²⁴

13. Након управо завршеног рата, остаје нам само да констатујемо, са ових простора скоро потпуно је нестало Срба. Масовно су у избјеглиштву. И велики број овдашњих Муслимана напустио је ове крајеве. Ратом је поремећен и бројчани однос старосједилачког хрватског становништва и новодосељених Хрвата, такође ратних избјеглица, углавном из централне Босне. У вријеме припремања овога рада за штампу, уз помоћ међународне заједнице, отпочео је повратак избјеглица кућама. Каква ће, након свега, етничка слика подручја бити — остаје

¹⁸ Петрић М., Ливно, 36–37.

¹⁹ Петрић М., Ливно, 37–38.

²⁰ Клаић, Дувно, 51.

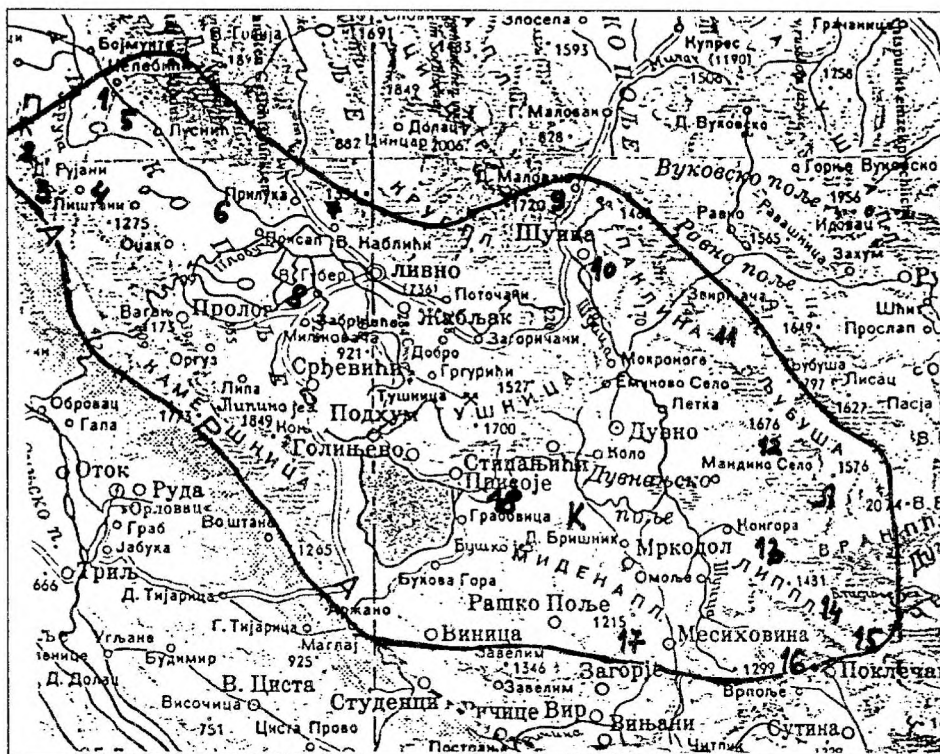
²¹ Р-Н, Дувно, 247.

²² Филиповић, Дувно, 319.

²³ Филиповић, Дувно, 320.

²⁴ Уводно излагање Ш. Кулишића у већ помињаној монографији „Етнолошка и фолклористичка испитивања у Ливањском пољу“, стр. 18.

да се види (надамо се да ће се сви, ипак, вратити својим кућама), али дијалекатска слика подручја неће остати иста.

Списак пунктова: 1. Челебић — Чл (С и Х); 2. Чапразлије — Чп (С и Х); 3. Горњи Рујани ГР (Х и С); 4. Доњи Рујани — ДР (Х); 5. Струпнић — Ст (Х); 6. Прилука — Пл (Х и С); 7. Каблићи — Кб (Х и М); 8. Губер — Гу (Х, М и С); 9. Поткула — Пт (Х); 10. Шуица — Ш (Х); 11. Ведашић — Ве (Х); 12. Мандино Село — МС (Х, М и С); 13. Конгора — Кг (Х); 14. Сеоница — Се (Х); 15. Црвенице — Цр (Х); 16. Степен — Сп (Х); 17. Месиховина — Мс (Х); 18. Присоје — Пр (Х); К — Ковачи (исп. Јурч., Дувно) (Х); Л — Липа (исп. Марковић, ЈИА) (Х и С).

О ДОСАДАШЊИМ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИМ РАДОВИМА О ОВОМ ГОВОРНОМ ТИПУ

14. У четвртој књизи Зборника за народни живот и обичаје Јужних Славена, објављеној крајем прошлога вијека, тачније 1899. године, налазимо текстове С. Рубића и А. Нуића који се тичу живота и обичаја становника Дувањског поља. Под насловом „Дувно (Жупањац)“ спојена су два засебно рађена прилога, с напоменом уредништва Зборника да је прилог А. Нуића посебно означен,

јер му „језик — особито начин приповиједања — није посве на народну“.²⁵ Неке важније особине говора могу се сагледати, посебно у прилогу С. Рубића. Иако писани народним језиком, текстови нису имали за циљ аутентичан народни говор. Стога им се мора приступати критички.

15. Прва обавјештења о икавскошћакавским говорима југозападне Босне су сажети извјештаји или узредна запажања потребна за праћење распрострања и домаћаја неке језичке особине, у којима се у најопштијим цртама идентификује говорни тип. Такви су извјештаји М. Павловића²⁶ и Д. Брозовића²⁷, који су, мада сажети, могли послужити дијалектолошкој картографији и општијим дијалектолошким уцбеницима.

16. Описујући језик дјела Ивана Анчића, босанског писца XVII вијека који је свој језик називао „думанским“, С. Марковић је дао низ података о савременом говору становника села Липе код Дувна,²⁸ Анчићевог родног мјеста, а освртао се и на говор становника околних села. У оквиру велике монографије о народном животу у Ливањском пољу Ђ. Чустовић је дала приказ народног говора, базиран на етничкој основи.²⁹ Посебно су представљени говор Хрвата икаваца, говор Срба икаваца, говор Муслимана икаваца и говор Срба ијекаваца, а на крају је дат систематизован преглед говорних особина икаваца. Рад пружа доста корисних информација, али је често заснован на фолклорној грађи (пјесме и приповијетке) која „никада није највјернија слика говора који се испитује“.³⁰ Грађа није акцентована, а неки од закључака су подложни преиспитивању. Одличан „Прилог проучавању говора села Ковача код Дувна“ дао је И. Јурчевић.³¹ Село Ковачи је ауторово родно мјесто па се он ослања „у знатној мјери на властити језични осјећај“,³² што може имати и недостатака. Фонетске особине су презентиране у форми одговора на питања из упитника проф. Павла Ивића „Инвентар фонетске проблематике штокавских говора“,³³ уз кратке напомене из морфологије. Дат је низ за дијалектологију релевантних података, али се аутор није упуштао у даља истраживања. У монографијама о сродним и сусједним говорима ово подручје је често помињано, при испоређивању или објашњавању појединих говорних црта. О свим тим радовима биће

²⁵ Р-Н, Дувно, 244.

²⁶ Павловић М., Извештај о испитивањима икавских говора у Босни и Херцеговини, Гласник САНУ V, Београд 1953, стр. 324–325.

²⁷ Броз., Истраж., 347–351.

²⁸ Марковић, ЈИА.

²⁹ Чуст., Ливно.

³⁰ А. Пецо: Ђ. Чустовић, Народни говор (у Ливањском пољу), ЈФ XXV, Београд 1961–1962, стр. 425.

³¹ Јурч., Дувно, 101–120.

³² Јурч., Дувно, 101.

³³ Ивић П., Инвентар фонетске проблематике штокавских говора, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. VII, год. 1962–1963, стр. 99–110.

ријечи у даљем тексту, при обради појединих говорних особина, односно при покушају одређивања мјеста и карактера овог говорног типа.

ОСВРТ НА НАЧИН И ЦИЉ РАДА

17. Интензивнија теренска истраживања вршена су у више наврата током осамдесетих година и трајала су неколико мјесеци.³⁴ Кориштене су магнетофонске траке, познати упитници за испитивање народних говора и радне свеске. За информаторе су биране старије особе за које се могло рећи да свој говор не прилагођавају странцу, а истовремено довољно комуникативне, тј. подесне за ефикасан рад. У радне свеске биљежен је спонтани међусобни разговор информатора, узгредна запажања и сл.

Истичемо да је грађа упоређивана са оном коју су на овом терену биљежили провјерени испитивачи народних говора Д. Вујичић и Ј. Баотић у оквиру пројекта Босанскохерцеговачки дијалекатски комплекс — синхронијска дескрипција и однос према стандарду, а истовремено је и употпуњавана њоме.

18. Циљ рада је цјеловитији опис *ливањско-дувањског говорног типа*.³⁵ Дескрипцијом и теоријским разматрањем појединачних феномена, као и праћењем појединих изоглоса и упоређивањем са особинама сусједних и сродних ближих и даљих говора покушаћемо показати шта је то што овај говорни тип издваја у посебну цјелину, односно шта га одликује унутар штокавског комплекса.

Предратне прилике, и за рад на терену неповољне околности, а касније и ратна догађања, онемогућили су привођење посла крају на жељени начин. Наиме, након обраде прикупљеног материјала ваљало је поново отићи на терен и, помоћу спецификованог упитника и на друге начине, сакупити податке који би попунили празнине које се неминовно укажу при оваквој врсти рада, а неке податке провјерити. Тиме би били отклоњени барем неки недостаци, а остало би мање недоумица када је у питању народни говор на овом подручју. Ту, прије свега, мислимо на тзв. унутрашњу диференцијацију говора. Било би могуће јасније сагледавање феномена који би показивали унутрашње супротстављености које су резултат степена утицаја других говорних типова (западнохерцеговачког, западнобосанског и др.). Ваљало је више пажње обратити и на специфичности у говору старосједилачког муслиманског и српског живља, а уважавајући неспорну чињеницу да је хрватско становништво на овом подручју већинско, и да се, углавном, описује њихов говор. Надамо се да ће доласком бољих времена, у повољнијим околностима, недостатке бити могуће отклонити, а да је рад, и у оваквој форми, допринос употпуњавању слике о штокавским говорима.

³⁴ Аутор овога рада је и прије и након наведеног периода долазио у контакт са икавцима тога подручја.

³⁵ Д. Брозовић овај тип именује „ливањско-дувањски говори ливањско-врбаског (икавског шћакавскога) дијалекта“ (Броз., Макарско пр., 387).

ФОНЕТИКА

ВОКАЛИ

19. Ливањско-дувањски говорни тип има релативно стабилан вокалски систем. Пет основних вокала, *и, е, а, о, у*, су, углавном, стандардних фонетских карактеристика и фонолошких вриједности. Силабичку функцију може имати и сонант *р*. Све јединице могу бити акцентоване и неакцентоване, дуге и кратке. Вокализам овог говорног типа у извјесној мјери обиљежава спорадична дифтонгизација дугих средњих вокала, чешће *е* него *о*. Дифтоншке вриједности *иѐ, ђѐ* налазимо на читавом терену. Појава је факултативне природе — у истим позицијама и у истих говорника дифтонг може да изостане, да *е*, односно *о*, имају нормалноштокавску вриједност.

20. На тенденцију затварања дугих вокала *а, о, е*, нарочито вокала *а* (у мањој мјери *о*, најмање *е*), у сјеверној, централној и сјевероистичној Босни указао је Јован Вуковић.³⁶ Драгољуб Петровић у говору Змијања уочава да „дуго *а* ... на знатном делу овог терена показује више-мање јасну тенденцију ка затварању“.³⁷ У говору ијекаваца Босанске крајине „може се понекад чути мало затвореније *а'*“,³⁸ констатује Милорад Дешић. Затворено дуго *а* налази Иван Брабец у говору Тузле,³⁹ а *а^о* налази и Миловоје Павловић у говору Јајца.⁴⁰ За посавски говор Стјепан Ившић наводи примјере са „*а^о* (= затворено *а*)“, као и примјере изван посавског, са подручја Н. Градишке, уз претходну констатацију: „У штокавском се нарјечју вокал *а* веома ријетко мијења.“ Напомиње да је затворено *а* Решетар биљежио „само спорадички“ у Дубровнику, Боки которској и Паштровићима.⁴¹ За икавскошћакавске говоре западне Босне Асим Пецо каже: „Појава затвореније артикулације ниског самогласника *а* позната је на великом подручју ових говора.“⁴²

³⁶ Вуковић, БХ типови, 24–25.

³⁷ Петр., Змијање, 29.

³⁸ Дешић, ЗБИГ, 33. В. и Рамић, Размеђа, 276.

³⁹ Брабец, Тузла, 8.

⁴⁰ Павл., Јајце, 109–110.

⁴¹ Ившић, Посавина, 57; Решетар, Дер шток., 103–104.

⁴² Пецо, ИШГЗБ I, 89.

21. За говор Имотске крајине и Бекије Мате Шимундић наводи: „Изговор гласа *a* једнак је његову изговору у књиж. језику“,⁴³ а Милош Окука за рамски крај да „се укључује у тзв. јужну зону шћакавских регија које не знају за ову особину“ [измијењене боје вокала *a*, *e*, *o*], оспоравајући наводе Д. Игњатовић о затварању вокала *a* и *o*, и отварању вокала *e* у говору Раме.⁴⁴ Јосип Баотић за *a* у икавскошћакавском говору у околини Дервенте каже да се изговара „као у стандардном језику“, допуштајући да се спорадично могу јавити и случајеви затварања.⁴⁵

22. На терену југозападне Босне, на подручју Ливна, Ћ. Чустовић је констатовала „богатство вокалске неизразитости“⁴⁶, док на подручју Дувна, у говору села Ковача, И. Јурчевић не налази да је тако.⁴⁷

На основу анализе грађе прикупљене за овај рад, може се утврдити: *ливањско-дувањски говорни тип* спада у групу говора млађег икавског дијалекта за које проф. Павле Ивић у Дијалектологији српскохрватског језика каже да се у погледу боје вокала слажу с источнохерцеговачким дијалектом.⁴⁸

ВОКАЛ *A*

23. Ниски отворени самогласник *a* је нормалноштокавске артикулације. Његова изговорна вриједност условљена је фонетским окружењем и супрасегментним факторима у мјери која одговара стандардном изговору. Могућа је назализација наглашеног *a* испред *n*: *слѣпка*, *слѣпчица* Кг Пр.⁴⁹ За нормалноштокавски изговор наводимо неколико дијалектолошки информативних примјера са дугим *a*⁵⁰:

а: *глава* Ш Сп Кг, *враћа* Сп Гу Ве ДР, *враћи* Пт Пр Кб Ш, *мачак* Се Гу Пр Чл, *чамац* Цр Пл Сп, *тама* Чп Ве Гу Пт Мс, *занаћи* Мс Пр ГР, *ићи*ак Се Ст Чл ГР, *раван* Ст ДР Се Ш, *јаје* Се ДР Чл, *јака* Чп Гу Пр Ш, *гладан* Пл Се ГР Мс Цр;

а̇: *главу* Се Чл Пл, *дар* ДР Чл Се, *клас* Пр Ве Кб Ш, *сѣарѣ* Ст ГР Пт, *младѣ* Се Пл Гу, *ја* Цр Пт Кг Ст, *радѣ* Ш Чл Мс Сп, *сѣавѣ* Чл Се Ст, *лаћа* Се Пл Пр, *мрав* Ве Пр Кг, *лакаѣ* Чл Пт Се, *златѣ* ДР Гу Ш Кб, *йраѣар* Мс Се Ст ГР;

ӑ: *йисамѣ* Ш Кб Мс, *йисамѣ* Се Чл Кб, *рѣдијак* Кг Пр Ш Цр, *уѣиѣај* Се Чл ДР Ве, *зидѣр* Гу Ш Пр Мс, *ѣграјѣла* Ст Кг.

⁴³ Шим., ГИКБ, 26.

⁴⁴ Окука, Рама, 27–28; Игњат., ЈДЈФ, 67.

⁴⁵ Баотић, Дервента, 48–49.

⁴⁶ Чуст., Ливно, 92, 101, 105.

⁴⁷ Јурч., Дувно, 101.

⁴⁸ Ивић, Дијалект., 176; Пецо, ГИХ, 33.

⁴⁹ В. Шим., ГИКБ, 26.

⁵⁰ Дуго *a* је у босанским говорима „склоно“ затварању, в. Пецо, ИШГЗБ I, 89; Петр., Змијање, 199, Павл., Јајце, 109–110; Вуковић, БХ типови, 24–25; Брабец, Тузла, 62 и др.

Никако не бисмо могли говорити о помјерености артикулационе базе, посебно не уназад, и не дугог *a* (какву налазимо у неким босанским говорима, в. т. 20). Могуће је да се у поста акценатској позицији, у случајевима када *a* алтернира са *e*, а као посљедица поколебаности говорника, или због говорне ситуације, јави *a*⁵¹, дакле *a* помјерено напријед, и то редуковано: *ноћаџс*, *једџен*, *вечџраџс*, *дањаџс*, што је мање релевантно за утврђивање физиономије говора. Значајно је напоменути да се том особином овај говорни тип „уклапа“ у икавске говоре какви су рамски и имотско-бекијски.

24. Супституција вокала *a* другим вокалом може бити резултат процеса асимилације, дисимилације, аналогичности или неких екстралингвистичких утицаја, у домаћим ријечима и ријечима страног поријекла чији степен адаптираности често постиже књижевни облик. Алтернације су везане углавном за домаће ријечи.

Вокал *o* умјесто вокала *a* биљежимо у овим примјерима:

*ливода*⁵² Пл Ст Гу, на *ливоди* Мс, *ливове* ДР Сп Цр Ш Мс, *Ливоднице* Чл, *одливодиш* Ст Кг Чп, *лабов* Кг, *лабово* Ст, *шкријовац* Мс, *напомџш* Ст Кб, *дд-лек* Пр ДР Мс, *долечина* Се Пт Пр Гу, *долџко* Се Цр Чп, *најосџш* Ш, за *најосџш* Ш Мс, *ондолџн* Ш Се Пр, *оџлоџн* Сп Се Чл, *оџлоџн* Пт, *сџиро* Ст Чо, *присуџиро* Ве ДР Мс Кг Чл Ст Гу Се Цр, *зџивораџш*⁵³ Пр, *оџворџ* Кг, *оџвораџ* Се Ве Пт Кг.

Тако и у ријечима страног поријекла: *чџраџа*⁵⁴ Чп ДР, *чџраџ* Кг Пр Ве, *чџраџи* Се Мс, *чџраџџина* Се, *чџраџине* Мс, *оџрџса* Ст Мс Чл, *миџроџџи* Чл С; *Поџаџлиџ* Ст Ш, *кџбаџн*⁵⁵ (тал. gabbana) Чл Ст Ш, *кџнаџ* (лат. сапарус) Пр Гу ДР, *кџриџма* (тал. quaresima) Ст ГР Ш, *кџмџн* (лат. саминус) Мс Се, *Дџмџан* (лат. Damianus) Ст Ш, *Дџмџановиџ* Ст. (У латинизмима је латинско кратко *a* супституисано са *o* приликом преузимања тих ријечи.)

Бројеви *седамдџсџш* и *осамдџсџш*, због асимилације, могу имати и форме *седомдџсџш* и *осомдџсџш* Ш Кг Ст Цр Пл Се.

Примјетно је да се неки од ових примјера јављају и у другим босанским говорима, и сродним икавским говорима, у оваквој форми. За утврђивање боје вокала *a* најважније је то да се ради о замјенама једне фонеме другом, да није у питању прелазна вриједност, алофон.

25. У неким одомаћеним ријечима страног поријекла, чији је облик углавном стабилизван и структура слога прилагођена правилима њвог говорног типа *a > e*:

⁵¹ В. Баотић, Дервента, 50.

⁵² Веома раширена појава, в. Решетар, Дер шток., 101; Пецо, ГИХ, 35; Петр., Змијање, 31–33; Жуљић, ДВД, 40; Павл., Јајце, 109–110; Пецо, ГЗХ, 52; Шим., ГИКБ, 27.

⁵³ Аналошке форме које је са *o* биљежио и Вук (Вук, СР), а исп. и на другим странама (Ђуровић, јБ-вХ, 100; Баотић, Дервента, 52).

⁵⁴ Алтернација према стандарду, мада се овдје ради о изворном турском облику *çorap* (Шкаљић, Турцизми, 164). Исп. и Петр., Змијање, 32; Брабец, Тузла, 25; Ђуровић, јБ-вХ, 100; Баотић, Дервента, 52.

⁵⁵ В. Шим., ГИКБ, 28.

жєндār Мс Пт Чл Кг ДР Се Цр, *еїо жєндārā* Мс, *ка́дер* Пт, *егрòном* Се Сп Цр, *стò ддлєрā* Се, *комедāни* Пт Ш, *ка̀шєстєр* Ш Ст, *барјєктїār* Мс Цр Кг Ве Гу, *барєктїār* Ш.

У ријечима углавном домаћег поријекла *е* замјењује *а* или алтернирају у: *нòћєс*⁵⁶ Ст Кг Цр, *вєчєрес* Ш Чл, *нїкєтї* Кг ДР Чп, *будалєшїна*⁵⁷ Пр Сп Ш ГР, *јєдєн*⁵⁸ Пр Мс, *їљєда* Мс, *їєњкā* Ст Ш Цр Мс Кг Ве Кб Се Чл, *шєничєна* брāшна⁵⁹ Мс, *шїмлєтїє* кўће Ш.

Поред обичнијег *вāшєр* говори се и *вāшєр* Кб.⁶⁰

26. Однос секвенци *ра* и *ре* у три коријена, *враб-*, *расї-* и *крад-*, у овом дијелу југозападне Босне је веома јасан — редовно се појављују морфеме *врєб-* и *рєсї-*, а *крад-*:

врєбац Чл Ст Кб Ш Мс Се Ст Цр Кг Ве Пр ДР ГР Чп, *Врєбац* Ш Пт Кб, *врєйци* Кг Чл Ст, *рєбац* Пт Ш, *врєбāцā* Ст Цр, *рєсї* Ш Цр Гу Мс Кр, *рєсїє* ДР Мс Пр Пт, *зārєсло* Се Чл ГР, *рєсїа* Чл Ст, *лїтїорєсї* Ст Чп ДР Кб Пр Мс, *нарєсїє* Кг Мс Ст Се Цр, *їзрєсла* Ст Се Цр; *крāсї* ГР Чл ДР Се Ст Сп Кг Пл Пт, *укрāди*⁶¹ Мс Се, *украсї* Се Цр.

Према тој изоглоси овај говорни тип припада II Ивићевој зони, у којој су, поред најјугоисточнијих чакавских, чакавских екавско-икавских говора острва Лошиња и Суска, штокавски, обично икавски говори на далматинском копну, у централној и западној Херцеговини, југозападној Босни^{61a} и јужној Хрватској.⁶²

27. Секвенце *-жєњ-* или вокала *-а-* у основи облика глагола *жєшїи* нема. Овдје је: *жєњє* Мс Се Цр Ст ДР, *жєњємо* Ст ГР, *жєњи* Ст Се, *їожевєно*⁶³ Ш Кг Ве Пт Ст.

28. Говори се *јєрєбица* Пр Ве Гу, *рєбица*⁶⁴ Кг.

⁵⁶ В. Пецо, ГИХ, 33–34; Шим., ГИКБ, 26.

⁵⁷ М. Дешић наводи *будалєшїина*, и констатује да је ту суфикс *-єшїина* (Дешић, ЗБИГ, 37). На икавском терену југозападне Босне је и *будалєсāш* МС Мс, а јавља се и *будалāшїина* Мс.

⁵⁸ Ђ. Чустовић у говору Хрвата икаваца Ливањског поља биљежи *јєдаєн* (Чуст., Ливно, 92).

⁵⁹ У посавини С. Ившић биљежи „*дашчєнї* или *дāшчєнї* (мјесто *дāшчāнї* или *дашчāнї*)“ (Ившић, Посавина, 58), а у Дервенти Баотић *зємљєнї*, *кòнољєнє* *гāїє*, *нòвчєнā* *зāјєдница* (Баотић, Дервента, 50). Овдје треба имати на уму да се и суфиксом *-єн* изводе придјєви који „означавају да су појмови које они одређују од онога што значе именице од којих су изведени придеви“ (Стеван., ССХЈ I, 564); исп. и Правопис 1960.

⁶⁰ М. Николић у Полимљу поред *вāшєр* наводи и чешће *вāшїр* (Ник. М., Полимље, 219).

⁶¹ М. Окука у Доњој Рами поред *врєб-* и *рєсї-* спорадично биљежи и *укрєдї*, *укрєди* у говору Муслимана (Окука, Рама, 38). М. Шимундић у имотско-бекијском *рєсї* и *рєбац* (Шим., ГИКБ, 27). В. и Решетар, Дер шток., 101; Вуковић, Кр.-Леп., 294; Пецо, ГИХ, 34, Јекавске оазе, 282 и ИШГЗБ I, 96; Ившић, Посавски, 180; Броз., Ијєш., 134.

^{61a} Прецизније разграничење зона у југозападној Босни, икавској и ијекавској, према овој изоглоси, в. у Рамић, Размеђа, 276.

⁶² Ивић, Промена, 383–393.

⁶³ Тако је и у околини Дервенте (Баотић, Дервента, 147).

⁶⁴ А. Пецо у источној Херцеговини биљежи *јєрєбица*, а М. Шимундић у имотско-бекијском говору *јєрєбица* и *јарєбак*, *јарєбац*, *јєрєбац* (Пецо, ГИХ, 34; Шим., ГИКБ, 27). „Говори се *јарєбица* и *јєрєбица*, а не зна се, које је из којег изишло“ (Марет. 3, 107, РСАНУ).

29. Лексема *иријаџељ* јавља се у више фонетских ликова, што се може тумачити њеним фонетским склопом и икавском природом говора, јер секвенца *ија* која се јавља и као *ије* намеће свијест о вези са ијекавском замјеном јата, а овдје лакше опстају екавске од ијекавских форми. Најчешће је *ирѣџељ*⁶⁵ Цр Мс Кг Чп ДР Се Сп, а чују се још *иријаџељ* Ве Гу, *иријѣџељ* Ве, *ирјѣџељ* Мс, *иријаџељ* Пт. У говору села Ковача, код Дувна, И. Јурчевић примјећује семантичку разлику: „родитељи младенаца зову се *ирѣџељи*, а постоји и ријеч *иријѣџељ* која означава опћенито пријатеља“.⁶⁶ Чини се да је форма *иријѣџељ* накнадно враћена, са нешто диференцираним значењем, а да је основна форма *ирѣџељ*.

30. Облици *мињи* и *диљи* на овом подручју су непознати. Говори се *мањи*, *даљи*, *даље*⁶⁷; *мањи* вјтар Се, *даљи* си Цр.

31. Изостаје књижевнोजезичко двојство *а/и* композита глагола *ићи*: *сћи* Мс Ст Чл, *изаћи*⁶⁸ Се Цр Пл Сп, *обаћи* Пл Ст Чл Цр.

32. Лексема *јѣчам* Кг Ве чешће се јавља у форми *јѣчим* Мс Се Кг Цр ДР Пр Гу Кб. Такво *и* на мјесту непостојаног *а* опстаје и у облицима: *јѣчима* Мс, *ујѣчиму* Се, као и у *јѣчимен* Се Мс Цр, донесе *јѣчимена* брашна Мс. Облици именице *сћи* обично задржавају *а* — у *сћу* Цр, *сћа* Ст Сп Кг Пр Гу, али је и *сћи* Ве Кб ДР. Тако бљежимо и *иаса* Пр ДР, али је обичније *иса* Чл Пт Ш Ст.

33. Чини се да је основна форма презента глагола *ићкѣи* *ићкѣм* Ст Мс Цр Пт ДР Гу Кг Се, *ићкѣ* Кг Се Ве Цр Мс, мада се чује и *ићка* Кг Пр.

34. Говори се *казѣмак* Ст Чп и *козѣмак*⁶⁹ Се Кг.

35. Секундарно је *а* у *наормѣлан* Мс Се, *наормѣлно* Мс Се Пт (прилагођавањем типу грађења префиксом *на-*, при преузимању лексеме (тал. normale)).

ВОКАЛ Е

36. Сљедећи примјери би требало да покажу стандардну артикулациону вриједност овог предњег средњеотвореног вокала:⁷⁰

лећа Ст Гу Цр Пт Чл Ш, *грѣдељ* Се Цр Кг Ве, *ирѣде* Се Гу Ш, *ирѣдѣ* Кб; *грѣде* ДР Ст Се Мс, *зѣц* Ш Цр Пт, *зѣцом* Мс Пт Ш; *иѣѣѣѣ* Се Сп, *лѣга* Мс, *лѣго*

⁶⁵ В. Решетар, Дер. шток., 75.

⁶⁶ Јурч., Дувно, 106.

⁶⁷ Облици *мињи* и *диљи* јављају се у више говора: Броз., Фојн., 13; Жуљић, ДВД, 40; Милас, Мост., 51; Решетар, Дер шток., 97; Вуковић, Пив.-Др., 11; Ившић, Посавина, 164. Око Дервенте и у Рами само спорадично се чују, а у имотско-бекијском нису забиљежени (Баотић, Дервента, 52–53; Окука, Рама, 38; Шим., ГИКБ).

⁶⁸ Тако је и у језику Ивана Анчића (Марковић, ЈИА, 51–52).

⁶⁹ „Врста богиња“, обе форме су као покрајинизми регистроване у Р САНУ.

⁷⁰ Помјерена артикулација овог вокала констатована је у другим говорима: Петр., Змијање, 36; Броз., Извј., 433; Пецо, ИШГЗБ I, 98. У говору становника Ливањског поља констатује га Ђ. Чустовић (Чуст., Ливно, 92).

Ст ДР Пт Ш, *скѣла* Мс Ш Ве, *вѣчѣр* Мс Се Ст; *вечѣрї* Се Цр, *крѣчом* Ш; *десѣи-пѣишнѣсї* вукѡвѣ крижало се Ш.

Сусједни икавски говори, имотско-бекијски⁷¹ и рамски⁷², немају помјерене артикулације овог вокала. Не биљежи је ни Ј. Баотић у околини Дервенте, изузев у примјеру *вѣчѣра*, гдје отворенија реализација може бити „резултат судара двију основних реализација — *вечера/вечара*“.⁷³ И једна и друга форма овдје се јављају: *вѣчера* Мс Се Сп, *вѣчара* Ш Пт М Мс, па и средње *вѣчѣра* Ш, гдје је *ае* редуковано. Тако је и у *ѡвечѣр* Се Цр, *ѡвачѣр* Се и *ѡвѣчѣ* Се, *ѡ мане* Ш, *ѡ менѣ* Ш, *ѡ маѣне* Ш Пт. Оваквом отварању вокала *е* погодује поста акценатска позиција и конкретна говорна реализација. Значајно је да таквих „мућења“ има у говору Срба ијекаваца у непосредном сусједству, у доњем Ливањском и у Гламочком пољу.

37. Већ смо рекли да овај говорни тип зна за дифтонгизацију вокала *е*. На подручју Дувна ову појаву уочио је Светозар Марковић, у говору Хрвата и Срба, најчешће у одричним облицима глагола *имаїи*.⁷⁴ На подручју Ливна, по запажању Далибора Брозовића, „самогласници *о* и *е* под силазним акцентом нешто се дифтонгизирају у старијега свијета: *Лѡвѡро*, *шѣѣст*“.⁷⁵ Ћ. Чустовић и И. Јурчевић се о овој појави не изјашњавају излажући особине говора ливањског краја, односно села Ковача код Дувна.

Дифтонгизација дугог *е* несумњиво је присутна. Дифтоншке вриједности јављају се на читавој територији, од Чапразлија и Челебића на сјеверозападу, према Босанској крајини, до Месиховине и Степена на југоистоку, према Херцеговини. Факултативност појаве доприноси да остане незапажена. Треба истаћи да се дифтонгизација не ограничава квалитетом акцента, а ни категоријом ријечи у којима се јавља:

Пѣѣрковић Ст МС Ш Пт, *Пѣѣре* Гу Чл Ч Пт Мс МС, *пѣѣишком* Кг Се Цр Пр ДР Чп, *пѣѣ-шѣсї* Мс, *са сѣѣѡм* Се, *срѣѣдиш* Мс, *сїѡмѣниш* Мс, *скѣѣмѡ* дїте Мс, *свѣѣиш* Ш Пт, *Свѣѣишѡ* Мѡрија ГР, *нѣѣће* Се МС Мс, *нѣѣмѡ* ни кѡћѣ Ш, *мѣѣсо* Се Цр, *дѣѣѡ!* Се, *дѣѣѡ* Цр МС, *ѡдрѣѣѡ* Цр, *шѣѣсї* Ве Кг, *ѡсвѣѣише* Ст, *грѣѣѡ* Мс, *грѣѣѡ* ДР Мс Чп, *мисѣѣи* Чп, *нѣѣћу* ГР, *шѣѣишак* Ст МС, *свѣѣзали* ДР, *Нѣѣћѡ* Чп.

При артикулацији овог алофона вокала *е* (фонолошка вриједност остаје непромијењена) јасно се распознају предње кратко, неслоговно, *и* (ѣ) и дуго *е* (ѣ) у другом дијелу дифтонга. Нема примјера преласка у двосложну вриједност (*ие*).⁷⁶ Важно је напоменути да за говор Имотске крајине и Бекије М. Шимун-

⁷¹ Шим., ГИКБ, 28.

⁷² Окука, Рама, 27.

⁷³ Баотић, Дервента, 54.

⁷⁴ Марковић, ЛИА, 48.

⁷⁵ Броз., Истраж., 349.

⁷⁶ Дифтонге у посавском биљежи С. Ившић, у истарским М. Малецки (Ившић, Посавина, 179; Малецки, Преглед, 62), а о дифтонзима у штокавским говорима в. П. Ивић, Г. Драгин, Ж. Бошњакловић, Банатски говори, СДЗБ XL, 196–202 и П. Ивић, ЈФ XVIII, 146.

дић каже: „Нема затвореног или превише отвореног *e*, ни дифтонгизираниг“.⁷⁷ Нема га ни у области Раме, нити у икавским говорима Дервенте, а ни западно-босански икавскошћакавски говори не познају ову вриједност. Овом особином овај говорни тип је близак са икавским посавским у којем „Чешће прелази дуго *e* (од некадашњег *e*, *ě* и *ē*) у затворено *e* (*ē*), које се онда дифтонгизира.“⁷⁸ Наравно, теренски та веза не постоји.

38. Аналошко *a* умјесто *e* у *ѝрија* (према *када*)⁷⁹, раширено у икавским говорима,⁸⁰ и овдје се редовно јавља: *ѝрија* Се Мс Ст Кг, *ѝрија* Гу, као и *најѝрија* Ст.

39. Као резултат фонетских процеса (асимилације или дисимилације), затим аналогije, или пак путева преузимања и начина адаптације, када су у питању ријечи страног поријекла, вокал *a* замјењује *e* или су у алтернативном односу. Чиста супституција везана је, углавном, за ријечи страног поријекла:

ѝйїале Ст Пт Гу Кг Кб ДР Се Мс МС, *ѝйїālā* МС, *швѣрца̋р*⁸¹ Се Мс Кг Цр, *ѝйлѣндар* Мс, *ѝарі̋рō* дба дба Се, *дѣраглија* Мс Цр (мђ. *dereglye*), *ѝигара* (тур. *ciğer*) Ст Чл, *ѝигарица* Кг Мс, *салáмет̋й* (тур. *selâmet*) Гу Ве Чл Чп ДР Мс Се Цр Ш Пл, *мрђала* („далмато-романски лексички остатак од лат. деминутива *margella*“)⁸² Се Цр Мс Кг Пт Ш Чл Ст, *мрђалице* Цр, *јачѣрма* (тур. *geçirme*) Мс, *рашѣт̋о*⁸³ Кг Пр Ве Гу.

Алтернације су углавном у домаћим ријечима: *вѣчара* Ст Се Цр, *чѣкат вѣчарѣ*⁸⁴ Се, *ѝвачѣр* Сп Мс, *ѝамай̋ни* људи Мс, *сáмаљѣм* Ст, *ѝ мане* Се (видно чешће *ѝ менѣ*), *ѝжабōкрачина* МС Ст Чл Ш, *сѝдōрā* мѣнōм Се, *ѝрамā* мѣнōм Кг.

Број *двадесѣй* најчешће је у форми *двáдесѣй* Мс Се Кг Ш, али се чује и *двáдасѣй* Ст, *двáдисѣй* Мс, као и редуковано *двáдчсѣй* Ш.

Говори се *чѣран* Се Кг и *чѣрењ* Ш Ст (стсл. *чѣръкъъ*, „*a* < ѣ послјије *p*“⁸⁵).

Именица *дōсага* Се Цр Сп, „сдја, клипач“ може бити у вези са *дōсаља* „прут; ударац прutom“ (забиљежио у сјеверној Далмацији М. Павлиновић, преносе Скок, РЈАЗУ, РСАНУ), али и са *досѣгāч* (потврђено у Лици) (или, семантички, *докукāч*, околина Босанског Грахова), „оно чиме се може што досегнути, докучити“ (РСАНУ).

40. Промјена *e* > *o* у *дѣдоро ѝй* Ш је само рјеђа алтернатива за чешће заступљено *дѣдѣ* Мс Чл Кг Ве МС.

⁷⁷ Шим., ГИКБ, 28.

⁷⁸ Ившић, Посавина, 179.

⁷⁹ Решетар, Дер шток., 102.

⁸⁰ Решетар, Дер шток., 102; Жуљић, ДВД, 39–40; Броз., Фојн., 3; Окука, Рама, 40; Баотић, Дервента, 54.

⁸¹ Продуктиван суфикс *-ар*, подупрто глаголом *швѣрца̋й*.

⁸² Скок 2, под *мрђела*.

⁸³ Баотић, Дервента, 54 (констатује дисимилацију).

⁸⁴ У имотско-бекијском М. Шимундић констатује и *вечарáвaй̋й*, *вѣчāрн̋й* (Шим., ГИКБ, 29); *вечарáвaй̋й* потврђује и И. Јурчевић у говору Ковача код Дувна (Јурч., Дувно, 102).

⁸⁵ Скок 1, под *чѣрѣн*.

ВОКАЛ О

51. Артикулација овог средњег вокала задњег реда у сљедећим примјери-ма не одступа од оне коју налазимо у стандардном књижевном језику и која је обично у већини штокавских говора:

но́жи Кг Пр Ве, *но́жови* Ве Кг Кб Гу, *и́однѐ* Се Кг Мс Ш Пт, *и́онѝа̃* Ст Се Сп, *ло́нца* Кг; *но́с* Ст Чл Чп ДР ГР Пр Пт Се Цр Сп Мс Мс, *но́ж* Мс Гу, *но́ш* Кг Пр, *мо́сѝ* Ст Чл ГР, *мо́ре* Гу Ст Мс Мс Се Цр Пт, *шко́ла* Се Цр Мс ДР ГР Чл Ст Кб Кг Ш, *бро́ј* Мс Се Кг Чп; *мо́зак* ДР Мс Се, *ко́њ* Цр Кг Ш Чл Ст ГР ДР, *но́каѝ* Ш Пт ДР Чл Ст, *ко́ло* Ш Цр Мс; *ло́нац* Мс Ст Чл ДР Мс, *со́лиѝ* Ш Пт Ст, *куйѝо-ваѝ* Цр Кб Пл; *кому́шина* Цр Се, *на́ нѝј* Цр.

Примјери прелазног степена, када су у нитању алтернативне форме типа *субоѝа* и *субаѝа*,⁹⁰ у којима би могло бити говора о отворености артикулације вокала *о*, *субаѝѝа* ДР, *о субаѝѝѝ* Ст, остају на нивоу акустичког утиска, тим прије што се појављује елеменат извјесне вокалске редукованости у позицији иза акцентованог слога.

52. Затварање *о* под дугосилазним акцентом извршено је до вриједности правог дифтонга *ѝѝ*:⁹¹

ко мо́ре Мс, *хо́н* ДР ГР Цр Мс Сп Се, *хо́ндѝа* ДР, *Лѝбѝро!* Гу, *ѝѝѝѝѝмо* Мс, *ѝѝѝѝѝ* ДР Ве, *ѝѝѝѝѝ* Ве.

Овај дифтонг артикулационо сачињавају кратко неслоговно у (*ѝ*) и *о* које је под дугосилазним акцентом (*ѝ*). Форме се јављају факултативно.

53. Алтернирања *а* ~ *о* може бити у домаћим и страним ријечима, изван акценатске позиције:

По́нари Ст ДР Чп, *Гла́мач* Ст Ш Пт Кб, *И́мацкѝ* Се Цр Мс Мс, *у́ѝарак* Ве Мс Се Кб Гу, *субаѝа* Пр Пт Чп Гу, *ма́јсѝар* Ш Мс Цр, *саму́ни* Цр, *не́ мере* Ш Пт (знатно је чешће *не́ мере* и *не́ море*), *с ѝро́зара* Цр, *аѝаѝѝѝка* ДР Гу, *ко́наѝѝа* Ст ГР Чл, *лабо́да* Се Цр, *на́раѝѝ* Мс, *а́двакаѝѝ* Мс, углавном због асимилације или дисимилације (*аѝаѝѝѝка* : *лабода*).

Већина ових ријечи чешће се, и од истих говорника, чује у форми са *о*, посебно кад се *о* нађе под акцентом или је дуго. Чини се да позиција непосредно иза или испред акцентованог слога може имати утицаја на појаву оваквих форми фонетским путем, али треба истаћи и чињеницу да је она раширена међу босанским говорима, посебно ијекавским у сјеверозападном сусједству.⁹² Јужно, у имотско-бекијском, М. Шимундић биљежи *Гламач* и *Имацки*.⁹³

54. Вокал у алтернира са *о* у ријечима домаћег поријекла:

⁹⁰ Ј. Баотић за икавскошћавске говоре у околини Дервента наводи и примјере отвореног *о* и затвореног *о* и када су акцентовани (Баотић, Дервента, 57); у Рами и Имотској крајини и Бекији таквих вриједности нема.

⁹¹ В. Броз., Истраж., 349.

⁹² В. Дешић, ЗБИГ, 41; Петр., Змијање, 39; Броз., Фојн., 1; Жуљић, ДВД, 39.

⁹³ Шим., ГИКБ, 31.

63. Секундарно *o* јавља се у показних замјеница: *ḍīāj* на̄ш Ст, *ḍīōj* жèни ДР, *ḍīō* Кб, аналогично према *онај, она, оно*.⁹⁸

ВОКАЛ И

64. Када је ријеч о артикулацији овог високог самогласника предњег реда, неизбежно је поменути редукције. О случајевима и степенима редукције биће ријечи у поглављу о редукцијама, а овдје да кажемо да у овом говорном типу нема тако честих ванакценатских редукција у неком од унутарњих слогова, карактеристичних за многе босанске говоре.⁹⁹

65. Алтернирање с другим вокалима, с нултом вриједношћу, као и замјене другим вокалима присутне су и овдје.

66. Вокал *a* умјесто *и* налазимо у *зѣјшан* (тур. *zeytin*) Ст Чп ДР, *артиалѐрија* Ш Пт (фр. *artillerie*).

67. На мјесту *и* употребљава се *e* нешто чешће, у домаћим и ријечима страног поријекла, углавном као резултат фонетских процеса асимилације и дисимилације:

три мелијона мањѐ Се, Муслѐмāн Ш Ст Кг Пт Чл, Муслѐмāнка Ш Пт, чакшере Цр Сп, дѐрекијур Се Ш, дерѐкиј (тал. *diretto*) Ст, сѝейендијати Гу, абети Мс, чѐйѝери¹⁰⁰ са̄та Мс, чѐйѝери мѝтра Се, чѐйѝери су подложња Цр, чѐйѝери сдје Мс, нѝћевати¹⁰¹ Ст ГР, нѝћевѝ у Пилѐ Ст. Каже се *ишѝода* Ст Ш за „чиода“. Вук је у Барањи забиљежио *ишѝода*, у ијекавском доњем Ливањском пољу је *ишѝијуда*, а тако је и у Буковици.¹⁰²

68. Алтернирају *и* ~ у у *вѐриге* Се, *вѐруге* Ст ГР Гу Ш Пт, *ӣањѝр* Кг, *ӣањѝр* Ве Гу ДР.

69. У облицима глагола *мирисајѝи* могу се чути овакве форме: *мерѝиш* Ве Гу ДР, *мѐрушѝ* Кг Пр, *миришѝ* Гу Кб, у ДР и *марѝиш*.

70. Само са у су *ја̄глука* Ст Чл ГР и *зѝмбин* (тур. *zibin*) Цр Сп Се.

71. Процесом разједначавања добијене су форме *ѝѝлиндар* Цр и *ѝѝлѝндар* Ст.

72. У префиксу *ѝри* може да се јави *e* (о томе у т. 129).

73. О односу *a* : *и* у глаголима типа *обађи* в. т. 31 и 462.

ВОКАЛ У

74. Артикулација високог вокала задњег реда у не одступа од књижевно-језичког стандарда. И фонетске промјене су мање, у односу на остале вокале. Дијалектолошки информативни случајеви у вези са овим вокалом вежу се за

⁹⁸ В. Шим., ГИКБ, 42; Баотић, Дервента, 72.

⁹⁹ В. Пецо, ИШГЗБ I, 99–100; Дешић, ЗБИГ, 56–72; Петр., Змијање, 211–216.

¹⁰⁰ В. Баотић, Дервента, 60; Броз., Фојн., 11.

¹⁰¹ Ј. Баотић ову форму у дервентском објашњава укрштањем суфикса *-ива/-ева/-ова* (биљежи и *ноћевати*) (Баотић, Дервента, 61).

¹⁰² Скок 3, под *сѝина* (исп. тал. *spilla*, арб. *shpinē*).

РЕДУКЦИЈЕ ВОКАЛА

85. Изузетна квантитативна нестабилност вокала битно обиљежава западније босанске говоре, ијекавске и икавске.¹⁰³ У икавским западnobосанским говорима редукција *и* је „једна од типичнијих особина“,¹⁰⁴ док је у рамском мање изразита.¹⁰⁵ У посавском говору редукције су доста присутне,¹⁰⁶ а у говору Имотске крајине и Бекије њихово присуство је незнатно.¹⁰⁷ Домашај ове појаве на ливањско-дувањском терену сврстава овај говорни тип у ону групу икавских говора за које се може рећи да им то није типична особина.

Дјелимичне редукције

86. Дјелимичне редукције се јављају углавном у поста акценатском слогу. Односе се на *и*, које може бити и у позицији вокала у, у радном глаголском придеву, као последица односа секвенци *ну/ни* у глагола III Белићеве врсте, а најчешће су трећа, најмање заступљена форма односа *и ~ ѿ ~ и*: *шѣнѣца* ко сунце III, чѣтри *гѣдѣне* III, *сѣдѣлѣца* Гу КБ Чл, *гѣрѣла* Се, *дѣшѣлѣна* КБ, *дѣшѣрѣм* Мс, *рѣдѣли* по вѣздѣн Цр, *зѣгрѣли* рѣке Се, *дѣшкинѣла* главицу III, *йрѣкинѣли* причу III;

и на вокалску вриједност боје затвореног *а* које је у поста акценатској позицији дјелимично помјерено напријед, у правцу *е*, или је резултат отварања средњих вокала *е* и *о*:

нѣћѣс Ст, *јѣдѣн* Чл, *вѣчѣрѣс* Ст, *ѣвѣчѣ* Се, *ѣмѣне* III Пт; *сѣбѣѣша* ДР. И у овом случају се ради о трећој, прелазној форми, за коју сматрамо да није карактеристична за овај говорни тип, и да може бити резултат утицаја са стране, прије свега из ијекавских говора.

Потпуне редукције

87. Потпуна редукција вокала је чешћа. Може представљати директни продужетак дјелимичне редукције: *дѣшѣрѣм* (в. т. 94), али се најчешће јавља у потпуно другим условима.¹⁰⁸

а) Афереза

88. Губитак почетног вокала налазимо, углавном, у ријечима страног поријекла. Иако се нашао по неки примјер за сваки вокал, случајеви аферезе вежу се, углавном, за вокал *о*, претежно у замјеничким корјенима *ов-*, *он-*.¹⁰⁹

¹⁰³ Пецо, ИШГЗБ I, 99–102; Дешић, ЗБИГ, 56–72; Петр., Змијање, 211–216.

¹⁰⁴ Пецо, ИШГЗБ I, 99.

¹⁰⁵ Окука, Рама, 46–50.

¹⁰⁶ Ившић, Посавина, 187.

¹⁰⁷ Шим., ГИКБ, 40.

¹⁰⁸ О овоме исп. Ник. М., Полимље, 202–203.

¹⁰⁹ Таква је ситуација и у многим другим говорима: исп. Пецо, ГИХ, 45; Пецо, ИШГЗБ I, 100; Окука, Рама, 47; Шим., ГИКБ, 37–38; Баотић, Дервента, 65; Ђуровић, ЈБ-вХ, 133; Дешић, ЗБИГ, 59;

89. Афереза вокала *а*: *шл̌ама* (тур. *aşlama*) Ст Гу ДР Чл Чп Кб, *им̌а шл̌ам̌а* Ш, *р̌од̌е шл̌ам̌е* Ст, *с̌и̌р̌ин* ГР Ст, *тр̌ош̌и с̌и̌р̌ине* Ст, *м̌ер̌ичк̌и бумбард̌ери* Ст. Најчешће се говори *м̌ан̌ей* Кг Се Цр Ст (тур. *emanet*), али се чује и *ом̌ан̌ей*, *ум̌ан̌ей*, *нам̌ан̌ей* Мс.

90. Изостанак почетног *е* биљежимо у *л̌аст̌иика*¹¹⁰ (тал. *elastica*, фр. *élastique*) Чп Гр Гу, *л̌ет̌ирич̌ни* шт̌ед̌њак Ст, *шк̌ија* (тур. *eşkiya*) Мс Кг, *шк̌ију* би про-
давала Се.

91. Без почетног *и* су познати случајеви *н̌екција* Гу Чл Ст, *Талиј̌ан* Чл Ст Кб Гу Ш Пт, *Талиј̌ани* Ст Чп, *ћ̌индија* Ст. Говори се *Й̌и̌л̌ија*.

92. У је изостало у *з̌ен̌гија*¹¹¹ Ст Чл Чп. Обичнија је стандардна множина *к̌у̌ћ̌ани* Ш Пт Кб Гу („[у]кућна чељад“) него *ју̌ку̌ћ̌ани*.

93. Аферезу вокала *о* биљежимо у прилозима и придјевима: *в̌ак̌о* Се Цр Чл Ш Пт Мс, *н̌ак̌о* Ст Чп, *в̌ак̌о* к̌о је с̌ад Мс, *в̌ак̌о* н̌ешто Ш, пр̌д̌стрла *в̌ак̌о* Цр, *в̌ак̌а* ов̌лик̌а Сп, н̌д̌лик̌и Ст, *н̌ак̌о н̌д̌лик̌о* Ст; *в̌амо* Ш ДР, *амо* Кб Гу Мс, *амо* ћу ја ГР, *й̌ћ̌еш в̌амо* Ш. Почетно *о* изостаје и у *й̌ар̌а̌ција* Се, *й̌ар̌и̌р̌о* д̌ба д̌ка Се, *с̌ов̌и-на* Гу Кг Гр Кб Ве.

б) Синкопа

94. У медијалној позицији од свих вокала најчешће изостаје *и*. Карактеристичне су двије групе примјера. Једна је губљење *и* < *ћ*. У глагола изведеним од основног глагола *ћ̌јер̌а̌и* *и* < *ћ* најчешће изостаје:

д̌и̌тра̌и Се Ст ГР Кг Гу Чл, *д̌о̌д̌и̌тра̌и* Гу Ст Се Мс Мс, *з̌а̌и̌тра̌и* Се Ст Ве, *й̌р̌и̌и̌тра̌и* Гу Чл, *й̌с̌и̌тра̌и* Гу Чл Ст Ш, *й̌д̌о̌д̌и̌тра̌и* Кг Гу, *з̌а̌и̌тра* се *у* смет Мс, *д̌д̌и̌тра̌ли* д̌вце Ст, *з̌а̌и̌р̌о з̌уб* Цр, *й̌д̌о̌д̌и̌р̌а̌ј* Ш, *д̌и̌р̌а* и д̌дли Мс, *д̌д̌и̌р̌а* с̌ино Се, на чем *й̌с̌и̌тра̌и* Ст, *д̌д̌и̌р̌а̌м* с к̌о̌њом Чл, *д̌д̌и̌р̌а̌ли* к̌о̌ња д̌р̌ва Мс.

Могуће је да у овим примјерима имамо испадање *и* као други степен редукције, тј. као директну посљедицу, наставак редукције већ дјелимично редукованог *и*, али, када су у питању изведенице од глагола *ћ̌јер̌а̌и*, извјесно је да су овакве форме чешће од оних у којима се овакво *и* чува, поготову од оних са дјелимично редукованим *и*.

95. У *ј̌м̌р̌и̌* Мс ДР Гу Ст Чл *и* < *ћ* изостаје (аналогијом према *ум̌рла* и сл.), али је и *ј̌м̌р̌и̌* Кб Кг Пр. Дуго вокално *р* у *ј̌м̌р̌и̌* констатује и М. Окука у Рами.¹¹² У Фојници и Змијању такође изостаје *и*, али је *р* кратко.¹¹³ У говору становника Липе, на подручју Дувна, С. Марковић такође биљежи *ј̌м̌р̌и̌*,¹¹⁴ док је

Рем., Кладањ, 113; Ник. М., Полимље, 204. М. Николић за говор србијанског Полимља напомиње да „С обзиром на прилике ... обележенима би се могли сматрати ликови с о-“ (ор. cit. 204).

¹¹⁰ У сењском је такође *л̌аст̌иика* и *л̌ет̌ирика* (Могуш, Сењ, 27); у имотско-бекијском *л̌а̌ш̌ти̌рика* (Шим., ГИКБ, 38).

¹¹¹ У западнобосанском ијекавском М. Дешић биљежи *з̌ен̌ђија* (Дешић, ЗБИГ, 70).

¹¹² Окука, Рама, 50.

¹¹³ Броз., Фојн., 40; Петр., Змијање, 216.

¹¹⁴ Марковић, ЛИА, 123.

Digitized by Google

105. Рјечца *зайраво* и *везник него* могу се јавити без финалног *о*: *зайрāv* Ст ГР; *вйшē* за мѣдвида *нег* за двајест оваца Ш, *вдлīm* *нег* пāре Гу.

106. Апокопу *а* у императивној рјечци *нека* потврђују примјери: *нек* зна Кб, *нек* дōђē Чп.

г) Хаплоглогија

107. Хаплоглогија је „нестајање читавог једног слога када се овај нађе непосредно поред истог или сличног слога у некој речи“.¹¹⁸ У дијалектолошкој литератури најчешће навођени примјер хаплоглогије је *куруз* (< кукуруз).¹¹⁹ Такво слоговно разједначавање за ту лексему овдје је ријешено разједначавањем вокала — *кокуруз* (в. т. 75). Истина, забиљежио сам у Сеоници, дувањски крај, примјере: *күрузā* до *шишē*, квинтāl *күрузова* брашна, али се, према грађи прикупљеној у том селу, и у осталим пунктовима, може рећи да таква форма није својствена овим говорима и да је то нанос са стране.

108. У презентским облицима глагола *моћи* и *хијейти* у говору може изостати читав слог: *нē маш* ни разүмит Ш, *нē меш* нн *наћ* Гу, *штā-ш* сāt Пт, *кү-ш* йћ Се.¹²⁰

109. Турцизам *јечерма* (*јечерма*) (тур. *geçirme*) на овом терену најчешће има форму *чѐрма* Ст Чл Се Мс МС Гу ГР. Забиљежили смо и *анчѐрма* Мс, аналошко према *анйѐрија*, и *јачѐрма*, форма настала дисимилацијом.

110. У бројева су могуће форме тига: *шѐсѐш* Ш, *двѐсѐш* Пт, *чѐшѐресѐш* Ст, *чѐшѐрасѐш* Ш.

Појаве у хијату

а) Е л и з и ј а

111. Узастопне вокалске секвенце у сандхију могу бити захваћене елизијом. У облицима показних замјеница вокал *о* се елидира у примјерима:

на нй жār¹²¹ Ш, *штā нō* је рѐкō Ст, *штō нō* си рѐкō Пт, *ў нōј* кўћи Се, *на нйм* њйјовйм лйводам Мс, *зā вў тў* ГР, *на вѐ* доли Мс, *изā вѐ* Се, *ў нў* котлушу Цр, *и вā* Милѐна Пт, *свў нў* бāшчу Мс, *ў нў* тѐку Се, *ў нōј* шāли Ст, *кāко нō* тй Ш, *зā вѐ* бандѐре копали ДР.¹²²

¹¹⁸ Стеван., ССХЈ I, 103.

¹¹⁹ А. Пецо је мишљења да је „у питању редукција гласова, прво самогласника у па затим оклузива к: *кукуруз—кукруз—куруз*“ (Пецо, ИШГЗБ I, 250).

¹²⁰ О овоме в. Пецо, ИШГЗБ I, 101 и Ившић, Посавина, 188.

¹²¹ У оваким позицијама, на основу квантитета вокала, може се говорити о сажимању, а не о елизији вокала. Примјери су груписани на овом мјесту због постојања примјера са кратким вокалом, у истој или сличној позицији. О овоме в. Пецо, ГИХ, 42; Ник. М., Полимље, 215.

¹²² Иако се под елизијом обично подразумијева изостајање првог од два вокала у међусобном додиру у вези ријечи (Симеон, под елизија), у нашој дијалектолошкој литератури се, у вези са уклањањем хијата, под *елизија* најчешће разматра уклањање и другог по реду вокала у говорном ланцу.

112. Честе су конструкције са рјечцом *ево*, у којој *е* бива елидирано: *ев ђвликѡ Ш*, *ев ђвѣ Пт*, *ев ђвде Мс*, *ев овлишнѡ Цр*;

а нешто рјеђе са рјечцом *ено*: *ен ђн Ст*, *ен ђвута Се*.

Често се говори *ѣѡ-ндѡ*, *ѣ-ѡндѡ Ст Чл Пт Ш*.

Као први вокал *и* се елидира у: *ја б ѡставѡ Се*, *нѣ б ѣн кѡзѡ Мс*, *штѡ б ђстало Ст*.

Чини се да је уклањање хијата елизијом најчешће везано за говорну ситуацију и емоционално стање говорника. У свим од ових окружења обичне су форме у којима елизија изостаје, а хијат опстаје: *ѡ онѡ врѣме Мс*, *ѡ онѡј стѡн Цр*, *нѡ онѣм Се*, *ѣво ђвѡј Ст*; *знѡ б ђн дѡћ Мс*.

б) Контракција вокала

113. Један од начина превладавања хијата је и асимилација и сажимање вокалских група. Артикулациона природа вокала омогућује контракцију након асимилације. Асимилације и контракције и овдје су присутне. Вокалске групе могу и опстајати, углавном захваљујући семантичким, морфолошким или прозодијским разлозима, или бивати „разбијене“ сугласницима *ј* и *в*, задовољавајући тиме правило дистрибуције да у говору ријетко два вокала стоје један поред другог.

114. Судбина вокалске групе *ао* свакако је најинтересантнија, а због фреквентности, рекло би се и најзначајнија. Сажимање ове групе може бити условљено поријеклом вокала који је сачињавају, позицијом у ријечи, супрасегментним фактором, а трпи и спољне утицаје, напросто због своје учесталости.

На највећем дијелу ове територије, и у највећем броју случајева, у секвенци када ниједан вокал није наглашен, у радном глаголском придјеву долази до регресивне асимилације и контракције *ао > ѡ*:

ѣѡбигѡ Ст Кг Мс, *бѡловѡ Цр Се Ст*, *владѡ Ш Пт*, *бѣжѡ Ш*, *ѣѡвировѡ Цр*, *ѣрѡѡ Ст Гу*, *зѣшрѣѡ Гу*, *ѣриѡвидѡ Се*, *рѣзѡ Кб*, *зѣйсѡ Ш*, *злѣѡѡ ДР Чп*, *шрѣѡѡ Ст*, *мѡрѡ Кб*, *ѣладѡ Гу*, *ѣѣшѡ Ш*, *чѡвѡ Пт*.

Резултат контракције је *ѡ* и у групи *ао* у којој је *а* настало вокализацијом полугласа: *мѡѡ Ст Кб*, *ѡѡшѡ Чл Ш*, *ѡѣѣшѡ Пт*, *ѣрѣѣшѡ Гу*, *ѣѣѣшѡ Ш*, *нѣѣѣшѡ Ст*, *ѣѡсѣѡ Пт*, *ѡсѣѡ Кб*.

У истим тим позицијама, без обзира на поријекло вокала *а*, у говору становника села која су ближе далматинској граници, посебно у оним селима која гравитирају (или су гравитирала) Имотском, асимилација и сажимање се врши углавном у „корист“ првог вокала, *ао > ѣ*:¹²³ *рѣзѣ Мс*, *лѣѣгѣ Сп Мс*, *чѣѣркѣ Мс*, *мѣрѣ Мс*, *ѣѡлѣѡ Мс*, *ѡѣѣсѣ Сп*, *мѡѣѣ Мс*, *рѣѣѣ ДР*.

¹²³ Ријеч је о селима са хрватским становништвом, али то и није значајно због чињенице да је хрватска већина бројчано доминантна и дубље, у залеђу тих села, дакле тамо гдје *ао > ѡ*. У имотском говору „Без изузетка је слијевање извршено у гл. придјевима радним, нпр., *ѡѣ*, *крѣ*, *ѣѣ*, *ѡѣѣрѣ* ...“ (Шим., ГИКБ, 35).

ПОКРЕТНИ ВОКАЛИ

124. У прилозима и облицима ријечи с придјевско-замјеничком промјеном јављају се покретни вокали, односно, обична је напоредна употреба двојких облика — са несталним *а*, *е* и *у*, или без њих.

Примјери алтернативних форми у вези с покретним *а* не пружају могућност утврђивања законитости (не)јављања, изузев задовољавања потреба говорног такта: *иода* сачом Се, *идда* снйгом Мс, *оддшудā* Цр, *никадā* мліко с мліком Мс, *сādā* Ш, *и садā* Пт; *ймā идгā* Се, *сйаринскōга* вākта Сп, *нйкога* жива Се, *дногā* знања Мс, брашна *крушнōга* Кг, *вѣле идгā* нѣмā Мс, *ѡ чегā* било Ш, *зā његā* Пт, *ѡвогā* рāта Ст;

сād је гвѡздено Ш, *кад* је се удавала Пт, *кад* ѡстарй Ст, *кад* урѣдиш кѡсу Ш, *кō кай* ймā Се; нѣмā ѡ *шок* нйшта Цр, на *днйм* лѣтвaми Се, *ѡсйāлйм* Сп, из *другōг* Цр, *ѡд овог* Мс, *бравйѣг* мѣса Се, у *јѣднōк* кѡмшијѣ Кб, *црнōг* јѣчимa Мс, *вѡла нй* у *ког* Ш.

125. Покретни *е* и *у* нису распоређени према томе да ли је први самогласник наставка *е* или *о*, нису везани за ријечи чија се основа завршава на предњонепчани, односно задњонепчани или непчани сугласник, него се покретно у може јавити и када је у слогу пред њим *о*: к *Сѡѡму* врйлу Мс, *чѣйврйшѡму* Кг Пр ДР, као и у *йѡму* Гу ГР Чл, *мѡму* Ш Кг, *сѡму* бāби Се. Форме са *е* су једнако обичне: *срѣскѡме* суду Пт, к *нйшеме* Ш, *чѣйврйѡме* Ве Гу Ст Чл, *мѡме* Ве; као и форме без покретног вокала: *сѡм* прѣтсѣу Ш, *шѡм* Чл Ст Кб, *мѡм* Ст, *чѣйврйшѡм* Кг, *чѣйврйѡм* Ве.

РЕФЛЕКСИ СТАРОГ ВОКАЛА ЈАТ (ѣ)

126. На ливањско-дувањском подручју изворна је и основна замјена старог вокала *ѣ* вокал *и*, који је својим фонетским и фонолошким вриједностима изједначен са сваким другим *и*. У неким лексемама је изворна екавска замјена, а екавизама налазимо и у случајевима „прилагођавања“ неких преузетих ијекавских форми или у примјерима „некритичког“ преузимања ријечи са *е* < *ѣ*. Ијекавизми су засвједочени на овом терену, али у говору Хрвата, који су бројчано доминантни и носиоци су овог говорног идиома, као и у говору Муслимана, то присуство је механичко и у доброј мјери условљено говорном ситуацијом. Дакле, када је у питању стари глас *ѣ*, чија је дифтоншка природа омогућила различите замјене, у природи ових говора је процес монофтонгизације, наравно у правцу првог, затворенијег, од двају дифтоншких елемената (икавска замјена), понекад у правцу другог, отворенијег (екавска замјена), а то насупрот дифтонгизацији и двосложној замјени (карактеристичној за ијекавске говоре).¹²⁹

127. Замјена јата у дугим слоговима, „најважније питање из области фонетике са којим се сусреће испитивач ијекавских говора“, ¹³⁰ с обзиром на то да

¹²⁹ О овоме: Бошк., Уп. грам., 29; Вуковић, Ист., 57; Ник. М., Полимље, 226; Рамић, Јат, 420–432.

¹³⁰ Пецо, ГИХ, 47.

је овдје у питању икавски говор, биће разматрана у контексту икавских говора и навођењем дијалектолошки информативних примјера, из говора представника све три конфесије, евентуално значајних за утврђивање неких изоглоса.

Јат под дугим силазним акцентом рефлектује се у *й̆*:

снѣк Кг Пр Гу Кб ДР Се, *снѣж* Ве, *цѣв* Се Ст Чл, *рѣч* Гу Се МС Мс, *рѣћ* Гу, *жлѣб* Ст ГР, *жлѣбѣ* Ве, *миј* Кг Пр Гу, *мих* Кб, *ми* ДР, *иљисан* Ве ДР, *сино* Ст Гу Чл Кб МС Цр Мс, *жсдрийбе* Чл Ст, *звѣр* Гу Се, *звѣрка* Чл Ве, *звѣре* ДР, *звѣри* Гу Се, *звѣрке* Чл Ве, *брѣстѣ* Кб Гу Кг Се Мс МС Чп Цр, *цвѣиш* Ст Кб Чп Ш Пт, *брѣз* Се Ш Ст, *брѣк* Кг Пр Ве, *сѣчањ* Кб ГР Мс Цр Кг Пр Ве Гу, *грѣј* Кг Пр Гу, *грѣ* Кб ДР, *грѣх* Кб, *ишло* Мс, *свѣиш* Се Цр Ш Пт, *сѣйне* Мс Кб, *лѣк* Чл Се Мс, *бѣс* Цр Гу Ш Чл Пт Ст, *слий* Ш Гу, *бѣл* Гу Чл Ст Кб, *бѣлѣ* Мс, *снѣжан* Ст Се Цр Кб Мс, *лѣй* Чл Ш, *цѣлѣ* Се, *цѣлѣ* Чп, *иљсно* Кг Пр, *снѣиш* Пт, *бѣлѣ* бѣшче Чп, *бѣсни* свѣтови Мс, *лѣвѣ* чвѣчак Пт, *дѣлѣмо* Ст, *Рѣка* Гу, ко *й̆рѣс* Ст.

Примери *и* < *ѣ* под дугоулазним акцентом:

мѣко Се Гу Мс МС ГР Цр Кб Чп Кг, *дѣише* Ш Чл Пт Гу Кб Се, *иљвац* Ст Чл, *гнѣздо* Се Мс Кб Гу Ш Пт, *гнѣишо* Гу Кб, *длѣишо* ДР, *одлѣишо* Кг Пр Ве, *рѣка* Ст Чп Мс Цр, на *рѣку* Се, *срѣда* Ш Гу Пт Чл Се Цр Мс Сп, *звѣзда* Гу Ст Цр Пт Се, *звѣзде* Мс, *мина* Гу Ст Се Цр Ш Пт Чл, *дѣлови* Се Мс МС Ш Пт, *дѣли* Пр Ве, *дѣлѣ* Пр Ве, *дѣлѣвѣ* Се Мс Ш Пт, *лѣнчина* Ст Чл, *иљсна* Ст, *дѣлѣиш* Мс Гу МС ГР Цр Ш Пт Чл Чп, *й̆одѣлѣиш* Мс, *сѣло* Гу Ш Пт Се Цр ГР Чл Кб Сп Кг, *засвѣишло* Ст, *лѣиш* љѣбром Мс, *врѣме* Ш, *црѣва* Се, *лѣиш* гѣдѣнѣ Мс, *свѣиша* Цр Мс Сп, *врѣдѣ* Мс, с *мѣка* Мс, *сѣнскѣм* вѣлом Се, *лѣжѣ* рѣно Ш, *клѣиша* Ст Се Гу Ш Пт Кб Ве, *цѣна* ДР Цр Мс МС Чп, *й̆роцѣни* Се, *лѣиша* Гу Ст Се Цр Ш, *навѣсѣишѣ* Се Кб Се Цр Мс, *рѣишко* Пт, *й̆рѣишѣ* Мс, *лѣгаиш* Мс, *одѣло* Кг Мс, *свѣишѣ* Ст, *сѣишѣ* Се Цр, *надѣвајѣ* Се, *й̆ромѣнѣ* Се.

У неакцентованом дугом слогу *ѣ̆* > *й̆*:

Засѣишѣ Гу Ст Кб, *зѣишѣ* Пт, *дѣишѣ* ДР Гу Ш Пт, *дѣишо* Се, *нѣишѣ* Пт, *й̆наишѣ* Мс, *нѣишѣ* Се, *й̆ несвѣишѣ* Цр, иза *Рѣкѣ* Кб, сѣ *свѣишѣ* ДР, *измѣишѣ* Мс, *й̆вѣк* Цр Мс Кб, нѣ *сѣишѣ* Ш, *рѣзѣишѣ* Цр, пѣда *снѣгом* Ш, *й̆рѣишѣ* Ст ГР Мс.

128. Примјери замјене јата у кратким слоговима у којима је *ѣ̆* > *й̆*:

иљсма Ве ДР Мс Кб Чл Ст Кг МС, *иљвѣч* Ш Пт, *сѣишѣ* Ст Кб Гу Чл, *сѣди* Цр, *свѣдок* Мс, *иљвајѣ* Цр Мс, *й̆ди* Мс, *й̆ли* Се, *иљла* Ве, *чѣвик* Кб Гу Се Мс МС Чл Ст, *мѣсѣц* Кб Гу Ш Пт Се Мс Чл, *снѣгови* Ш Пт Гу ГР Мс, *винчѣнице* Мс, *вѣрѣј* Се, *й̆рѣлишѣ* Ст Чл ГР Мс МС Кб Кг, *иљшо* Се Цр Кб Ве Чп Сп, *бѣжѣ* Цр Ст, *бѣжѣ* лѣва *й̆рѣишѣ* мајка Се, *иљме* ДР Се Мс, *сѣме* Цр Се Кб, *мѣишѣ* Се, *сѣмѣишѣ* Гу, *рѣзѣишѣ* Ш, нѣ *сѣишѣ* Пт, *бѣчѣишѣ* Чп, *иљднѣ* ДР, *нѣишѣ* Се, *кѣлино* Ст Ве Кб Чп Мс, *винчѣишѣ* Се Цр Ст ГР Мс Ш Пт, *дѣиша* Гу Чл Се, *сѣме* Ст Кг Ш, *цѣишѣ* ДР Кг, *цѣишѣ* Ш, *иљсѣве* Кг Ве Гу Кб ДР, *сѣишѣ* Ст Ш Пт Кг Се Сп Цр, *сѣишѣ* Се, *й̆осѣкѣ* Цр Сп, *дѣишѣ* Мс, *мѣра* ДР Гу, *иљва* Ве ДР Кб, *иљишѣ* Пр Гу Кб ДР, *цѣишѣ* Се Ш Пт Чп, *цѣишѣ* Кг Пр,

биланце Се Мс Гу Чл Ш Пт, вѣверица Се Ст Гу Ш Чл, зѣсина Кг Пр Гу Кб ДР, сѣйница Ве Гу Кб ДР, лѣишѣак Гу Кб Чл Ст, лѣишѣак Кг Пр, цвѣишала Ст, звѣздан Се Кб Гу, вѣиш Кг Ве Пр, вѣиш Кг Пр Гу Кб ДР, смѣри у чело Ш.

129. У префиксу *ѣрѣ* редовна је икавска замјена:

ѣрибаци Ст Кб, *ѣриѣвариѣ* Се, *ѣрибиѣ* Цр, *ѣривали* Ш, *исѣрибиѣ* Мс, *ѣрилѣи* Ст, *ѣрибиѣ* се Се, *ѣриѣ* жѣдна прико водѣ Се, *ѣривари* га Цр, *ѣриѣреден* Цр, *ѣриѣрѣи* папѣр Се, *ѣриѣи* Пт, *ѣрибрѣ* Ш, *ѣрисѣђивѣ* Кб, *ѣринѣи* Пт, *ѣрикѣлѣи* Ш, *ѣрикѣлѣи* Се, *ѣрибиѣ* дѣнѣра Се, *ѣрикѣчили* нѣи Се, *ѣризѣбе* Ст, *ѣриѣрѣлиѣ* вѣре Цр, *ѣримѣѣ* Мс, *ѣриѣѣ* Се.

Има случајева када се јавља *ѣре* умјесто *ѣри*, са и које није рефлекс јата, дакле, замјена *ѣре* (< *ѣрѣ*) и *ѣри* (< *ѣри*) која може бити посљедица тежње за семантичком диференцијацијом:¹³¹

ѣрѣѣѣ се Ст, *ѣрѣѣѣѣ* га ГР, *ѣрѣѣѣѣ* Ш, *ѣрѣѣѣѣѣ* струју Чл, *ѣрѣѣѣѣѣ* ни ДР, *ѣрѣѣѣѣѣ* Ш, *ѣрѣѣѣѣѣ* Пт.

130. У приједлозима *ѣрѣд* и *ѣрѣко* је икавска замјена: *ѣрико* планѣнѣ Ст, *ѣрико* водѣ Кб, *ѣри* куѣом Гу, *ѣриѣ* мнѣм Ст, *ѣрико* поља Се, пришло *ѣрико* зѣѣ Мс, *ѣрико* кѣсѣ Ш, *исѣриѣ* сѣла Се, *ѣрико* тѣстѣ Чп, *ѣриѣ* зору Се.

131. Говори се *ѣриѣ*¹³² Чл Гу, *ѣриѣ* Се Мс Ст Кг, *ѣриѣѣѣ* ГР, *ѣриѣѣѣ* Цр, *ѣриѣѣѣ* Се, *ѣриѣѣѣ* Гу ГР, *ѣриѣѣѣ* Ве, *ѣриѣѣѣ* Ст, *ѣриѣѣѣ* тѣѣѣ, а *ѣриѣѣѣ* кѣѣѣ Сп, *ѣриѣѣѣ* се *ѣриѣѣѣ* мѣѣѣ ДР, *ѣриѣѣѣ* мѣѣѣ Мс, *ѣриѣѣѣ* ѣѣѣ Ст, *ѣриѣѣѣ* Мс, *ѣриѣѣѣ* Ст, *ѣриѣѣѣ* гѣѣѣ Сп, *ѣриѣѣѣ* Кб;

132. По замјени јата у прасловенској групи *нѣ* овај говорни тип се, између осталог, приклања јужним икавским говорима, како се говори у Имотској крајини и Бекији:¹³⁴

нѣко Ст Чл Гу Кб Кг Мс, *нѣиѣѣ* Ст Се Сп, *нѣиѣѣ* Се Гу ГР, *нѣиѣѣ* Ве, *нѣѣѣ* вѣре Ст, *нѣѣѣ* тѣѣѣ, а *нѣѣѣ* кѣѣѣ Сп, *ѣриѣѣѣ* се *нѣѣѣѣ* мѣѣѣ ДР, *нѣѣѣѣ* мѣѣѣ Мс, *нѣѣѣѣѣ* ѣѣѣ Ст, *ѣриѣѣѣѣ* Мс, *нѣѣѣѣѣ* Ст, *нѣѣѣѣѣ* гѣѣѣ Сп, *ѣриѣѣѣѣ* Кб;

али и: *нѣко* Гу Ш, *нѣиѣѣ* Пт, *нѣиѣѣ* Чл, *ѣриѣѣѣ* Ш, *нѣѣѣѣ* стѣѣѣ Пт, *нѣѣѣѣ* дѣѣѣ Чп, по закону ѣѣѣѣ *нѣѣѣѣ* Мс, *нѣѣѣѣѣ* ДР, *нѣѣѣѣ* Гу. Нема облика са ѣѣ и ѣѣ какви се могу наћи у неким другим шѣѣѣѣѣ говорима.¹³⁵

133. Икавска замјена кратког јата је и у позицији иза *р*:

¹³¹ А. Пецо у западнобосанским икавскошѣѣѣѣѣ говорима ову појаву, која је тамо уопштена, објашњава: „то [је] посљедица поремећених односа у рѣфлексима ѣ“ (Пецо, ИШГЗБ I, 99, в. и стр. 125). У посавском говору С. Иѣѣѣѣ је [ову појаву е мјесто и у *ѣри*] објашњава сусједним сонантом *р* (Иѣѣѣѣ, Посавина, 167). У ѣѣѣѣѣѣѣ су ови префикси изукрштани (Тѣѣѣѣ, ѣѣѣѣ, 190). В. и Ник. Б., Срем, 388; Оѣѣѣѣ, Рама, 34.

¹³² Тако и у имотско-бекијском (Шѣѣѣѣ, ГИКБ, 25).

¹³³ Геѣѣѣѣ, ЛП, 136; Пецо, АШ, 317–339.

¹³⁴ Шѣѣѣѣ, ГИКБ, 25.

¹³⁵ Пецо, ИШГЗБ I, 140–143; Бѣѣѣѣ, Иѣѣѣѣ, 164; Оѣѣѣѣ, Рама, 32–33; Баѣѣѣѣ, Дѣѣѣѣѣѣѣ, 82.

сїрїџа Се Мс Гу Кг, *сїрїџа* Кб, *врїџа* Ст Се Цр, *їрїџа* ГР Се Цр Мс, *мрїџа* Кг, *врїло* Мс Се Сп Ст Чл, *срїџа* Кб Гу Се Ш, *дрїновина* Се, *Брїџине* ГР, *Брїџинїк* МС Мс Се, *нєсрїџа* Чл Ш Пт Се Мс, *срїџинї* Рєпо Кб, *їрїске* Ст, *нєсрїџнїџак* Чп, на Дївојачкѡм *врїлу* Мс, *рїџє* Ш, *їрїбѧ* Гу Ст Ш Пт, *їдїџрїба* Мс Цр, *їрїбѡ* дѧт Мс, *їрїбѧ* се пѡмѡћ Се, *бѹбрїк* Ст, нє *їлѧѧѧ* *їдрїза* Ш, *рїзѧї* Кг Пр Ве ДР, *врїїї* Ст ГР Кб, *ждрїбна* Кг Ве Кб Гу, *сѹждрїбна* кѡбила Ш, *їрїџѧѧѧ* Ве Кг Се, *ждрїбѧѧ* Кб Чп Се, *зрїїї* Гу ДР Кб, *зрїџѧї* Кг Пр, *здрїџѧї* Кг, *зрїџѹ* Гу Се, *зрїџѧѹ* Кг Пр, *здрїџѧѹ* Кг, у *срїїї* чѧла Мс, *врїмена* Ст Сп, *брїгови* Гу Ст, *рїџа* Ст Се Мс МС.

134. У замјеничко-придјевској промјени употребљавају се наставци старих меких основа: *дѡбрїм* Ст, *дѡїм* Гу Чл ГР Ш, *бїлї* бѡзавѧѧѧ Се, с *дїїм* Ст; како се могло и очекивати, нема двосложних врїједности јата (-*їјех*, -*їјем(а)*), изузев у једном забиљеженом случају у којем и семантика може имати пресудну улогу: „Кад ѹмрє муслѧмѧн *їџѧ* дѧца, у *їравослѧвнїје* *їџѧ* пѡп, ѹ нѧс прѧтар“ Ш.

135. У прилозима *горѧ*, *долѧ* на овом подручју југозападне Босне је икавска замјена јата: *гѡри* Се Гу Чл Мс МС, *дѡли* Ст Цр Кг Ш Пт, *горїкарє* Мс, *долїкар* Цр, *горїкар* Ст, *долїкар* ГР.

136. У употреби је само *дї* (< *кѡде*); тако и *дїко* Цр Се, *дїшїѧ* Мс, *дїшїѧ* Кг, *нїгди* ДР Чл Кб Гу, *свѹгди* Мс Цр. У западnobосанским шѧкавским говорима А. Пецо налази облике *џи*, *његџи* које објашњава укрштањем облика икавског и ијекавског изговора.¹³⁶ Таквог укрштања овдје може бити у *чѡџик* Мс (савним ријетко у односу на *чѡвик*) и *вѡџик* ДР (обичније и претежно *ѹвїк*), мада би ово *ј* могло бити и хијатског поријекла.

137. У позицијама *ѧ* испред *о* (< *л*) и испред сонаната *ј* и *љ* је икавска замјена: *вїдїџо* Се Кг, *сїџо* Се, *їзїџо* Мс, *врїџо* Ш; *сїџѧм* Ст Гу Чл, *грїџѧм* се Кб, *вїџѧ* Кг; *нѧдїџа* Гу Ст Ш Пт ДР, *обїлїџсје* Се Цр МС, *кѡдїџа* ГР Чп. Континуант *ѧ* је дуго *и* у *сміџѧї* се Се Мс Гу, *сміџѧм* се Кг Пр Ве, *сміџѡ* се Кг Пр Ве Гу.

138. Рефлекс продуженог *ѧ* у генитиву множине именица с кратким *ѧ* у посљедњем слогу основе показују примјери: *кѡлїнѧ* Пт Чл, *мѧдвїдѧ* Ш, *нѧдїџѧ* Ш Пт Кб Мс Пл.

139. Јекавизми у говору аутохтоних икаваца су механички прихваћени и најчешће условљени говорном ситуацијом. Тако се може чути: *вїѧчѧѧѧ* Се, *вїѧчѧѧѧ* ГР, *нѧмјѧшїѧѧ* Мс, *їѧѧѧѧѧ* Мс, *гѹсјѧнѧ* Се, *бїѧѧ* Мс, *двѡѧѧѧѧ* пѹшкѡм Ш, *їѧсїї* Пт, *Њѧмѧчкѧ* Ве Сп Се Мс Кг.

140. Екавизми су обичнија појава. Већ смо поменули начин употребе замјеничко-прилошких ријечи *неко*, *нѧшїѧ*, *некакав*, *некад* (в. т. 132). Уочљиво је да у лексемама карактеристичним за екавску замјену, а које одговарају ијекавском језичком стандарду и које се често срећу у сусједним ијекавским говорима, на цијелом овом терену сусрећемо икавизме: *сїрїџа*, *врїџа*, *рїзѧї*, *рїџа*, *мрїџа*.

¹³⁶ Пецо, ИШГЗБ I, 143.

Стандарднојезичка екавска замјена је у сљедећим примјерима у говору представника све три конфесије: *зѣница* Ст Гу Ш Пт, *бѣлава* Се Цр, *брѣза* МС, *брѣска* Кг Пр ДР, *брѣска* Ве Гу ДР, *слѣзѣн* Ст, *слезѣна* Кг Гу Кб (и *слизѣна* Пр Ве).

У говору ових икаваца има и екавизама који се често јављају у ијекавским говорима, али нису у систему ијекавског стандарда: *сѣпарѣшина* Ст Се Кг Мс Пт Ш, *сѣпарѣшинство* Се, *озлѣдила* се Ве ДР, *йозлѣдило* се Цр, *озлѣђен* Мс, *йосѣтрѣвали* Ст, *на йримѣр* Се Мс Сп Цр Ст ГР, *рѣшавѣ* Ш, *рѣђѣ* Пт, *йрѣседник/йрѣседњик* Мс, *убѣдиш* Се, *убеђѣње* Чл, *идбеда* Ст, *вѣћаш* Ш, *зановѣћаш* Се, *жѣлезово* Ш, а често се јављају и *врѣме* (у конструкцији „за време“), *врѣмена* (поред *врѣмена*) Мс, *дрѣњи* (али *дриновина*) Се, *смерѣка* Ве (чешће *смериѣка* Кг Пр Кб ДР), *сѣѣница* (поред *сѣѣница*) Мс, *свѣћло* (али *свићли*) Ш, *бѣда* (у конструкцији *бѣда* и *сиромѣштина*) Мс, *йзвѣшѣј* (али *навѣшѣш* се) Ш, *дбедвѣ* Кг Пр. Тако и турц. *дѣдо*¹³⁷ Ш Мс Се Чл Ст ГР МС.

Лексема *цѣсѣа* најчешће је у нестандартном облику *шѣсѣа* Ст Се Мс ГР, рјеђе *цѣсѣа*¹³⁸ Гу.

Који су екавски облици уношени са стране, који примани из језика администрације, а који су се могли развити на овом подручју, тешко је утврдити.¹³⁹ У сусједним икавским говорима је слично стање.¹⁴⁰ Чини се да је за чешће појављивање екавских него ијекавских облика пресудан фактор то што је у природи овог говора тежња за развијањем једне и потпуна елиминација друге од двију компоненти старог дифтонга.

141. Стање континуаната јата у говору поикављених Срба другачије је уколико што се ијекавске форме јављају у свѣм броју, али и то напореда са икавским: *вѣћар* МС, *дѣца* Гу, *сѣди* Чп, *мѣсѣц* Гу, *чѣјек* Чп, *йѣвѣч* Чл, *вѣра* Чл, *свѣћло* МС, *жѣлѣзо* Гу, *идбѣда* Чп, *рѣјѣч* МС, *свѣјѣш* Чл, *бѣда* Гу, *убѣдиш* Гу, *зѣмјена* Чл. Икавизми, у свим позицијама, и без обзира на дужину или краткоћу слога, далеко су бројнији: *чѣвик* Гу МС Чп, *мѣсѣо* МС Чл Чп, *сѣме* МС, *симѣна* МС, *йсѣи* Гу, *йѣисѣи* Гу, *йѣслидѣи* Чл, *йѣдиѣѣч* Чп, *зѣ лиѣо* МС, *йѣѣва* Гу, *свиѣилица* Чп, *сѣѣница* Гу, *зѣ мѣсѣц* *дѣнѣ* Гу, *йѣвѣч* Чл, *дѣца* Чп, *свидок* МС, *вѣдиш* Чл, *нѣтирѣј/нѣтирѣј* Чп, *снѣк* Гу, *бѣли* Гу, *лиѣо* Чл, *бѣл* *цвѣтиѣ* Чл, *клиѣшѣа* Гу Чп МС; *горѣкаре* Чл, *дѣли* МС Гу, *риѣико* Гу, *йриѣо* тѣстѣ Чп, *йѣрис* Чп, *йриѣска* Гу, *йриѣка* *блѣѣа* Чл; *нѣдиѣа* Гу, *мѣдвѣдѣ* Гу; као и *кумѣири*, *вѣдѣр*, *дѣиѣѣчна* Гу, *дѣ* (свуда).

Феномен мјешовитих говора, односно, међудијалекатске адаптације, одавно је уочен. Икавско-јекавски говорни тип примјећује Решетар у подручју Жепча и Јабланице,¹⁴¹ а о полуикавском говори Ившић на подручју Посавине.¹⁴² М. Павловић је у говору Срба у долинама Пливе и Врбаса уочио

¹³⁷ Тур. *dede* и овјде је у значењу „дјед“, в. Ђуровић, ЈБ-ВХ, 83.

¹³⁸ Декомпозицијом и дисимилацијом африкате *ѣ*: *шѣсѣа* < *цѣсѣа* (= тѣста).

¹³⁹ О овоме в. и А. Пецо, ИШГЗБ I, 136 и Баотић, Дервента, 81.

¹⁴⁰ ШИМ., ГИКБ, 24; Окука, Рама, 31–32.

¹⁴¹ Решетар, Дер шток, 79–82.

¹⁴² Ившић, Посавина, 163.

„механичку мешавину икавско-јекавску, без икаквих принципа“,¹⁴³ а и Б. Ћорић је на том терену, истражујући овај феномен, закључио да се „може говорити о икавско-јекавском говору православаца“. ¹⁴⁴ У језику старих писаца, Михаила Раднића и Павла Посиловића, Решетар објашњава утицај јекавштине на икавштину и закључује да у кратком слоговима икавштина преовлађује, а да су дуги слогови много чешће с јекавском формом. ¹⁴⁵ У језику Ивана Анчића, из Липе код Дувна, С. Марковић констатује икавизам и познију јекавизацију, углавном у флексивним завршецима. ¹⁴⁶ У говору данашњих Липљана налази икавизацију ијекаваца „потпуно на лексичкој основи, без икаквих правила“. ¹⁴⁷ Према подацима којима располажемо, у говору Срба на овом терену у истој реченици и од истог говорника се поред икавских могу чути и ијекавске форме (*измјѣшано*, али *измјашало*, *сасјекли*, али *сасјѣли*, *свјѣило*, али *свјѣли*), али не можемо потврдити податке да се у Дувањском пољу може чути: *ћевѣјка*, *ћевѣјка̄*, *неђељу*, или хиперјекавизми *бѣјели* (= били, „essen“), *лијеце*, *сијена* (ген. јд. од син). ¹⁴⁸ Таквих форми нема ни у сусједним ијекавским говорима, у доњем Ливањском и у Гламочком пољу (него: *дјевѣјка*, *недиља*, а хиперјекавизми су типа *вѣдѣјер*, *куѣјер*).

Када се говори о замјени јата у говору поикављених Срба, онда се може истаћи, поред несумњиве икавизације, њихов лакши прелазак на ијекавски изговор и већа подложност утицају ијекавског стандарда.

142. Од осталих појава везаних за јат ((не)присуство секундарног *ћ*, односно *ћ* : *е* и сл.) ваља истаћи неколико случајева.

Говори се *вѣдѣр*, *кѣлѣр*, *куѣуриѣ*, *кумѣјер*, *кумѣјери*, *кѣсѣр*. Облик *кумѣјере*, са секундарним *ћ* карактеристичном за ијекавске горове, може се чути на граници с ијекавцима доњег Ливањског поља (гдје се говори *куѣјер*).

Увијек је *јасѣрѣб*, *јасѣрѣба* Ве. Говори се *кѣрѣн* Се Мс Цр Ш Чл Пт, *кѣрѣње* Ве ДР, *кѣрѣни* Кг Пр, *кѣренови* Кг Ве Гу, *кѣрѣнице* ДР, *кѣрѣња* Пр, *искѣрѣни* Ст; *кусејо* Кг Пр Ве Гу, *кусево* ДР, *кусео* Кб Ш Пт.

На читавом терену је *дѣиѣлина*,¹⁴⁹ чији фонетски лик може зависити само од степена редукције вокала *и*: *дѣиѣлина* Кг Пр Гу, *дѣиѣлѣна* Кб, *дѣиѣлна* Ве ДР.

Наспрам раширених форми *иљескајѣи*, *иљуснуѣи*, *иљеснуѣи*, *иљеска*, *иљуска*, на овом подручју југозападне Босне редовно је *иљѣска* Се Мс Цр Чл Ст ГР Кг Ве Пт Кб Ш, *иљѣнуѣи* Мс, ако те *иљѣнѣм* Чл, *иљѣску*¹⁵⁰ би добила Мс.

¹⁴³ Павл., Јајце, 105.

¹⁴⁴ Ћорић, Један пр., 102.

¹⁴⁵ Решетар, Раднић, 83, 85.

¹⁴⁶ Марковић, ЈИА, 38–39.

¹⁴⁷ Марковић, ЈИА, 41.

¹⁴⁸ Марковић, ЈИА, 43–48.

¹⁴⁹ „Почетни слог није имао *ћ* у прасловенској фази развитка већ назал *л* (в. РЈА, под *дјѣшелина* ...)“ (Дешић, ЗБИГ, 127).

¹⁵⁰ Скок за *иљеска* „ћушка“ наводи да је потврђено у Истри (Скок 3, под *плѣснуту*).

У забиљеженим *живемо* Гу, *живѐмо* Кб, *дѣ живеѣте* ДР ваљало би препознати инфинитив *живѣти*. Нисам га чуо, говори се *живѣти*. У говору Раме М. Окука констатује да облици *живѣти* и *живѣти* коегзистирају.¹⁵¹

ЗАКЉУЧЦИ О ВОКАЛИЗМУ

143. Артикулација вокала не одступа битно од оне која је у стандардном изговору. Помјерености артикулационе базе појединих вокала може бити спорадично, углавном као резултат тежње за уклањањем алтернативних форми. Појава затворенијег изговора средњих вокала *ē* и *ō*, факултативна и спорадична, али присутна на читавом терену, резултирала је дифтонгизирањем, *ē̃*, *ō̃*.

Супституције и алтернативне форме су заступљене у мјери која омогућује да говоримо о замјенама, а не о прелазним вриједностима — затвореним или отвореним вокалима.

Квантитативна дистинкција вокалног *p* се чува.

За овај говорни тип нису карактеристичне типично „босанске“ редукције вокала *i* изван акценатске позиције. Потпуне редукције се јављају чешће него дјелимичне, у позицијама и под условима који нису битно различити од оних у другим народним говорима.

Вокалске групе могу да опстају, а у радном глаголском придјеву, поред чешће регресивне асимилације, под утицајем далматинских говора јављају се и примјери прогресивне асимилације, и сажимања. Вокалске групе су чешће разбијене сонантом *j* него сонантом *v*.

Од покретних вокала најчешће се јавља *a*, а *e* и *y* се у карактеристичним позицијама ((не)присуство *o* у претходном слогу) јављају подједнако често, мада остаје утисак да је покретно *y* више у систему овог говорног типа.

Замјена старог вокала *ћ* је икавска. Говор аутохтоних икаваца, Хрвата (који су бројчано апсолутно доминантни) и Муслимана, утицао је да невелики број Срба, поријеклом ијекаваца, који нису компактни по мјесту живљења, прими икавштину. Екавизми су више заступљени него ијекавизми, наравно, када изузмемо социolingвистичке факторе, говорну ситуацију и потребу равнања према ијекавском стандарду.

КОНСОНАНТИ

144. Систем консонаната показује извјесна одступања од стања у књижевном језику. Та одступања се углавном сведе на одсуство фонеме *x* из система опструената у говору Хрвата и Срба, и стање африката у говору Муслимана.

У систему сонаната, без обзира на конфесионалну припадност говорника, нема разлике према стандардном језику.

¹⁵¹ Окука, Рама, 35.

У говору Муслимана *x* је стабилан глас. Свођење двају парова африката на један пар карактерише говор муслиманског градског становништва.

У дистрибуцији фонема има одступања од стања у стандардном језику. Јављају се и алофонске вриједности неких консонаната, али нових консонаната нема.

Сонанти				Шумни консонанти			
в		м		п	б	ф	
	л	р	н		т	д	
ј	љ	њ		ц	с	з	
				ћ	ђ		
				(ч)	(ц)	ш	ж
				к	г	(х)	

СОНАНТ *Ј*

145. Фонетске вриједности сонанта *ј* не одступају битно од стања какво је у стандардном језику. Стабилношћу овог гласа, у свим позицијама у ријечи, овај говорни тип се уклапа у стање какво је у шћакавским говорима као дијалекатској цјелини.¹⁵² Извјесних редукција има, и првенствено су производ говорне ситуације (темпо говора, расположење говорника и сл.) или су условљене фонетским окружењем.

Примјери стандарднојезичке артикулационе вриједности сонанта *ј*, без обзира на позицију у ријечи, у „нормалном“ говору су:¹⁵³

јаја Ст Мс МС, *јаје* Чл Се Ст Мс, *Јакѓв* Ст, *Јако* Ст, *чјјѓ* Ш Се Пл, *чјје* ДР, *ћјјѓ* Гу, *брјјѓ* Се Цр Мс, *брјје* ДР Чп, *дајѓмо* Ш, *кјјѓ* Ст Мс Цр, *кјје* Чп ДР Гр, *ирѓлијѓ* Мс Се Ш Ст, *сијѓ* Мс, *кѓји* Ст, *чијји* Кг Мс, *маћији* Цр Кг, *ѓвчији* Пр Кг, *сијарији* Ст, *чијијији* Гр, *нѓијијѓци* Ст ГР, *ѓѓведији* Кг, *ирѓсијѓк* Се, *дај* Мс Ст, *нѓмѓј* Ст, *ѓијрај* Чл, *нѓћјј* Ст, *смјј* Се Цр Мс, *Смјјил* Гу.

146. Из наведених примјера, у којима је сонант *ј* изразито артикулисан, посебно када је на почетку ријечи и између вокала задњег реда, ваља издвојити:

— у именици *јаје* може доћи до пасивније артикулације међувокалског *ј*, па и до губљења: *јаје* Кб, *јае* Ве;

— форме са секвенцом *ији* су најчешће, али може доћи и до губљења сонанта *ј* па се јављају форме (углавном алтернативне) са сажетим или несажетим *и*: *ѓвчи* Ве, *вучи* Ш, *ничи* Пл, *сваћи* Чл, *сијари* Ве, *маћии* Ст Цр Мс Пл ДР Чл Гр, *маћиин* Ст Цр Пл Ш ГР (исп. *маћија*, т. 172).

У облицима императива сонант *ј* је захваћен редукцијом у 2. (и 1) лицу множине у примјерима типа *иѓсији* Ст, *уѓрији* иѓ Чл, *ѓгрји* Се Ш, *убији* га Ш, *сакрији* Се Пл; у 2. лицу једине, поред форми са потпуном редукцијом —

¹⁵² В. нпр. Пецо, ИШГЗБ I, 154; Баотић, Дервента, 90; Шим., ГИКБ, 74.

¹⁵³ „Чисто *ј* може бити свако и свагдје [...] у полаганом говорењу и афектирању готово је [глас *ј*] најчистији“ (Шим., ГИКБ, 74).

ий ГР ДР Чл, *сѹ* Ст ГР Ш, *сѹ* *јѣчим* Цр, *сѹкрѣга* Пл — обичне су и форме у којима је *ј* јасно артикулисано: *сѹј* Мс Ве, *ийј* Ве Се, *насмѣј се* Цр.

Именица *јед* јавља се у формама *ид* Цр Ст Ш и *јид* Кб.

Глагол *јесѣи* на цијелом терену у инфинитиву и облицима има форме са *ј* и без *ј*: *исѣи/јисѣи*, *идѣи/јидѣи*, *иди/јиди*.¹⁵⁴

147. Секундарно *ј* се може јавити у интервокалном положају у функцији отклањања хијата (в. т. 114–117). Именица *улар* је редовно у форми с протетичким *ј*: *јулар* Ст Мс Цр Ш Пл Се, *свѣжи јуларом* Цр, у *јулару вѣдѣм* Се. Лично име *Аугустѣин* изговара се као *Јѣвгустѣин* Ст Чл. Прилог *оѣи* се јавља у различитим формама, увијек са *ј*: *јѣиѣи*, *јѣиѣ*, *јѣиѣи*, *јѣиѣ*, *јѣиѣд*.

148. Примјере замјене *х* са *ј* в. т. 172.

149. На мјесту *ј* је *в* у *другѣчији*¹⁵⁵ Мс, *дѣнас је другѣчијѣ* Мс, *другѣчијѣ* Цр Се (поред *дрѣкчији*, *дрѣкчијѣ*).

150. На мјесту *ј* може бити *љ* у алтернативним формама *слѣвѣљ* Ве и *ѣжуљак*¹⁵⁶ Кб ДР (обично је *слѣвѣј*, *ѣжујак*), што се може тумачити аналошким утицајем суфиксалне творбе типа *-уљ(а)*, *-уљак* (исп. и одсуство промјене *љ > ј*, т. 163).

151. *ѣ* је на мјесту *ј* у *вѣлѣнскѣ* Ст, *вѣлѣнскѣ кѣла* Гу Пр Кг, *вѣлѣнскѣ мѣсо* ДР Кг Пр. Појава је морфолошке природе.

152. Група *мј* даје *мљ* у *Дѣмљан*^{156а} Пл, *Дѣмљан* Ст Ш, *Дѣмљановѣи* Чл, *Дѣмљановѣи* Ст.

153. Изразитошћу артикулације сонанта *ј* с посебним нагласком на алтернативне форме императива типа *сѣј* и на приличну постојаност секвенце *-ији*, овај говорни тип се, између осталог, оштро одваја од ијекавских штокавских говора доњег Ливањског поља и Гламоча.¹⁵⁷

СОНАНТ Л

154. Артикулациона вриједност сонанта *л* не разликује се битно од оне коју овај сонант има у стандардном језику. До извјесног помјерања артикулационе базе у правцу веларнијег изговора долази у случајевима када се између два *л* редукује и губи вокал, *вѣлла*, *дѣлла* (поред *вѣлила*, *дѣлила*), што доводи до геминације,¹⁵⁸ као и у случајевима дјелимичне редукције вокала у сусједству *л*, *рѣдѣли ѣо вѣздѣн* Цр, *загрѣли рѣке* Се, *ѣѣкинѣла глѣвицу* Ш, али та појава (као и редукције, исп. т. 85) није типична за овај говор.

155. Историјска промјена *л* у *о* на крају ријечи, односно на крају слога, углавном је спроведена. У радном глаголском придјеву нема одступања, док

¹⁵⁴ В. А. Пецо, Именице *орѣх* и *орѣо*, глаголи *иѣи* и *јесѣи*..., НЈ XXVI, 2–3, 147–151.

¹⁵⁵ В. Шим., ГИКБ, 76; Броз., Фојн., 49.

¹⁵⁶ Исп. Шим., ГИКБ, 76.

^{156а} „Дѣмљан, т. *vide* Дѣмјан“ (Вук, Рј.), а исп. и Маретић, Грам., 105.

¹⁵⁷ Исп. и Дешић, ЗБИГ, 88 и 152.

¹⁵⁸ О овоме в. Пецо, ИШГЗБ I, 149–151.

СОНАНТ *Н*

157. Као и у књижевном језику, *н* је по својим фонетским карактеристикама алвеоларни носни сонант. Испред веларног консонанта има, као и у другим говорима, алофонску вриједност *њ*: *сѧње*, *слѧња* Кг Пр.

158. На мјесту *н* у бројним примјерима може да буде *њ*, али то нису измјене у вези са вокалима предњег реда, какве су нпр. у посавском.¹⁶⁷ На цијелом терену присутно двојство придјевских форми типа *ѧрдлићни* (разједначавањем *њ* према *ћ*) и *ѧрдлићњи* (разједначавањем *ћ* према *њ*),¹⁶⁸ што омогућује и трећу форму — *ѧрдлићни*, а то према двојству *лићни/лићњи*, *ноћни/ноћњи*, чини да су обичне и форме *ѧућни* Ст, *радњи* Чл, *радњим даном* Чл, а према њима и именице *радњи*к ГР, *ѧућни*к Ст Чл, *рудњи*к Чл Ст ГР Чп.

На мјесту *н* је *њ* у именицама *чањак* (тур. *çanak*) Пт Мс, *чуњак* (тур. *künk*) Цр Ст Чп, *члањак* Кг Пр Ве Гу, *дрењак* Се, према промјени *нк* > *њк* у зависним падежима:¹⁶⁹ из *чањка* Мс, *бдлѧ* у *члањку* Пл, *бѧри дрењке* Се. Присутно је *слањка* Ве, *слањчица* Ве, поред *слѧња* Кг Пр, *слѧнчица* Кг Пр (најчешће је *сламка*). Говори се *буњкер* Ст, у *буњкеру* ГР.

И у групама *нск* и *нг* *н* прелази у *њ*¹⁷⁰ у примјерима *ѧнострѧнски* Ст, *ѧнострѧнскѧ ѧвце* Чл, *ѧдлѧнскѧ кѧла* Ве (исп. *ѧдлѧнски*, т. 151), *ишѧњга* ГР, *ѧнрѧнѧ* Чо, *јѧњга* ГР. Промјена се објашњава сусједством *г* (у *нг*), односно *к* (у *нк*) са *н*. За форме са *њ* у ријечима страног поријекла, а за које се тврди да су у вези са измјенама *нг*, *нк* > *њг*, *њк*, А. Пецо мисли да су „у наш лексички фонд могле ући у том облику“.¹⁷¹

Говори се *гњѧздо*, *гњѧзда*, у *гњѧзду*, *гњѧзда*. А. Пецо допушта да је могућа измјена због посебне судбине секвенце *гн*, али указује и на могућност укрштања облика са различитим рефлексима јата.¹⁷² Такав случај стварања хибридне форме налазимо у категорији јотовања, *нѧдра* и *њѧдра* (исп. т. 210). Група *гн* је са измијењеним *н* и у *гњѧј* Цр Се, *зѧгњѧй се* Се Цр, *гњѧјѧво* Чл, *гњѧјѧ ѧѧѧ* Чл.¹⁷³

¹⁶⁷ Ившић, Посавина, 193 (70).

¹⁶⁸ Исп. Стеван., ССХЈ I, 565; за однос *божѧћни-божѧћњи* Т. Маретић каже: „Метатеза је то што скуп *-ћни-* у јужним крајевима прелази у *-ић-*, тј. *ј* из једног консонанта (*ћ* = *иј*) прелази у други (*њ*), *ћ* као да се раствори најприје у *иј*, а онда *иј*н пријеђе у *ћн* ... Друго је *иѧићак* ... јер ту није метатеза него дисимилација“ (Маретић, Грам., 118).

¹⁶⁹ Исп. Маретић, Грам., 86; Ившић, Посавина, 193 (70); Петр., Змијање, 74; Шим., ГИКБ, 64.

¹⁷⁰ Раширена појава у штокавским говорима (као и прелаз *нк* > *њк*), исп. Петр., Змијање, 74 и тамо наведену литературу.

¹⁷¹ Пецо, ИШГЗБ I, 153.

¹⁷² Исто.

¹⁷³ Исп. Јурч., Дувно, 112.

159. Промјена *н* у *м* у *сѣрѣмица* (у кола) Ст, *слѣмићеш сѣрѣмицу* Ст, *сѣрѣмице* Пл Мс Чл, заједно с акцентом, има функцију семантичког маркирања (према *сѣрѣница*). У свим пунктовима су аналошке форме *ѣдчмѣм*, *ѣдчмѣ*, *ѣдчми*, *нѣчмѣм*, *нѣчми*, *зайдчми* (*ѣочмем* према *узмет*).¹⁷⁴

160. У групи *мн* може доћи до дисимилације па су обичне форме *млѣго* Ве Гу ДР, *млѣгѣ* Ст, *намлѣжило се* Се, поред *мнѣго*, *мнѣги*, *ѣомнѣжи*. Дисимилацијом је формиран и облик *дѣлум* (тур. *dönüm*) Се Цр Мс Кг Ве Пр, *дѣлум* Гу ДР Чп Чл.

161. Секундарно *н* се јавља често, што се могло и очекивати с обзиром на стање у шћакавским говорима,¹⁷⁵ посебно оним јужним.¹⁷⁶

Најчешће се додаје прилозима који се јављају у разноликим формама (исп. т. 509): *ѣвдалѣн* Чо, *ѣдаклѣн* Ст, *ѣндаклѣн* Ш, *ѣѣалѣн* Ст, *ѣклѣн* Чп ГР, *ѣѣколѣн* Ст, *ѣѣолѣн* Се Ш Чп, *ѣндолѣн* Ш Се Пр, *ѣѣкалѣн* ДР, *ѣѣвлѣн/ѣѣвлѣн* Ш, *ѣѣовлѣн* Цр, *кѣдѣн*¹⁷⁷ Ст, те у формама инструментала замјеница: *ш њѣмен* Кг, *ш њѣмен* Пр Кг, *кѣмен* Кг, *ѣѣмен* Пр. У финалној позицији сонант *н* је и у именици *рѣдијѣн* Чл, аналогном према бројним позајмљеницама са *н* на крају типа *ѣѣрлѣн* (*нѣлѣн*, *гѣрбѣн*, *вѣгѣн*).

У медијалној позицији секундарно *н* је обично у глаголу *наѣћи*: *нѣнѣѣ* Цр Се, *нѣнѣѣла* Пр Кг Ве Ст Мс, *нѣнѣѣ* Се, *нѣнѣѣе* Ст (према *ѣнѣѣ*), рјеђе је *нѣѣѣла* Кг ГР Чп (као и *ѣѣ*). У именицама секундарно *н* је редовно у *Дѣлмѣнција*. јавља се и у страним ријечима *ѣѣнѣѣнѣѣ* Цр, *кѣмѣнѣѣѣ* Се, према чему и *комѣнѣѣѣѣ* Се, *комѣнѣѣѣѣ* Се.

162. Испадање сонанта *н* је везано за стране ријечи *ѣсѣн* (тур. *insan*) Се, *ѣдлѣѣѣ ѣсѣн ѣ зноѣ* Цр, *кумадѣнѣѣ* Ш Пл, *ѣѣѣѣѣѣ* Се, *ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Се, према чему и *ѣѣѣѣѣѣ* Ст, *ѣѣѣѣ* Ст (обично пеј., „измислити; измишљѣѣѣѣ“).

СОНАНТИ Љ И Њ

163. Фонетске и фонолошке вриједности предђонепчаних сонаната *љ* и *њ* не одступају од стања у стандардном језику. Стабилни су у гласовном систему и тиме битно карактеришу овај говорни тип, кад се има у виду његова припадност млађем икавском дијалекту и географска лоцираност, односно непосредна наслоњеност на далматинске говоре на југу и босанскохерцеговачко окружење на сјеверу и сјевероистоку. Супституција гласа *љ* гласом *ј*¹⁷⁸ није посвједочена:

¹⁷⁴ Ђуровић, јБ-вХ, 216; Броз., Фојн., 173.

¹⁷⁵ Исп. Баотић, Дервента, 93; Окука, Рама, 69; Пецо, ИШГЗБ I, 251.

¹⁷⁶ Исп. Шим., ГИКБ, 65.

¹⁷⁷ Додавање *н* у оваквим примјерима обиљежава имотско-бекијски и говор околине Дервенте, а карактеристично је за чакавске говоре (исп. Шим., ГИКБ, 65; Баотић, Дервента, 93; Могуш, Сењ, 37; Блаж Јуришић, Рјечник говора отока Вргаде, ЈАЗУ, Загреб, 1966).

¹⁷⁸ О изоглоси *љ > ј* в. Ивић, Разв. конс., 177–178. Исп. и Белић, Карта, 55; Решетар, Дер шток., 123–124; Пецо, ГЗХ, 119; Шим., ГИКБ, 78; Окука, Рама, 59. Д. Брозовић је супституцију *љ*

луди, кључ, здравље, земаља, снџиља/снџиље, шиљџе, аљине, биљац; њ не за-
мјењују непалатално *н* или назално *ј*¹⁷⁹ него је: њиџа, јање, џањ.

164. И ови гласови су подложни промјенама, па долази до разних супсти-
туција, алтернације или губљења.

Дисимилација је извршена у *калџе* Ст, *џалџе* ГР, *мџлџе* ГР, али је *ки-
џлџе* Цр. Група *џл* редовно је у *џлџе*, *џлџуи* (исп. т. 142). Именица *дуџина*
забиљежена је само у тој форми.

Свуда је основна форма *дџни*; ¹⁸⁰ *дџи* се јавља у говору млађег свијета.

165. Сугласничка група *мџ* дисимилацијом прелази у *мљ* у *сумља* Мс Се, *сџ-
мљив* Се, *сумљиво* Чл, *дџмљак* Мс Се Пл Кг Ве (поред *сумњиво* Ш, *дџмњак* Кг Гу).

166. Група *њн* се дисимилира у *јн* у *сјајна* Кб, *сјајна* Гу Пр, *сјајна* Кг, што
не треба доводити у везу са прелазом *њ* у *ј*, какав је у другим говорима, а који се
реализује када је *њ* у вокалском окружењу, испред вокала на почетку ријечи
или иза вокала на крају ријечи (исп. имотско-бекијско *јајва*, *рајен*, *кџ* нпр.)¹⁸¹.
Форма *сјајна* је у ДР ГР Чл Чп.

СОНАНТ М

167. Уснени сонант *м* изговара се као *и* у књижевном језику. На овом те-
рену, у принципу, финално *м* не губи билабијални карактер, не прелази у *н*:¹⁸²
сидџм, *џџем*, *раџм*... То је могуће само у селима уз далматинску границу, због
непосредног контакта с далматинским говорима: *лиџин*, *џаџан*... што је,
очито, нанос.

168. Извјесних промјена ипак има. Тако, поред обичног *џамџим*, *џџамџи*
и сл. сусрећу се и асимилацијом добијене форме *џџамџиџи* ГР, *џамџив* Ст.
Увијек је са *м* *момџи*, *момџа*, *седомџеџи* и сл.

У *зџвно* Кг Пр (чешће је *арман*) и *Дџвно* група *мн* > *вн* у процесу асимилације.

Група *мџ* реализује се као *нџ* у *канџија* (тур. *katçı*) Се, *канџијати* Се.

И овдје је широко распрострањено *јџдџч*.

169. Секундарно *м* је у *џкџомбар* Ст Чл, *џкџомбар* Мс (према *новембар*,
децембар...), и у *зџмџин* (тур. *zibin*) Цр Се Ст.

ФРИКАТИВ Х

170. Судбина фонеме *х* у говорима југозападне Босне у суштини се не раз-
ликује од стања које је у другим босанским говорима. Првенствено је одређена

са ј забиљежио на овом терену: „У селу Гргурићи [Ливно] обитељи Јџић говоре *шиџџе*, *бијац*,
џјине, а обитељи Бандџов (пл. Бандџови) *шиљџе*, *биљац*, *аљине*“ (Броз., Истраж., 349). И. Јурчевић
у Дувну биљежи да се „љ изговара као у књижевном“ (Јурч., Дувно, 110). Могући су изоловани
случајеви замјене, с обзиром на окружење и живе контакте са Далмацијом, Бугојном и Мостаром
нпр., али они не обилежавају овај говорни тип.

¹⁷⁹ В. Ивић, Разв. конс., 178; Шим., ГИКБ, 78; Окука, Рама, 59; Броз., Фојн., 60.

¹⁸⁰ Шим., ГИКБ, 77.

¹⁸¹ Шим., ГИКБ, 78; исп. и рамско *рајен*, *кџн* (Окука, Рама, 59).

¹⁸² В. Ивић, Дијалект., 177; Пецо, ИД, 176; Шим., ГИКБ, 56.

вјерском припадношћу говорника. Позиција гласа у ријечи, као и међусобни утицаји фонолошких система такође доприносе његовом губљењу, односно успостављању. Из говора Хрвата и Срба на овом подручју глас *x* је уклоњен, а кад се јавља, онда су то примјери из говора средине са мјешовитим становништвом и које је у сталном контакту са градом, или су накнадно успостављени, прије свега под утицајем стандарднојезичког изговора. У говору Муслимана *x* је саставни дио фонолошког система.¹⁸³

171. У говору Хрвата, носилаца овог говорног идиома, а тако и у говору Срба, *x* се изгубило, али „није увијек нестало без трага“;¹⁸⁴ у неким позицијама је замијењено другим гласовима. (Млађа и средња генерација усвајају глас *x* посредством медија и школе па њихов говор за овакву врсту испитивања не сматрамо репрезентативним.)

У иницијалној позицији *x* се, без обзира на то да ли се налазило испред вокала или консонанта, изгубило:

ајдѹк Ст, *ајдѹци* Чл, *ѡца* Ш, *ѹка* Се, *а̀рѡч* Цр, *а̀љине* Чп Ст ДР Мс Кг Чл Ш, *ѡбаду* Ш, *једна ѡбада ѡвце* Ш, *ѡћу* Чл Ст Кг, *ѡћеш* Ст, *ѡћемо* Се Цр, *ѡдаѡ* Цр Мс Се, *ајде* Ст Гу, *ѡмуња* Гу, *ѡћел* Мс, *у ѡћелу* Мс, *ѡдник* Се, *на ѡдник* Се, *ѡрѡј* Ш, *ајѡан* Се, *Ѣрцеговина* Мс Се Цр Ш Пл, *у Ђрцеговину* Се, *Ђрцегѡвци* Мс, *Ђрцег* Чл, *у Ђрцезѡм* Чл; *лѡдно* Чл, *ѹ лаѡ* Се, *ра̀сти* Ст Мс МС ДР Чп, *ра̀стѡвина* Мс Ш Ст, *ла̀че* Цр Ст Чл, *ра̀на* Гу ГР Цр Ш, *вѡјски ра̀ну* Ш, *ѡѡѡ* Ст Се, *ни му је ѡѡла* пѡѡ Ст, *ако ѡѡднѡ* ГР, *ѡѡ ѹтећ* Чл, *Рѡѡѡска* Гу, *Рѡѡѡка* Чл Ст ГР, *Рѡѡѡ* Ст Кг Ш Чл Чп ГР, *Рѡѡѡѡ* Чп ГР ДР, *Лѡвно*.

У медијалној позицији глас *x* се губи или га замијењује други сугласник.

Глас *x* се не изговара нити има замијену у:

урѡниѡ Се, *сарѡнили* Цр, *ѡлѡди се* Ш, *ѡѡѡѡ* Мс Кг Ве, *ѡѡѡ* дѡте Мс, *ѡѡѡ* Илѡѡ са стрѡнѡ Се, *ѡѡѡѡ* жѡне Цр, *ѡѡѡѡ* Се, *ѡѡѡ* Кг, *Дѡѡѡ* Мс ДР, *кѡѡна* ДР Ве Пр, *мѡѡѡ* ДР, *ѡѡр* Гу, *грѡѡѡ* ГР, *мѡѡна* Чп Ст, *Мѡѡ* Ст, *Месѡѡѡѡна* Мс, *Мисѡѡѡѡна* Цр, *Месѡѡѡѡ* Мс; у међувокалском положају створени хѡјат може бити уклоњен асимилацијом и сажимањем у *Дѡѡѡ* Ст Кг Гу, *грѡ* Ст Чл ГР, *сѡѡѡ* Цр.

172. На мјесту *x* је сонант *j* у примјерима: *ѡѡѡѡ* Гу Пр, *ѡѡѡѡ* Пл, *мѡѡѡѡ* Цр Кг ДР ГР Ш, *снѡѡѡ* Ст Гу Чп Чл, *снѡѡѡ* Чл, *сѡѡѡѡѡѡ* Цр Ш ДР Чп Ве, *мѡѡѡѡ* Гу, *мѡѡѡѡ* Кг Пр, *кѡѡѡна* Ш Пл Кг, *кѡѡѡѡ* Ст Мс, *кѡѡѡ* Кг Пр Гу Кб (пored *кѡѡѡѡ* Ве Кб ДР), *мѡѡѡѡ* Ш, *снѡѡѡ* Кг, *лѡѡѡ* (< лѡѡѡ) Ст Кб ДР Гу Ве.

173. Поред примјера које налазимо у већини штокавских говора, гдје умјесто *x* стоји сонант *v*

ѡѡѡ Кг Пр, *ѡѡѡ* Ве Кб ДР, *ѡѡ ѡѡѡ* Кг Пр, *ѡѡ ѡѡѡ* ДР, *ѡѡѡѡ* ДР Пр, *ѡѡѡѡ* Ве, *бѡѡѡ* Ст Гу, *дѡѡѡѡ* Ве Мс, *ѡѡѡѡѡѡ* Ве Мс, *рѡѡѡ* Ст, *мѡѡѡ* Кб Чл Чп, *кѡѡѡѡ* Ш, *зѡѡѡѡѡѡ*

¹⁸³ Исп. Ивић, Разв. конс., 173–175; Пецо, ИШГЗБ I, 215–241, и „Један актуелан проблем наше фонетике (изговор и писање фонеме *x*)“, НЈ XVIII, 4–5, Београд, 1971, 201–219; Вуковић, Ист., 189.

¹⁸⁴ Шим., ГИКБ, 52.

Ш, са фонетског, морфолошког и лексиколошког становишта занимљиве су форме *ишѡвѡр* (< стахор) Кг, *иѡв* (аналошко према множини са проширеном основом) Кб, *иѡс* (аналошко према множини без проширења основе), *иѡрѡв* (са уметнутим *р*) Пр Ве, те *иѡѡв* Гу.

174. У медијалној позицији на мјесту *х* може да стоји и *к*: *ирикоди* Ст, *ош* *илѡка* Кб, *иѡкника* Чл, *Грѡково* ГР Чп Ст Чл.

175. Потпуно губљење гласа *х* у финалној позицији карактеристично је за облике генитива множине замјеничко-придјевске деклинације и првог лица једине аориста: *ѡсам и* је бјло Цр, *двѡјица њи* Се, *њѡвѡи кѡзѡ* Цр, *њи четвѡрица* Ст, *јѡдни ѡ другѡ* Чп, *нѡиш кѡѡа* Кб, *лиш* гѡдинѡ Мс, *ја сјѡиш* ДР Кг, *ја скѡчи* Мс, *ѡби* се Ст, *ја би* вѡкѡ Чл, *ја б* ѡставѡ Се, *ѡдо* Ш, *ѡзѡ* ја Гу.

176. У појединачним случајевима *х* у финалној позицији изостаје у *ириѡи* Гу, *ѡдмѡ* Чл Ст Кг Мс, *грѡ* Чп Кб Ст Ш Пл, *грѡ* Гу Ве Кг Пр, *сирѡ* пѡсти Пл, *сирѡма* Се Цр Гу, *ирибу* Кб, *гри* Кб ДР, *сми* Ш, *наста сми* и *пѡваѡа* Ш, *ми* ДР. Неки од ових примјера су обичнији са другим гласом на мјесту *х*. Тако је *ј* у *миј* Се Мс Цр, *гриј* Ве Кг Гу Се, *смиј* Се Мс Цр. Сонант *в* је често у *ириѡи* Кг Пр Кб, *ирибу* Ст Ве Пр — а налазимо га и у *дѡѡв* Кб Кг Ве, *ѡѡв* Гу, *крѡв* (у свим пунктовима), *иѡсиѡв* ДР, *сѡв* Ст Ш Чл, *ирибу* Чл.

177. У финалној лексичкој позицији на мјесту *х* може бити и *к*: *илѡк* Ст Кб, *дѡѡк* Пр, *сирѡмак* Чп Ш Пт Мс. М. Шимундић сматра да у *сирѡмак*, које је једна од форми које се јављају у имотско-бекијском говору (пored *сирѡма* и *сирѡмај*), „*к* није потекло од *х*, већ је то творбени наставак -*ак* као у *јунак*“.¹⁸⁵ Без обзира на то да ли је од *х*, ово *к* се овдје у промјени именице *сирѡмак* не разликује од било којег другог *к*. Тако је *сирѡмаке* Ст ДР Чп Ш и *сирѡмаку* Кг Пр, *сирѡмаки* Се Мс Чп ДР Мс.

178. У именице *врх* најчешћа је форма *вр* (мн. *врѡви* и *ври*), а може доћи и до замјене *х* са *ј*: *врј*, *пѡ* с *врј* *кѡлѡ* Се. При преношењу акцента на проклитику долази до девокализације сонанта *р* па је: *нѡ ври* ѡстана Се.

Именица *ѡрах* је најчешће у аналошкој форми са *с* — *ѡрас* Кг Гу Кб Ве Мс Цр Мс, а јавља се и у формама *ѡра*¹⁸⁶ ДР и *ѡро* Чл.

179. Глас *х* може да се чује, и од старијих Хрвата и Срба, у мјестима с мјешовитим становништвом, која су уз град: *хѡѡи* Кб, *ма хѡје* Гу, *Хрѡи* Гу, *Хрѡишкѡ* Гу, *хѡѡа* Кб, *Хѡсан* Кб, *ѡхо* Гу, *њѡѡв* Гу, *Мѡхо* Гу, *ијѡе* Кб (обично је *ијѡишѡе*), те секундарно *х* у *хрѡи* се Кб.

180. У говору Муслимана *х* је релативно стабилан глас¹⁸⁷ у свим позицијама у ријечи, у домаћим и ријечима оријенталног поријекла:

¹⁸⁵ Шим., ГИКБ, 52.

¹⁸⁶ В. А. Пецо, „Именице *ѡрах* и *ѡро*, глаголи *иш* и *јѡиш*...“, НЈ XXVI, 2–3, 147–151.

¹⁸⁷ В. Ивић, Разв. конс., 173–175; А. Пецо, „Један актуелан проблем наше фонетике (изговор и писање фонеме *х*)“, НЈ XVIII, 4–5, Београд, 1971, 201–219; Вуковић, Ист., 189; Пецо, ИШГЗБ I, 235–241.

хајва̄н Гу Кб, *ха̄ла̄л* Кб, *хала̄лӣи* Гу, *ха̄ӣар* Гу, *ха̄лва* Кб, *ха̄јде* Кб, *хòђу* Кб, *Ха̄сан* Гу, *Хусо* Гу, *Хускӣи* Гу, *Хрва̄ӣи* Кб, *Хрва̄ӣскā* Кб; *џо* Кб, *духана* Гу, *њихòв* Кб, *њиху* Кб, *вèхтио* Гу, *гра̄ха* Кб, *Вèхбија* Кб, *рахме̄ӣли* Кб; *гра̄х* Кб, *Ала̄х* Кб.

Нестабилност артикулације гласа *х* у говору Муслимана везана је за финалну позицију, у наставцима, у домаћих ријечи: *њи* Гу, *дао би* Гу, *на̄ӣи* Гу.

На почетку ријечи *хӣ* > *ӣ* у *ӣӣӣ* Гу, *ӣӣднè* Гу, *ӣӣо* до̄ӣ Кб.

У говору Муслимана у употреби су архаичне форме придјева *мèхка* Гу, *ла̄хка*¹⁸⁸ Гу, а јавља се и секундарно *х* у *хр̄ја* Гу, *хр̄ва̄ се* Кб, *хр̄ва̄ӣ се* Кб, *хр̄жè* Кб.

За фонетску вриједност гласа *х* ваља истаћи звучност у ријечима везаним за молитву¹⁸⁹ или заклетву: *Ала̄х*, *а̄ла̄х*, *бӣла̄х*, *ва̄ла̄х*.

СЕКВЕНЦА *хв*

181. Изговор секвенце *хв* показује „непреврело“ стање. Хрвати и Срби најчешће говоре *фа̄ла* Се Цр Мс Ш Пл Ст Кб, најлипшā *фа̄ла* Се, *зафа̄љивā* Ст, *зафа̄љујӯӣ* то̄м̄у Мс, *фа̄лӣ се* Ш, *фа̄лен* Исус Се Цр Мс, *фа̄лен* Исус Ст, али се чује и *ва̄ла* ти Ст Пр, *ва̄лен* Исус Чл. Најчешће је *ка̄ва* ДР Чп Се Цр Мс, *ка̄вана* Пл Цр Се, *ва̄ӣа̄ӣ* Ст Чп ГР, ја̄ *ӯва̄ӣӣ* Се (исп. и *ӯӣӣӣӣ* у гозору Хрвата), али и *кафа̄на* Гу Кб, *ӯфа̄ӣӣӣ* Гу. Глас *х* испада у *сва̄ћа̄м* (група *схв*) Мс, а успоста-вљање секвенце *хв* у *хва̄лӣ* („Мени *хва̄лӣ* љада дй̄на̄рā“) Ш индикативно је за почетну тврдњу. Чињеница је да је ситуација *хв* > *ф* доста честа, али недовољна стабилност гласа *ф* (в. т. 182) и губљење, па спорадично, накнадно прихватање гласа *х* доводе до несигурности говорника, па се различите форме сусрећу у истом мјесту.

Муслимани говоре *кафа̄на* Кб, *ка̄хва* Гу, *ка̄хва* Гу (поред *кафа̄*, које је обично у говору млађе и средње генерације свих конфесија), али *ӯфа̄ӣӣӣ*¹⁹⁰ Гу.

ФРИКАТИВ *ф*

182. Сугласник *ф* је саставни дио фонолошког система, мада не и стабилан глас.¹⁹¹ Може да се јави у свим позицијама у ријечи, али често бива замијењен са *ӣ* или *в*.

¹⁸⁸ В. Вуковић, Ист., 192; Пецо, ИШГЗБ I, 230.

¹⁸⁹ Исп. Пецо, ГСЗБ, 66.

¹⁹⁰ Када је у питању секвенца *хв*, слично стање је у Рами (Окука, Рама, 55); у имотско-бекијском је *ва̄ла*, *ва̄лӣӣ*, *ва̄ӣа̄ӣ* (Шим., ГИКБ, 52); у посавском *хв* > *ф* (Ивишић, Посавина, 198–200); в. и Пецо, ГИХ, 77. О односу *хв* : *ф*, односно *кахва* : *фа̄ла* (*ӯфа̄ӣӣӣӣ*), в. Пецо, ИШГЗБ I, 241–242.

¹⁹¹ У имотско-бекијском „глас *ф* досад није нигдје примљен на цијелом овом подручју, ни-ти у оближњим крајевима“ (Шим., ГИКБ, 88). У икавскошћакавским говорима западне Босне „фонема *ф* је стабилан глас“ (Пецо, ИШГЗБ I, 241). У рамском „за фонему /ф/ знају обје националности [Хрвати и Муслимани]“ (Окука, Рама, 56). У говору Тузле „сугласник *ф* [се] говори у свим крајевима“ (Брабец, Тузла, 22). У околини Дервенте „глас *ф* ... често је присутан мада не и

У секвенцама *ке, ге, ки, ги* у ријечима оријенталног поријекла примљеним посредством турског језика палатализовани оклузивни *к* и *г* прелазе у африкате *ћ* и *ђ* у примјерима: *шећер* Кб Гу Чп Мс Чл Ш, *ћердан* Се, *ћердани* Цр, *ћилим* Цр, *папте ћилимаче* Цр, *ћилимају* Цр, *ћилић* Чп, *сећија* Чп Ст, *ћиндија* Ст, *ћибра* (према тур. *kibrit*) Чп, *ћускија/ћуксија/ћукиија* (тур. *küskü*) Ш, *ћул* Гу, *ћугум* (тур. *güğüm*) Кб, *Ђугум* (муслиманско презиме), *ћүзел* (тур. *güzel*) Гу. Дисимилацијом у форми *је-чёрма* (тур. *geçirme*) настало је *јечёрма, јачёрма* (обично је *чёрма*). Говори се *сёрће* (тур. *sirke*) Ст Чп ГР Ш, *сёрћеи* ДР Пр, али се чује и *сёрке* Гу, *сёркеи* Кб.

Депалатализовани оклузивни су у *кёрел* Ш Пт, *кёрер* ГР Чп (тур. *kiler*), *зёнгија* Ст Чл Чп.

190. За говор Муслимана из Ливна, из града и непосредне околине, а тако и оне из града Дувна, карактеристично је свођење двају парова африката на један, једначењем *ч* и *џ* у корист *ћ* и *ђ*: *рућайи, рућак, љрићо, ћдовик, ћүо сам, вћће, ко ће-лик, ћүј, Гламоћ, амија, даија, Ређо, ћаба*.^{199а} Ваља нагласити да су углавном Муслимани старо градско становништво, а може бити од значаја да сам ову појаву уочио и у говору хрватске породице Чердић (*Ћёрдић*) у граду Ливну. Да ли разлику у артикулацији оваквих *ћ* и *ђ* и оних на мјесту гдје етимолошки припадају говорник осјећа, или су одлучујуће асоцијативне везе, тешко је рећи. Органом слуха разлику је тешко одредити. Средња и млађа генерација разлику знају.

СУГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ *шћ, жђ*

191. Сугласничке групе *шћ, жђ*, за икавске говоре карактеристични рефлексии старих група *сћј, зђј; скј, згј; ске, зге*²⁰⁰ и један од класификационих критеријума босанскохерцеговачких говора,²⁰¹ на овом подручју југозападне Босне јављају се прилично досљедно у говору представника све три конфесије.

192. Изоглоса шћакавизма на сјеверозападном дијелу овог терена у дијалектолошкој литератури није „прецизно“ утврђена. У тврдњама или претпоставкама важним за лингвистичку географију говори се о подручјима Ливна и Гламоча (поред несумњивих Дувна и Бекије) као компактним шћакавским зонама,²⁰² а то због прилично уопштених интерпретација оскудних података са терена. У овом дијелу Босне типични шћакавизми иду заједно са икавском замјеном јата. Истичемо *шћични* због тога што се групе *шћ, жђ* у неким позицијама и у неким лексемама јављају често у босанским ијекавским говорима²⁰³ за које важи општа квалификација да имају *шћ, жд* као континуанте наведених старих група. У Ливањском пољу шћакавизам је карактеристичан за икавце до

^{199а} Исп. Ивић, Разв. конс., 169–177; Пецо, ИШГЗБ I, 182–3; Шим., ГИКБ, 70.

²⁰⁰ Бошк., Уп. грам., 85 и 91.

²⁰¹ Вуковић, БХ типови, 23; Броз., Извј., 122–125.

²⁰² В. Окука, Рама, 65.

²⁰³ А. Пецо наводи да „у извјесним примјерима сугласнички скуп *шћ* ван оних општешто-кавских категорија“ налазимо у говору јскаваца западне Босне (Пецо, ИШГЗБ I, 213); исп. и Петр., Змијање, 184–185 и Дешић, ЗБИГ, 173, 174.

подинарског села Чапразлије, јужним рубом поља, те до Челебића, испод Старетине, на сјеверном рубу поља. Сјеверозападно од ових села, у доњем Ливањском пољу, су Срби ијекавци у чијем говору се рефлекс старих група углавном поклапају са онима које налазимо у западnobосанским ијекавским говорима.²⁰⁴ На подручју Гламоча, у селима југоисточног дијела поља, линијом Цеца Хан — Видимлије (и југоисточно — села Карајзовци, Копић, Долац, Драгнић, углавном са мијешаним становништвом) преовлађују шћакавизми, у мјери у којој преовлађује икавска замјена јата. Села испод Голије, Корићине и даље према Ливну (општина Ливно) су икавска и шћакавска. Сјеверозападно од назначене линије на подручју Гламоча је ијекавски говор западnobосанског типа. Ово је уједно и линија раздвајања икавских и ијекавских говора у југозападној Босни. Сјеверно, источно и јужно окружење овог подручја је шћакавско.

193. Група *шћ* је у коријену ријечи у примјерима:

шћай Мс Ст Се Цр Ш Кб Пл, *шћайић* Ст, брани око *шћайа* Ш, *иришћ* Кр Пр Ве, *гүшћерица* Ст Гу ДР Мс Ш, *клишћа* Мс Се МС Цр Ст, *ирегүшћ* ДР, *ирегүшће* Гу Ве Пр Кг, *ирегүшће* Кб, *шћейа* Ст Кг Гу Се Мс МС Пл, *шћенац* Ш, *шћене* Кб, *ушћини* Мс, *ушћино* Ст, *шћийа се* ДР.

194. Рефлекс *шћ* је у првом дијелу сложеног суфикса *-шћина* и у суфиксу *-ишће*:

будалéишћина Ст Ш Пр ГР, *будалáишћина* Цр Се, *сиромáишћина* Мс Ст, у *сиромáишћини* Мс, *болéишћина* Чл, *барүишћина* ГР; *огњийише* Ст Чп ГР Мс Ве Цр Кг Се Ш Пл, *кòсйише* Ст Чп Гу ДР Чл Пл, *мйрй се кòсйишћим* Чп, *гòдйише* Пл Се Мс Ш Ве Чп, *гòдйише* ДР, *үлийише* Кб Гу Ве, *үлийише* Ст Чл Ш Пр Кг Се Мс, *шèничйише* Ве Гу Кб, *дворйише* Ст, *күһийише* Пл Мс Се ГР Чп, *смéтйлийише* ДР, *Јарачйише* Ст, *Бдревйише* ДР, *Лáнйише* Чл, *Ўбојйише* Ст.

195. У облицима глагола и у именицама с глаголским општим дијелом групу *шћ* биљежимо у:

намйишћай Кг Ст, *нáмишћáј* Мс, *нйкаквй нáмишћáјá* Цр, *иримишћай* ДР, *иримишћáј* ДР, *вришћай* Кб Пр, *вришћай* Ве, *вришћий* Кг Гу, *ишћү* ДР Ст Се МС Пл Ш, *зáишћém* ДР, *үнишћено* Ш, *иүшћай* Кг Пр, *иүшћай* Ве Гу Кб ДР, *иүшћáјү* Ве Се МС Цр, *иүшћá* дáте Мс, *иүшћи*²⁰⁵ Ст, *иүшћé* Кг Пр, *ирикүшћено* Се, *ййишћй* Се, *ййишћац* („днò што гòрй — свиһица“) Цр, *нáвйишћено* Ш, *нáмришћен* Кг, *иүшћийио* вáкò Цр.

196. Поред несумњивих шћакавских форми, глагол *иүстйийи* се често јавља са секвенцом *сй*.²⁰⁶ Чини се да су те форме обичније у говору ливањских икаваца: *иүстйай* Ст, *иүстйай* ДР Чл, *иүстйийи* су Чл, *нáиүстйáйио* свé ГР, *дйийүстйай* Ст.

²⁰⁴ Дешић, ЗБИГ, 172–175.

²⁰⁵ „Настало према облицима који су фонетски добили скупину *шћ*: *иүшћай–иүшћај* према њима и *иүшћи–иүшћий*“ (Пецо, ИШГЗБ I, 243).

²⁰⁶ У имотско-бекијском је *иүшћай* : *иүшћай* (Шим., ГИКБ, 79).

197. Говори се *вѣиш* Кг Пр Ве Мс Се (рјеђе *вѣиш* Гу Кб), *вѣишница* Ве Се Мс Мс Ш Пл, *вѣишац* Пл Цр Ст Гу.

Примјери *раскоиш* Мс, *раскоиши* Мс, *врѣиш* („врћи“) Ве сугеришу закључак о аналошком уопштавању, асоцијативном прилагођавању систему говора примјера гдје би се могло наћи *иш*.

Компаративни наставак *-ји* (а не *-ији*) омогућује јотоване у *чѣишѣ*²⁰⁷ (мада је придјев једносложан, са кратким самогласником у основи, *чѣиш*).

198. Група *жѣ*, засвједочена у *звѣжѣ* Гу, *звѣжѣм* Пл Ш Чп ГР Ст Се Мс, *звѣжѣукају* Ш, *звѣжѣука* Ст, *дрѣжѣмо* Гу, *смѣжѣн* Кб, заједно са скоро досљедним *иш*, између осталог, обиљежава овај говорни тип.

199. Примјери као *ѣвѣишѣ* Ш (исп. екавску замјену јата), *ѣишѣ* Ст (исп. и *ѣишѣ* Ш, *наѣишѣ* Ш) очигледно су прихваћени у тој форми и не оспоравају закључак о шћакавском карактеру говора овога подручја.

СУДБИНА СЕКВЕНЦИ *-ЈТ-*, *-ЈД-*

200. Судбина секвенци *-ји-*, *-јд-* у глаголима типа *доћи* једна је од значајних карактеристика икавских говора. Будући да њихов развој најчешће није паралелан,²⁰⁸ јотоване односно нејотоване форме постају дискриминанте унутар икавских говора.²⁰⁹ Када је у питању овај дио југозападне Босне, према досадашњим подацима, Дувно је сврставано у групу икавских говора са африкатама *-ћ-*, *-ђ-* на мјесту *-ји-*, *-јд-*,²¹⁰ а Ливно у оне говоре у којима је група *-ји-* јотована, док група *-јд-* најчешће остаје нејотована, дакле „однос *-ћ-* : *-јд-* (са спорадичним *-ђ-*)“.²¹¹

201. Према подацима којима располажемо, на овом терену јотоване је извршено:

ћ: *доћ* Ст Мс Се Цр Ш, *саћ* Чл Ст Мс, *изаћ* Се Цр Пл Чл;

ђ: *дођѣи* Кг Пр, *дођѣ/дођѣ* Ве ДР, *идођѣмо/идођѣмо* Мс, *дођѣ* Ст, *дођо* Се, *изађѣ* ДР, *изађи* Кг, *уђѣ/униђѣ* Ст ДР, *обађи* Чл.

Аналошко *идођѣ* је редовно у употреби.²¹²

Нејотоване форме, са *-јд-*, јављају се у говору Муслимана — *дојди* Гу, *нај-дој* Гу, а могуће су и у говору Хрвата — *дојди ми* Ш, вјероватно под утицајем го-

²⁰⁷ О промјенама у вези са *ј* (када су у питању групе *иш*, *жѣ*) у облицима компаратива и имперфективним глаголским облицима в. Белић, Фонет., 116 и 123; Пецо, Промене, 175–185.

²⁰⁸ Игњат., ЈДФ, 94.

²⁰⁹ В. Игњат., ЈДФ, 94–96; Пецо, ИШГЗБ I, 161–162; Окука, Рама, 66.

²¹⁰ Према подацима И. Јурчевића (Јурч., Дувно, 111).

²¹¹ Према сређеним подацима проф. А. Пеце (ИШГЗБ I, 162) и Д. Игњатовић (ЈДФ, 94) класификацију је направио М. Окука. За подручје Ливна коришћени су подаци Ђ. Чустовић (Чуст., Ливно, 93, 101, 106) (Окука, Рама, 66).

²¹² В. А. Пецо, Именице *орак* и *орак*, глаголи *ићи* и *јесћи*..., НЈ XXVI, 2–3, 147–151.

вора Муслимана или каквог контакта са Купрешацама, гдје су већ у првом граничном селу Маловану заступљене форме са *-jd-*. Присуство оваквих форми може бити и у вези са положајем Ливна, које важи за изразито транзитно подручје на правцима средња, односно западна Босна²¹³ — Далмација.

202. Према изложеном, заједно са подручјем Дувна, према овој изоглоси говор на терену Ливна спада у групу прогресивнијих шћакавских говора, са *jīi* > *h* и *jd* > *h* (са спорадичним *-jd-*).²¹⁴

ЈОТОВАЊЕ

203. Резултати старог јотовања у свим категоријама ријечи у којима је извршено не показују битна одступања од те фонетске законитости, па су примјери као *riḡjēm*, *iḡiḡēm*; *iḡnošen*, *iḡgaḡeno*; *kōḡja*, *iḡlāč*; *jāčī*, *iḡiḡlī*; *vraḡaiḡ*, *snijāḡaiḡ* и др. у систему овог говора.

Дентални експлозивни сугласници *īi* и *ḡ* такође се јотују па је *svīḡa* Ст Ве Се Ш Пл, *īḡrēḡa* Гу Цр Ш Пл Ст ДР МС, *mēḡa* Цр Мс Ст Чп, *īḡriḡāḡen* Се Кб Ст, *čāḡa* Кг Пр Ве, *iḡiḡiḡ* Ве Кг Пр Гу, *slāḡiḡ* Ст Пр Мс. Истина, на овом терену, у Конгори и Присоју, забиљежено је *mējāiḡ*, поред обичног *mḡeiḡ*, а „објашњава се утицајем сусједних говора с тим фонетским ликом“.²¹⁵ Преовлађујућа форма *ḡōsīoḡa*²¹⁶ Ст Гу Мс Цр Се (ријетко *ḡōsīoḡa* Чл, као примјер враћања на старо стање), као и *ḡōsīḡdīna* Ст Се, *jūrjovo* Мс, *jūrjev* ГР, *ḡ jūrovu* Чп, те антропоним *jūre*, не ремете општу слику односа *īiḡ* > *h*, *ḡj* > *h*.²¹⁷

204. У категорији новог јотовања посебну пажњу заслужују групе *īiḡ* (*īiḡj*), *ḡj* (*ḡḡj*). У већини случајева јотовање је извршено, те њихове еквиваленте *h*, *h* налазимо у *brāḡa* Се Мс Ст, *īḡrēḡe* Пл Мс Ст Цр, *liḡiḡe* Кг Се Ш, *čvīḡe* Ст ГР МС Чп; *ḡḡōḡḡe* Ве Гу Кб ДР, *ḡḡjḡḡe* Кг Пр Ве, *ḡḡōḡḡe* Ст Кб, *ḡḡōḡḡe* ДР, *lāḡa* Ст, *lēḡa* Чл Се.

205. У именици *суђе* јотовање може да изостане, па се говори *сјџја* (ном.) Пр, поред чешћих, јотованих форми *сјђа* Кг и *сјђе* Ве Кб ДР, а форма *īḡrēḡiḡna*²¹⁸ Ст Чл обично је у нешто специфицираном, архаичнијем значењу — на

²¹³ На том терену преовладавају форме са *-h-*, *-jd-* (са спорадичним *-h-*) (в. Пецо, ИШГЗБ I, 158; Петр., Змијање 77; Окука, Рама, 66).

²¹⁴ М. Шимундић за имотско-бекијски говор наводи само јотоване форме: *ḡōḡoḡ/ḡḡḡoḡ*, *ḡōḡe/ḡḡḡe*... (Шим., ГИКБ, 150).

²¹⁵ А. Пецо, једна фонетска специфичност централнобосанске шћакавштине, ЈФ XLVIII, 101. (У расправи су утврђене изоглосе појаве *-j-* < *-ḡj-*, просторна слика ове појаве у *иђа*-говорима Босне, досадашња сазнања о њој, а дата су и објашњења појаве у шћакавским говорима, стр. 95–109.)

²¹⁶ Маретић, Грам., 103 (*ḡōsīoḡa* > *ḡōsīoḡa* > *ḡōsīoḡa*).

²¹⁷ У рамском говору однос је *-h-* : *-j-* (Окука, Рама, 65–66); у имотско-бекијском *mējāiḡ*, *īḡrēḡiḡna* (: *īḡrēḡiḡna*), али *svāḡa*, *čāḡa* (Шим., ГИКБ, 72).

²¹⁸ На овом подручју, у околини Ливна, Д. Брозовић је забиљежио *сјџје/сјџје* (Броз., Истраж., 349). П. Ивић сматра да се ту ради о аналошком успостављању „пуног фонетизма деривационе основе и суфикса“ (Ивић, Изузеци, 152). У говору околине Дервенте Ј. Баотић биље-

шрѣйину дѣт (ливаду, њиву, стоку), „на трѣћу йсу“ Ст, али је и *шрѣйина* га не дрѣжй водѣ (о бунару) ГР.

206. Када су у питању именице на *-jāk* и придјеви са морфемом *-ији* за ово говорно подручје се може рећи да спада у групу оних икавских говора у којима јотовање није извршено,²¹⁹ мада има трагова вршења тог фонетског процеса.

Најчешће се јављају, и чини се да су основне, форме именица на *-ијāk*, гдје је постојањем и испред суфикса *-jāk* отклоњена могућност вршења промјене, и придјева са морфемом *-ији*:

рѣдијāk Ст Се Мс Цр Кг Пр Ш Пл, *рѣдијаци* Мс Цр Ст, *рѣдијак* Гу, *нѣйијāk* Мс Се Цр Ст Чл, *нѣйијаци* Ст ГР (често се говори *брѣйић*);

шѣлејијѣ бѣт Се, *јѣнѣйијѣ* мѣсо Ш, *гѣведијѣ* бѣт Ст, *крѣмејијѣ* Кг Цр Се, а тако и *лѣвайијѣ* друштво Ш, *лѣвайијѣ* пушка Ш.

Нејотоване форме *рѣдјāk* ДР, *нѣјјāk* МС; *шѣлејѣ* Гу су ријетке, а остаје и недоумица да нису резултат говорне ситуације (и редуковања вокала *и*), а оне у којима је јотовање извршено — *рѣђāk*, *шѣлеђѣ* Чп Чл — осјећају се као импорт са стране. Резултат интерференције система су и хибридне форме у којима је извршено комбиновање тако што је *ј* од суфикса нестало у претходном сугласнику јотујући га и морфеме *-ији*: *шѣлеђијѣ* МС, *шѣлѣжејѣ* кѣжица Ш, *гѣвеђијѣ* ГР, *јѣнѣђијѣ* мѣсо Чл. Овакве форме су обичније од јотованих и оних у којима јотовање није извршено.²²⁰

жи *шрѣйина* које објашњава: „облик *шрѣйина* ... ослонца [је] имао у облику *шѣрѣйина* ... насталим, вјероватно, под утицајем паронимске атракције“ (Баотић, Дервента, 107); в. и Шим., ГИКБ, 45. Али: форма *шрѣйина* базира на *шрѣйѣ* (< *шрѣйѣ*ѣ). „Ту је, наравно, првобитни облик био *шрѣйина*, којем јотовање није долазило у обзир, а *шѣрѣйна* се појавило касније, под утицајем већ стовреног *шрѣи*, *-а*, *-ѣ* (< *шрѣи*, *шрѣија*, *шрѣије*, с аналошким уношењем *ј* или готовог *ћ* у ном. јд. м. р.) (Ивић, Изузеци, 153). В. и Вуковић, Ист., 178 [„*трѣи* (-ѣји > и) — *трѣија* — *трѣије* > *трѣи* — *трѣја* — *трѣје* (под утицајем женског и средњег рода и зависних падежа м. рода, добили смо и мјесто *трѣи* — *трѣи* > *трѣи*)“].

219 На овом терену нејотоване форме (форме у којима нема услова за вршење јотовања) биљеже С. Марковић, Ђ. Чустовић, Д. Брозовић, И. Јурчевић (Марковић, ЈИА, 175; Чуст., Ливно, 92; Броз., Истраж., 349; Јурч., Дувно, 111). В. и Пецо, ИШГЗБ I, 158; Шим., ГИКБ, 45; Окука, Рама, 67; Баотић, Дервента, 107.

220 Скоро идентичну ситуацију, када је у питању ова појава, налази Окука у Рами. У коментару појаве Окука наводи мишљења М. Шимундића, за кога је морфема *-ијак* језичка инфилтрација, Д. Брозовића који каже да је у питању „стара дублета *ѣј* : *иј*“, Д. Игњатовић која морфему *-ијак* доводи у везу с морфемом *-ији* која је примарна, а могли су остати неизмијењени у вријеме јотовања и касније изгубити вокал *и*. На крају, Окука закључује: „а) до јотовања није дошло јер су морфолошке категорије без јотованих форми доминантније; б) код лексема *родјак*, *нејјак* и др. у питању су старе дублетне форме; форма са *иј* и интонациони моменти спречавали су процес јотовања“ (Окука, Рама, 67–68). Форме *родјак*, *нејјак* одговарају стандардним *рођак*, *нећак* (< *родјакъ*, *нејјјакъ*). Осврћући се на њихову распрострањеност, уз констатацију да су облици на *-ијак* „једва нешто мање раширени“, П. Ивић је објаснио и њихову генезу (Ивић, Изузеци, 145–156). Наводећи и коментаришући досадашње покушаје објашњење изостанка јотовања, он, обраћајући се упоредној граматици словенских језика, објашњава откуда потичу „старе дублетне форме“. Једна од његових закључних констатација гласи: „Облици *нејјак*, *родјак* очигледно су засновани на

207. Групе *вј* (*вѣј*), *бј* (*бѣј*), *мј* (*мѣј*), *ѣј* (*ѣѣј*) се јотују у примјерима типа: *здрѣвље* Гу Кб, *грѣбље* Ст Др, *грѣбље* Мс Се, *снѣйља* Кг Пр, *снѣйље* Кб, *грѣмље* Ст (обично је *грѣмови*).

Придјеви типа *дивљи* углавном су на *-ији*, тако да нема услова за јотовање: *крѣвијѣ* мліко Ст Ве Цр Мс, *дѣвијѣ* сорта Чл, *голѣвијѣ* јјѣ Ш. Форме *крѣвјѣ* Кб, са условима за јотовање, и јотовано *дѣвљи* Кг су рјеђе, али су заступљене.

Говори се *ѣијан* Пр Ве Мс Се Цр, *ѣјан* Ст Пл Гр Чп, дакле, без јотоване форме.

208. Групе *лј* (*лѣј*), *нј* (*нѣј*) по правилу се јотују: *зѣље* Ст Мс Се, *весѣље* Ст Цр Др Чп, *весѣље* Кг Пр; *ѣрње* Гр Чп Гу, *ѣрње* Чл Пл, *знѣње* Мс, *Приѣбражѣње* Чп.

209. Нема јотовања у групама *сј* (*сѣј*), *зј* (*зѣј*) — *ѣѣсијѣ* Гу Кг Пр Мс, *ѣѣсијѣ* Ве Др Кб, *ѣрѣсијѣ*²²¹ Ст Се Гу Гр Цр Чл, *ѣрѣсијѣ* Ве Кб Др, *кѣзијѣ* Ст Кг Пр Гу Др, *кѣзијѣ* Чл, *кѣзијѣ* Кб, *кѣзијѣ* Ве — ни у контакту *с*, *з* са *ј* који се рјеђе остварује јер преовладавају форме са *-ији*, гдје и спрјечава контакт. Палатални конструктив *с* јавља се сјеверно од овог подручја, на сусједној територији Купреса, у Вуковску, гдје се говори *ѣѣсијѣ*. За групу *зј* ваља истаћи да се и на овом терену, поред обичних *ѣзјашѣ*, *ѣзјашѣ*, *ѣзјашѣ* чују и форме са „нејасним *ђ*“:²²² *ѣђашѣ* Кг Пр, *ѣђашѣ* Ве, *ѣђашѣ* Кг Пр, *ѣђашѣ*²²³ Кг Пр Ве.

210. Икавска замјена јата условљава да јекавско јотовање буде сведено на лексичке случајеве (при преузимању готових форми): *ѣѣмачкѣ* Мс Се, *ѣѣмачка* Ст Чп, *ѣѣѣѣѣѣ* Се Гу. У овој категорији јотовања биљежимо хибридную форму с икавским рефлексом јата и јекавским јотовањем *ѣѣѣѣѣѣ* Др Кб Ст, *ѣѣѣѣѣѣ* Др Чп, *ѣѣѣѣѣѣ* Чл Кб Ст — поред распрострањенијег *ѣѣѣѣѣѣ* Мс Се Цр Ве Кг Ш Пл (исп. и *ѣѣѣѣѣѣ*, т. 158).

СИБИЛАРИЗАЦИЈА

211. Измјене веларних сугласника *к*, *г* по другој палатализацији показују извјесна одступања од стандарднојезичке норме, али су у складу са општим стањем у западнијим штокавским говорима.²²⁴

212. Десибиларизоване форме углавном су везане за именице *а*-деклинације, у којима у облицима датива и локатива једнине често долази до успостављања веларних сугласника, а под утицајем стања у другим падежима у којима промјене није ни било:

косим падежима типа *неѣѣѣѣѣѣ*, *родја*. Логично је претпоставити да је *неѣѣѣѣѣѣ*, *роди* послужило као подлога за образовање *неѣѣѣѣѣѣ*, *родијѣѣѣѣѣѣ* (150). Уз навођење распрострањености појаве, објаснио је и генезу изостанка јотовања код придјева на *-ји* (152.)

²²¹ Гради се као *родијѣѣѣѣѣѣ*, *неѣѣѣѣѣѣ*.

²²² Ник. М., Полимље, 296.

²²³ Измјена *зј* > *ђ* у ијекавским говорима херцеговачког типа је честа. Има је и у говору икаваца шћакаваца сјеверозападне Босне (Пецо, ГИХ, 64 и ГСЗБ, 89). У имотско-бекијском је *ѣѣѣѣѣѣ* и *ѣѣѣѣѣѣ* (Шим., ГИКБ, 76). В. и М. Станић, Порекло гласа *ђ* у речима *ѣђашѣ*, *кођи* и сл., ЈФ ХХХ, 1–2, 605–609; Д. Вушовић, Диалект источне Херцеговине, СДЗБ III, 17.

²²⁴ Вуковић, Ист., 151.

крѹшки Ш Пл, на крушки Пл, јабуки Гу Чп Ве Мс Се Цр, зѹски ДР Пр, на даски Ст, о јелики Се, моѹици Се Цр Кг Пр Ве Гу ДР Ш, у каѹици Мс, пѹсма о рејѹблики Ш, у војски Кг, војски рану Ш, у бараки Се Цр, ѿо тѹеки Се, нѹзи Пр Ве, на рѹки Кб Ве Цр, ѹ задрѹги Се, ѿо заслѹги Мс;

али је и:

крѹици Пр, јабуци Кг Пр, моѹици Кг, каѹици Гу, даски ДР, нѹзи Гу, нѹзи Кг, рѹци Ве ДР, рѹци Пр, у једнѹј дрѹзи Мс.

213. У номинативу множине именица мушког рода углавном су резултати старе промјене — *јунѹци*, *бѹбризи*; *ѹраси*, али се јављају и десибиларизоване форме: *мѹчки* Кг Пр (обино је *мѹчци* Ве Чп Ш Пл), *ѹдрѹчки* Пр (пored *ѹдрѹчци* Ст Гу Чп Мс Се), мѹснѹ *нѹрески* Ст, *записки*²²⁵ Ст.

214. У придјевској промјени остатак старог стања *јѹднѹци* Чл Чп ГР чује се у селима ближе ијекавском подручју, док је форма *јѹднѹки*, с веларним сугласником (које је успостављено под утицајем форми одређеног вида)²²⁶ у „унутрашњости“ ове територије једина.

215. Када имамо у виду фонетске законитости, аналошка уједначавања, а и књижевнојезичка норма нуди доста изузетака,²²⁷ разумљива је колебљивост говорника у бирању форми са извршеном, односно неизвршеном промјеном.

СУДБИНА СУГЛАСНИЧКИХ ГРУПА

216. У претходним одјељцима, када је било ријечи о појединим сугласницима и гласовним промјенама, неке од сугласничких група већ су поменуте. Ради се о групама које су претрпјеле промјене у историјском развоју језика или су подлијегале асимилационо-дисимилационим процесима, ради лакшег изговора и прилагођавања систему говора, а без утицаја на семантичку страну ријечи. У овом одјељку ће бити ријечи о групама које нису помињане, а дијалектолошки су релевантне²²⁸ — због одступања од правила дистрибуције гласова у стандардном језику, или се чешће мијењају у другим говорима.

217. Групе *цр-/ѹр-* су на мјесту старих група *чр-/чр-* у *црн* Се, *црнѹга* јѹчи-ма Мс, *црв* Ш Ст Чп Мс, *црви* Ст Се, *црви* Се МС Цр, *црвѹ* Кб, *цриво* Ш, *ѹрѹишња* Чл Ст Мс Се Цр. Подједнако су честе форме *црвен* Кб Ве Пр Кг Ст и *црљен* ДР Цр Се Чп Гу, а у ономастици је само *Црљѹнице* (село у дувањској општини), у *Црљѹницам*, *Црљѹнице* (литоце изнад Ливна), попет се на *Црљѹнице*.

218. На цијелом терену је *шврѹка*.

219. Говори се *чврѹси*, *чврѹшѹ*.

²²⁵ В. Шим., ГИКБ, 81.

²²⁶ Вуковић, Ист., 150–153; Пецо, ГИХ, 99–100.

²²⁷ В. Правопис, 53–57.

²²⁸ П. Ивић, Инвентар фонетске проблематике штокавских говора, ГФФНС, VII, 107–109.

220. Група *йш-* > *ш:* *шѣница* Мс Цр, *шѣнѣца* Ш, *шѣничѣише* Ве Гу Кб.

221. Иницијално *йй* > *й* у *ййца* Ст Чл, *ййца* Ш Ст, *ййце* ГР Ш; у унутрашњости ријечи испада *й* у *леййрица* Ст Ве, *лѣййр* Ве ДР Гу.

222. Група *йч* у иницијалној позицији се упрошћава па је *чѣла* Мс Се Ш, *чѣле* Ш Цр Чл Мс; у медијалној позицији дисимилацијом *йч* > *вч:* *кѣвча* ДР Ст Ш Гу, *закѣвчѣј* Пл Гу, а може остати и неизмијењена — *кѣйча* Ве.

223. Судбина групе *бз-* у *бзова:* *зѣва* Кб ДР, *зѣвика* ДР Гу, *зѣвина* Кг Пр, *зѣй* Ве.²²⁹

224. Група *гд* > *д* у иницијалној позицији: *дѣ* Се Мс МС Гу ДР Чл, *дѣгод* Ст, *дѣко* Цр Се, *дѣишо* Ш Пл; *дѣња* Ст Чл. У медијалној позицији група се чува: *нѣгди* Чл ДР Кб Гу, *свѣгди* Мс Цр.

225. Група *кћ* > *ћ* у *ћѣр* Мс Се Цр Ст Чл Пл, *ћѣ* Кб. У медијалној позицији група се може упрошћавати па је *дѣћѣ* Кг Мс, а према томе и *дѣћѣй* Кг Пр Ве, *дѣћала* Мс — у Чл ГР ДР група се чува: *дѣкћѣ*, *дѣкћѣй*, *дѣкћала*.

226. Основна форма именичке замјенице за лице је *кѣ* (тако и *нѣко*); форма *шкѣ* на овом терену је сасвим нова и у говору млађег свијета. У *шкѣй* група *йк* се редовно чува: *шкѣјѣ/шкѣа*, *шкѣна* (*f*), *ѣшкѣй*. Именица *рошкѣ* има форму *рѣкѣ* Гу и *рѣдакѣ* Кб ДР.

227. Групе *гв* и *кв* у *гвѣжје* ДР Ст Чл Гу, односно *квѣчка* Гу Кб ДР Ст Чл, могу остати неизмијењене, али се у Кг Пр Ве (хрватско становништво) говори *гѣжје*, *кѣчка*.

228. Говори се *ѣлишо* Гу ДР Ст ГР, *гѣлишо* Кб Гу, *ѣлишо* Кг Пр Ве.

229. Именица презиме се јавља у формама: *брѣзѣ* Ве ДР Пр, *бѣзѣ* Кг, *йрѣзѣ* Гу Ш, *прѣзѣ* Кб Пл.

230. Група *йс* редовно се чува у *йсѣвай*, *ѣйсѣвай*, *йсѣјѣ*, *йсѣвали*; *лѣйсала*; *йсѣ* Ст Ш Пл, *йсѣѣа* Кг Пр (и *йѣса* Пр — чешће је у употреби лексема *ћѣко*). У *шѣвсија* Ш процесом дисимилације на мјесту експлозивног *й* је прострујно *в*.

231. Група *зр* најчешће се разбија уметањем *д:* *здрѣјѣ* Мс Пр Кг, *здрѣјајѣ* Кг Пр, *здрѣјала* Кг (пored *зрѣјѣ*, *зрѣјала*); *ѣбаздрѣ* се Ст, *ѣбаздрѣ* се Ст; *здрѣк* Чл, *йроздрѣчи* Пл, на *здрѣку* ГР (рјеђе је *зрѣк*, *ѣрија*).

232. У *сѣѣбло* група *сѣ* остаје неизмијењена (сјеверно од овог подручја, на подручју Бугојна, је *ѣѣбло*); у *сѣѣкло*²³⁰ обично *сѣ* > *ѣ* (исп. т. 189). Присутно је *шѣѣмѣк* Се, поред уобичајеног *шѣрбу*, *шѣрбув*.

233. Асимилацијом по мјесту и начину творбе *з* у групи *зѣ* прелази у *ж:* *йжѣѣбѣ* се Цр, *йѣ се йжѣѣби* Се.

²²⁹ Поименичавањем *бзов*, -а према *баз* (**бза*) < *бѣзѣ* (Скок, 1, под *баз*).

²³⁰ С. Марковић је на овом терену, у Липи поред Дувна, забиљежио и *ѣѣбло* (Марковић, ЈИА, 88); о овој групи исп. Пецо, ГЗХ, 145 (западнохерцеговачко *ѣѣбо/ѣѣбло* и централнохерцеговачко *ѣѣбло* и *ѣѣкло*).

фонемске секвенце унутар њих, затим асоцијативно довођење у везу са неком другом лексемом (било по значењу, било по гласовном склопу) и др., погодују метатези којом се лексема по законима о дистрибуцији фонема прилагођава структури говора. Слична ситуација је и са домаћим ријечима које су рјеђе у употреби, а метатезом бивају захваћене и ријечи које се чешће употребљавају, све због тежње за приближавањем законима дистрибуције.

243. За прилоге је карактеристична фонолошка нестабилност²³¹ па се и на овом терену јављају разнолике форме: *òвдалѐн* Чп, *òндалѐн* Ш, *òшлѐн* Ст, *òшкѐн* Ш, *òшлѐн* Се Ст Чп, *òшолѐн* Се, *òндолѐн* Се Ш Пр.

244. Именица *йазухо* може бити у формама *йџуза* Кг Ве, *йџуз* Ст, *йòшйау-зо* (именица срасла с приједлогом)²³² Кб.

245. Забиљежени су и познати случајеви метатезе у турцизмима са секвенцом *рј*: *бàрјàк* (тур. *bayrak*) ДР Ст Кб Пл Ш МС Мс Цр, *Бàрјàк* Чл Ст Кб Гу; *Бàрјам* Се Цр, *Бàрјом* ДР, али само *Бàјрам* у говору Муслимана Кб Гу. Метатеза је и у *шàрвале* (тур. *şalvar*) ДР Мс Ш Пл.

246. Типичан случај метатезе је у *гàлеба* Ст Кб Се Пл МС, *гàлебам* ліпи Ш, *кўпи гàлебе* Пт. На читавом терену се може чути *шўњка*, *шўњкай*, *шўњкà* по селу Чл, *Шўњка* Ст Чл.

247. Поред обичног *мàуна* чује се и *òмуња* Гу, у значењу боранија. „Балкански турцизам грчког подријетла“²³³ *кйљер* (тур. *kiler*) ГР Чп у Ш Пт гласи *кйрељ*. Именица *ћускија* у Пт чује се у три различите форме: *ћускија* (тур. *küskü*), *ћускија*, *ћушкија*. Обичније је *калибра* Кб Ст ГР него *кариòла* Чл (тал. *carriola*). Говори се *вèлàр* (тал. *ferale*) Ст Чл ГР, *велàре* ужèжи Ст. У говору Муслимана карактеристичан случај метатезе је у *вèхйò* (вет, *вет*ах — „похабан“) Гу.

248. Умјесто *глина* говори се *гњйла* ГР ДР Чп Ст Чл, *бàкре òд гњйлè йрàви* ГР, „старом народном етимологијом према прид. *гњил*“.²³⁴

249. У новопримљеним ријечима указујемо на примјере *арйимèйика*, *йрефèкйно*, *йрофèкй*.

250. Нема метатезе у *мàнастййр* (углавном се говори *сàмостйāн*), *гàврāн*, *нòк-йи*, *лāкйā*, *нāйве*, *лййишè*. Говори се *вāс* ДР Кб Ве Пр Кг (али је претежно *ўвйк*).

ЈОШ НЕКЕ ПОЈАВЕ У ВЕЗИ СА СУГЛАСНИЦИМА

251. Позиционо је условљено губљење сугласника *д* с краја ријечи (обично приједлога) у говорном низу, када постоји могућност стварања гласов-

²³¹ В. Пецо, ИШГЗБ I, 244; Ившић, Посавина, 205; З. Јунковић, Структура слога и фонолошка вриједност сугласника *в* у књижевном саставу, Језик, XXI, 48; исп. Окука, Рама, 70; Баотић, Дервента, 110; Дешић, ЗБИГ, 193.

²³² У Имотској крајини М. Шимундић биљежи, између осталих форми, *йòшйòуза* (Шим., ГИКБ, 43. Сусједни ијекавци доњег Ливањског поља говоре *йòшйòуза* (мој материјал).

²³³ Скок, 2, под *кйљер*.

²³⁴ Шим., ГИКБ, 61.

них група у којима би могло доћи до удвајања истих или сродних гласова, процеса африкатизације и сл.²³⁵ Такви примјери губљења су: *кò докшѹра* Ш, *ò дрвѣша* Ш, *о даскѣ* Пл, *нѣма ò шок нийшѣ* Цр, *исѣо сѣла* Кг, *исѣри сѣла* Цр, *а ка шò* *ирдѣријѣ* Цр, *о сѹкна* Цр, *кò сѣајѣ сѣај* Цр, *ка сам јà* *дòшò* Се, *исѣо зумбѣна* Цр, *о сѣарѣнскòга вѣкѣ* Се, *ка ђѣ ми дòђ* Мс, *ка смо у замирàчини* Мс, *ка се ѣђѣ* Се, *ај се сѣиши* Ст, *сѣдòрà мѣнòм* Се, *кѹ ђеш с мѣнòм* Мс, *нà срѣ куђѣишнѣ* Цр.

252. У *Ѕидла* Цр секундарно *д* је према облицима у којима се иначе јавља (*Ѕиде*). (*Оће да Ѕиде. Ѕидла је за сџегно*).

253. У прилогу *ојейѝ* финално *ѝ* се често не изговара — *јѝе̋, јѝе̋е̋*, а мјесто њега може да стоји и његов звучни парњаk *џ* — *јѝџ̋е̋д* (поред *јѝџ̋ѝѝ*).

254. У императиву глагола *лѣћ* и *сѣйрић*, поред *лѣзи* и *сѣйризи*, јављају се и форме *лѣжи* Гу Пр, *лѣжи* Цр, *сѣйрижи* Ст Чл, гдје је *ж* аналогјом према облицима у којима се иначе јавља. Присвојна замјеница *њезин* има форме: *њѣзин*, *њѣзин* и *њѣжѣин*. *њѣжѣин*.²³⁶

255. Измјена з на мјесту с у *дйāзно* Цр је у вези с народним етимологисањем (*оџазити* : *ојасноси*).

256. На цијелом подручју је *мр̄шац*, ген. *мр̄ца* и *мр̄шаца*.²³⁷

257. Прилог *йослије* јавља се у разним формама: *йѡсли*, *йѡсли̋*, *йѡсли̌м*, *йѡслим*, *йѡсли̌н*, *йѡш̌је*, *йѡш̌је*,²³⁸ *йѡсле̌м*, *йѡсле̌*.

258. У личном имену *Аугустин*, које у говору има форму *Јавгустѝн* „наше *в* мјесто у имамо ... у туђој вокалној комбинацији *ау*“.²³⁹

259. У приједлогу без по правилу се јавља секундарно *p*: *брѣз тииѣа* Цр, *брѣз вѣдѣ* Ст, *брѣз рѣнѣ* Ст, *брѣзѣобразан* Чл, *брѣзѣбратиѣина* Ст, *брѣзѣбразлук* Чл.

260. Секундарно с је у *сиџжи* Ст, *сиџи* Кг Пр ДР, *сиџж* Кб Гу, *сиџра* мѣ-
нѣм Се, а з у *здохвѣриѣи* се Мс, тѣ се *здохвѣри* Мс (уколико опет није у питању
с које се асимиловало по звучности, а ту је ради појачавања свршености радње).

261. Веома често се употребљавају партикуле. Нарочито је фреквентна партикула -зи у замјеницама: њи²зи дѡа, ђд њи²зи, њи²зи је рѣда, ђви²зи тѹ, ђви²зи љѹдѣ, њѡѣзи, ѡи²зи²м двама²м, ѡѡѡѡзи ѡваѡа, ѡѡѡзи пѣт.

У замјеницама се јављају и друге партикуле, уочљиво често партикула -р: *кѡгѡр, кѡмер, нѡкогѡр, чѡгѡр, чѡмер, кѡјегѡр, ѡдѡгѡр, свѡгѡр*. Биљежимо и партикуле -м и -н у *чѡмен, ѡѡмен, ш њѡмам, чѡмем, кѡмен, ш њѡмен, ш њѡмен*, те у Ведашићу (Дувно) дативе *менѡка, ѡебѡка*, с партикулом -ка.

²³⁵ Исп. Пецо, ГИХ, 105; Шим., ГИКБ, 47.

236 У имотско-бекијском говору су само форме са *ж*. М. Шимундић констатује „неразјашњен пријелаз *з > ж*“, и наглашава да га је Маретић уочио, али није објашњавао (Шим., ГИКБ. 67).

237 Исп. Пецо, ГИХ, 82.

238 Основе ѱосьль, ѱойсьль.

239 Вуковић, Ист., 196.

И у бројева се јављају форме с партикулама: *јѣднѡгар, јѣднѡмур, шрѣмѡм, дрѣгизѣм*.

У императиву налазимо *-де/-до*, и у комбинацији са *-р/-ре/-ро*: *дѣдѣ, дѣдѣ-ре, дѣдѡро, дѣдѣр*.

Честе су форме прилога са партикулама које могу да се надовезују и комбинују: *кѣдѡн, кѣдѡр, горѣкѡ, горѣкѡр, горѣкѡре, долѣкѡ, долѣкѡрце, дндѡк, дѡ-влѣн, дѡвлѣн, шамѡкѡре, шамѡкѡрце*.

262. Десоноризација финалних консонаната на крају говорног такта²⁴⁰ присутна је и овдје. Потпуно губљење звучности експлозивних сугласника *б, д, з* и струјних *з, ж* израженије је на дувањској територији и на територији Ливна у дијелу који се граничи са ијекавским говорима: *зѣй* Кг Пр, *зѡй* Кг Пр, *гѡлѣй* Кг Пр, *грѣй* Кг Кб Пр, *слѡй* Кг Пр; *ѣрадѣй* Пр, *зѣй* Кг Пр, *лѣй* Цр, *млѡй* Цр, *глѡй* Пр, *мѣдѣй* Кг, *грѡсѣй* Кг Пр, *грѡй* ДР, *сѣрѡвѡй* Кг, *сѣрѡвѡй* ДР; *снѣк* Мс ДР Чп Кг Пр ГР, *брѣк* Ст, *ѣрѡк* Пр, *бѣбрѣк* Кг Се Пр; *ѣарадѡјѣс* Пр Кг, *вѡс* Мс; *лѡш* Мс, *лѣйѣш* ДР Пр. У именици *мѡзак* у неким пунктовима остаје (обезвучен) и у облицима: *мѡску* Кг, *мѡску* ДР Гу Пр. У мјестима према ијекавцима доњег Ливањског поља присутно је и дјелимично редуковање звучности: *зѣбѡ* ДР, *гѡлѣбѡ* ГР, *ѣрадѣйѡ* ДР, *нѡжѣ* Чп ДР, а таква редукција звучности може да захвати и сонант *в*: *лѣсковѣ* Чл, *крѣвѣ* ДР, *глѣвѣ* ГР, *здрѣвѣ* ГР.

У свим наведеним случајевима забиљежене су и форме са сугласником који је очуване звучности, па не можемо говорити о правилу да се звучни сугласници на крају говорног такта обезвучавају. Овакви фонетски ликови с позиционим варијантама звучних сугласника присутни су и у другим босанским говорима. У западној Босни десоноризација је израженија у говору ијекаваца²⁴¹ него икаваца,²⁴² а у говору Имотске крајине и Бекије²⁴³ спроводи се у неким случајевима.

ЗАКЉУЧЦИ О КОНСОНАНТИЗМУ

263. Из система консонаната, када је у питању говор Хрвата (већинског становништва) и Срба, изостаје фонема *х*. Уклоњена је без трагова, или је замијењена неком другом фонемом. У говору Муслимана *х* је саставни дио консонантског система.

У говору већине становништва, Хрвата, Срба и дијела муслиманског сеоског становништва, гласови *ч, њ, љ* и *ћ* су нормалноштокавске артикулације, фонетски и фонолошки сасвим издиференцирани. За говор муслиманског градског становништва карактеристично је свођење два пара африката на један (*ћ* и *ћ*).

²⁴⁰ О овој појави в. Пецо, Изговор, 235–244.

²⁴¹ Исп. Дешић, ЗБИГ, 194–198; Петр., Змијање, 75.

²⁴² Исп. Пецо, ИШГЗБ I, 253–257.

²⁴³ Шим., ГИКБ, 79–80.

Рефлекси старих група *сѣј*, *зѣј*, *скј*, *згј*, *ске*, *зге* по правилу су *шћ*, *жћ*.

Према судбини секвенци *-јѣ-*, *-јд-* у глаголима типа *доћи* ови говори спадају у групу прогресивнијих шћакавских говора у којима *јѣ > ѣ а јд > ѣ* (са спорадичним *јд*).

У категорији новог јѣтовања карактеристичне су форме именица на *-ијак* и придјева са морфемом *-ији* (*рѣдијак*, *шѣлѣији*).

Одступања од стандарднојезичког стања су и десибиларизоване форме у облицима именица *а*-деклинације.

Сугласник *ф* је у фонолошком систему, мада није и стабилан глас. Често бива замијењен са *й* или *в*.

Десоноризација финалних консонаната, као и бројне партикуле, познати су и овом говорном типу.

АКЦЕНАТ

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И КВАНТИТЕТ

264. На ливањско-дувањском подручју заступљена је новоштокавска акцентуација: четири су акцента (два силазне — *ā*, *ǣ* и два узлазне интонације — *ǎ*, *ǝ*) и дужина односно краткоћа. Интонација, квантитет и мјесто акцента врше фонолошку функцију у том систему.

265. Дистрибуција акцента је у складу са правилима већине говора са новоштокавском акцентуацијом,²⁴⁴ односно са правилима стандардног језика. Силазни акценти су у принципу везани за једини и први слог у ријечи, а узлазни се не могу јављати на једином и на последњем слогу. Неакцентована дужина јавља се само у постакценатској позицији. Једна ријеч може имати само један акценат.

266. Одступања од ових правила су примјери јављања силазних акцената ван првог слога (као што је акценат неких позајмљеница и др.), јављање узлазних акцената на ултими (двосложних проклитика нпр., а ту је у питању и изговорна цјелина), те јављање ријечи са два акцента (нпр. суперлатив) — све лако објашњиво и својствено многим говорима новоштокавске акцентуације.²⁴⁵

1) Нарушавање правила дистрибуције акцента јављањем силазних акцената изван првога слога своди се на ограничен број позајмљеница у новијем слоју лексичког фонда (бројне позајмљенице су се у потпуности укључиле у систем): *кумада̃ни̃* Ш Пт, *комеда̃ни̃* Пт, *дерѣ̃ки̃* Ст, *ѿани̃ѿѣ̃ни̃* Цр, *комѿлѣ̃ѿи̃* Чл, *ѿури̃сѿи̃* ГР, *мили̃циунѣ̃р* Ш, *ѿеле̃вѿзор* Пт Цр Ст ДР, *ре̃ѿи̃ри̃вѿзор* Ст, *ѿре̃фѣ̃ки̃-но* Гу, *ѿро̃фѣ̃ки̃* Чп, као и неке друге сложенице чији саставни дијелови су одвећ јасног значења — *ѿо̃лѿѿи̃рѿѿе̃ре̃да* Ш Ст Чп, *Југосл̃ави̃ја* Чл, *ѿравосл̃ав̃ни̃* Ст, *ѿравосл̃ав̃ни̃је* Ш. И у генитиву множине неких именица силазни акценат може бити ван првог слога: *Вр̃жѣ̃р̃а̃л̃а* Гу, *ѿрис̃ка̃ка̃л̃а* Ст, *Ср̃би̃ја̃на̃ѿа̃* Чл.

²⁴⁴ О проблематици новоштокавског прозодијског система исп. Ивић, Проз. систем; Пено, Акц.; Ник. Б., Осн. акц.; Симић Р., Српскохрватска ортотонија и словенски акценат, НССВД VI/1 (1977), 35–46, као и литературу у тим радовима.

²⁴⁵ Исп. Дешић, ЗБИГ, 208; Шим., ГИКБ, 18; Петр., Змијање, 14; Кашић, Кон., 63; Баотић, Дервента, 112 (између осталих).

2) Узлазни акценти могу се наћи на ријечима које су редукцијом постале једносложне, типа *нѣс ѿѿ* Се, *нѣс ѿѣ* Ш, као и на ултими у примјерима типа *ѿо-каѿ се* Ст, *ѿовѿш нѣс* Гу, али треба имати на уму да је увијек у питању вишесложна изговорна цјелина, па нарушавања система у суштини и нема.

3) Два акцента на једној ријечи биљежена су у примјерима поређења: *нѣ-ѿѿдѿнијѣ* жѿто Мс, *нѣжѣрѿ* ѿсѿн Се, *нѣжѣлѿм* прѿвѿ Мс и др.

4) Предакценатска дужина у суперлативу — *нѣжѣлѿ* Гу, *нѣжѣлѿ* МС — могућа је у нарочитим говорним ситуацијама.

5) Дезакцентуација акцентогених ријечи могућа је у нарочитим склоповима, када се тежиште информације преноси на друге ријечи, тј. када је нека ријеч другоразредне информативне вриједности:²⁴⁶ *фаѿен Їсус* ГР, *јѣдно двѣ* Чл, *мѿј брѿше* Ст, *брѿше бѣгме* Мс, *вамо дѣли* Пл.

Сви ови и овакви примјери одступања ипак не могу оспорити новоштовански карактер овога прозодијског система, тим прије што се и неки од наведених примјера у другим селима изговарају по правилима: *ѿрѿвослѿвѿнѿ* Се, *Југѣ-слѿвѿѿѿ* Мс, *нѣжѣрѿ* Ст.

267. Неакцентовани квантитет чува се релативно добро. Стабилност дужина не ремети ни узастопни низ дугих слогова. Одступања од норме у појединим категоријама ипак има.

О стабилности стандардних дужина свједоче примјери:

— *вѣчарѣ* Цр, *гѿѿлѣ* ГР, *чѿшѣ* Ш, *куѿѿѿѿнѣ* Цр, *ѿѿрѣ* Се, *ѿѣкѣ* Кг, *ѿнѣ* Се...

— *с вѣјскѣм* Ш, *брѿнѣм* Пт, *сѿѿѿм* Кг, *рѿкѣм* Ст, *рѿкијѣм* Мс, *ѿлѣскѣм* Се, *ѿѿѿѿѣм* Ш, *сѿѿѿѿѣм* Цр...

— *јѣѿѿѿ* Кб Ш Ве Мс, *вѿнѿѿѿ* Ве Кб Пр, *ѿрѿѿѿ* Чл, *вѿкѣѿ* Ш, *ѿрѿѿ* Мс Се, *лѿѿѿ* Чл Се, *нѣѿѿѿѿ* Кб Пр, *врѿѿѿ* Пл, *кѿѿѿ* Мс Се, *кѿѿѿѿѿ* Се, *зѿѿѿѿ* Гу Ш Кг, *ѿѣрѿ* Кб, *ѿѣрѿѿ* Пр Ве Кг ДР...

— *крѿѿѿѿ* Кг Пр Ве Гу, *крѿѿѿѿ* Кб, *нѣѿ* Мс Цр Кг, *врѿѿѿ* Ст Чл Пр, *сѿѿѿѿ* Пл Ш Кг Цр Се, *бѿѿѿ* Ст...

— *кѿлѣѿ* Ст, *ѿѿлѣѿ* ГР, *мѣлѣѿ* ГР, *кѿѿѿѿѿ* Цр, *ѣрѿѿ* Ш, *кѣѿѿѿ* Пт...

— *зѿфѿлѿѿѿѿ* Мс, *лѣжѣѿ* Мс, *нѣсѣѿ* Се, *ѿѣсрѿѿѿ* Пт, *сѿдѣѿ* Ст Пт, *ѣѿѿѿѿ* ГР...

— *сѿѿѿѿѿѿ* Цр, *мѿѿѿѿѿ* Се, *жѿлѣѿѿѿ* Ш...

— *ѣбѿѿѿ* Ст Ш Се, *ѿрѿѿѿѿ* Се Цр, *чѣлѿѿ* Ст, *бѿрѿѿ* Ш...

— *сѣѿѿѿ* Ст, *ѿсѿѿѿѿ* Пт, *сѿѿѿѿѿѿ* Цр...

— *бѿѿѿѿ* Ст ГР...

— *ѣѿѿѿѿ* Ст, *вѿрѿѿ* Ш, *нѣѿѿ* Ст, *ѣѣѿѿѿ* Гу, *сѿѿѿѿѿ* Се Чл...

268. Очекивано је да је *е* у презентској основи у глагола I Белићеве врсте без дужине,²⁴⁷ а та особина проширена је и на неке друге типове.

²⁴⁶ Исп. Ивић, Проз. систем, 138; Пеш., Староцрн., 35–40.

²⁴⁷ Исп. Пецо, ГИХ, 188; Пецо, Ортијеш, 45; Баотић, Дервента, 113; Мат., Мостар, 339; Шим., ГИКБ, 149.

Наставак за презентску основу глагола I врсте *e* у слогу којем непосредно претходи акценат узлазне интонације углавном је без дужине: *и́рeсeм* Кг Пр Пл Ш Пт Ст Чп Чл ГР, *си́чeмo* Пр Цр Ст Чл Пл МС, *и́рeдe* Се Гу Ш, *вeзeм* Гу ДР Кг Пр, *кpaдeм* Ст, *и́чeмo* Цр Кг Пр Мс Ш, *иcи́чe* Ве Кг Пр, *и́лeшeм* Се Мс, *дoнeсeм* Се Цр Пр Кг Ве Ст Пл, *дoнeсe* се Цр, *дoвeдeм* Се, *ciрoвeдe* се Се, *иoнeсeм* Мс Ш, мада се јављају и ликови са новом,²⁴⁸ аналошком дужином — *и́рeдẽ* Кб, *и́рeсẽм* Ве, *си́чẽмo* Ве, *и́чẽмo* Кб Гу, *иcи́чẽ* ДР, *дoнeсẽм* ДР (ријетко типа *и́знeсẽм* Се).

Само са дужином је забиљежено *клeдẽ* (*клẽсти*) Ве ДР (у тим селима је ова дужина и иначе стабилна, исп. горе), али је без дужине *дубe* Кг Пр Гу. Двојачко је у презенту глагола **живẽсти*: *живẽмo* Гу, *живẽшe* ГР, али *живẽмo* Кб (према облицима глагола *живи̃ш*, а исп. и горе *и́рeдẽ*).

Нема дужине у примјерима *знaдeм* Ст, *знaдeмo* Ве, *и́мaдeмo* Ст Кг, *и́мaдeмo* Се Ве, *дaдeмo* Ве Кг (али је *дaдẽ*, *дaдẽмo* Ш, исп. силазни акценат).

Стара дужина у трећем лицу множине се чува: *и́рeсỹ*, *кpaдỹ*, *ciрoвeдỹ* се...

Глаголи на *-јeм*, без обзира на то које су врсте, имају обично дуг вокал у наставку презента: *и́кãјeм* Ст Мс Цр Пт ДР Гу Кг Се (у Кг Пр и *и́кã*), *и́кãјe* Кг Се Ве Мс Цр, *си́јeм* Пт Ст Гу Чл, *зр̃и́јeм* се Кб, *ви́јe* Кг, *ч̃у́јe* Ш Се Пл, *ћ̃у́јe* Гу, *бр̃и́јe* Се Цр Мс, *к̃у́јe* Ст Мс Цр, *и́и́јe* Ве Гу Кб и *и́и́јe* Кг Пр, *вр̃и́јe* Се Цр Кг Кб Гу Ве и *вр̃и́јe* Кг Пр (у Пр и *вр̃и́*), *лãјe* Пл Ш Мс Се Кг Пр, *и́л̃у́јe* Ве Кг Пр Се Пл Ст, *дãјeм* Ве Кг Гу Пр, *зр̃и́јe* Мс Пл Пт, *и́и́јe* Кб ДР и *и́и́јe* Кг Пр, као и сложени *у́ди-јẽ* Ст, *сãкријẽ* Се Мс, *сãицијẽ* Пл, а тако и тип *и́ридајẽ* Се, *в̃јẽнчајẽ* ГР, *обẽћајẽ* ДР, *обẽи́ајẽ* Пр, *и́рoдaјẽ* Ш, *издр̃жајẽ* Чл, *окoи́а̃јeм* Кг Пр. Гу спадају и примјери: *кaзỹјeм* Кг Пр, *зaи́cyјẽ* Кб Кг Пр, *иcи́и́шỹјẽ* Ш, *у́дãјẽ* се Гу Ве Кг Пр.

Примјери у којих је вокал наставка кратак, често истих глагола, биљежени су углавном у селима која су у сусједству ијекаваца доњег Ливањског поља, за чији говор је карактеристично да у тој позицији имају кратак вокал: *си́јeмo* ДР, *лãјe* Чл, *и́л̃у́јe* Гр, *бр̃и́јe* ДР Чп, *и́и́јe* ДР, *дãeмo* ДР, *обẽћаe* Гу, *к̃у́јe* Чп ДР ГР, *ч̃у́јe* ДР, *вр̃и́јe* ДР, *сãкријe* Ве, *у́дãјe* се ДР Кб.

Обично је кратак вокал наставка у *см̃и́јeм* се Кг Пр Гу ДР, *см̃и́јeм* се Се Ст (исп. узлазни акценат на слогу испред), али је и *см̃и́јeм* се Ве Кб.

Нетипично је јављање ликова *у́мим* ДР (поред обичног *у́м̃им*), *видим* Чп (обично је *в̃ид̃им*). Поред обичног *л̃о́м̃имo*, забиљежено је и *л̃о́м̃имo* Гу, али само *сл̃о́м̃имo*.

Посебну пажњу завређује наставак *-им* дат.-инстр.-лок. мн. именица I и III врсте. Обично је дуг²⁴⁹ (исп. грађу у морфологији), али се јављају и форме с овим наставком без дужине на *и*: *л̃у́дим* Кб Ве, *кóлиним* ГР, *си́новим* Кб, *зубим* Кб, *бр̃кóвим* Ве, *вóловим* ДР Кб Гу, *нóк̃и̃ш̃им* ДР, *рẽб̃рим* Гу Кб, *бр̃дим* Пр, *õчим* ДР, *ри́чим* Пр, *кóлим* Кб ДР, *в̃ра́и̃ш̃им* Кб, а могу се сматрати прелазном формом између оних са наставком *-има* и оних са наставком *-и̃м* (исп. т. 559).

²⁴⁸ Белић, Ист. II, 93; Ник. Б., Осн. акц., 103.

²⁴⁹ У говору Имотске крајине и Бекије увијек је дуг (Шим., ГИКБ, 88).

Увијек је кратак вокал наставака ДИЛ мн. -ам, -ом: *жѣнам, лѣвадам, крѹшам, ѣириком, сѣнијом, рѹиом* (исп. т. 397).

Финални вокал 3. лица мн. аориста *е* обично је дуг: *дѣдоше* ДР Чп, *дѣгнише* Кг, *стѣриаше* Чл, *ѹмрѣше* Ве, *ѹмрѣше* Гу, *ѹмрѣше* и *ѹмрѣше* Кг Пр, али је забиљежено и *стѣдоше* Пл, *дѣдоше* Кб, *дѣгоше* Ст, *ѹмрѣше* Пл.

Наставак -о у м. р. јд. р. гл. прид., кад није постао контракцијом, најчешће је кратак, мада су присутне и форме са аналошком дужином (углавном у примјерима са уметнутим сонантом између вокала): *ѣајо* Се, *знајо* Се Кг, *ѣаво* Ш, *ѹставо* Се, *дѣшово* Сп, *зѣнијо* Цр, *ѹзејо* Кг Пр, *ѣовејо* Цр Се, *радијо* Ст, *дѣгнујо* Кг (на овом мјесту нису наведени бројни примјери без дужине, типа *ѣидијо, бѣо, чѣо* и др., пошто их је доста наведено у другим одјелицима).

У присвојних придјева на -ин — *сѣстѣрин, бѣбин, Маѣин, Драгичѣин* — као и у оних на -ов/-ев — *брѣтѣов, дѣев* (и нетипично *дѣов*, без дужине, ДР), *Ѣванѣов, дѣверѣов* врши се дуљење вокала пред сонантом у наставку за творбу.²⁵⁰ У облицима женског и средњег рода, као и у зависним падежима, дужина изостаје: *Маѣина, бѣбино, Ѣванѣовѣ, сѣстѣрину*...

ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ

269. Преношење акцента на проклитику у складу је са ситуацијом на западном, односно југозападном штокавском подручју.²⁵¹ То је жива појава и читује се старим и новим типом преношења, који се у неким случајевима преплићу под дејством аналошких уопштавања. Преношење може да изостане, а услови који на то утичу су одавно уочени и образложени.²⁵²

270. Прасловенско је преношење са именица женског рода на -а, типа *глава, вѣда*: *нѣ главу* Пл, *ѹдѣ рѹку* Гу, *нѣ зѣму* Ш, *ѹ вѣјску* Ст, *ѣриѣ ѣвце* Пл; *нѣ тѣстѣу* Цр, *зѣ иглу* Се, *нѣ воду* Ш Мс, *ѣриѣ зору* Се, *нѣ ногу* Цр. У именица типа *брѣина* забиљежено је само *нѣ срамѣу* Ст (прилошки употребљено), *ѹ ѣланину* Пл (у сусједним Кб је уопштен стари акценат акузатива и у номинативу — *ѣлѣнина*). Акценат номинатива је у *на брѣину* Чл, *на чистѣину* Ш, *у дуљину* Ст, а у Цр је забиљежено неочекивано *ѹ сриѣину*.

Именице мушког рода које имају стари *˘* или *˘˘* на почетном слогу, типа *гѣад, мѣд, ѣблѣк* и сл. имају прасловенско преношење: *нѣ зуб* Чл, *ѹ ѣлѣз* Се, *ѹ лѣтѣ* Се, *ѹдѣ дѣн* Сп, *ѹдѣ снѣгом* Ш, *сѣ свѣиѣом* ДР, *нѣ свѣиѣ* Мс, *ѣсѣѣѣ лѣда* Чл, *ѣдѣ воска* Чо, *зѣ ѣблѣк* Ш. Овакав тип преношења је у примјерима: *нѣ сѣиѣ* МС, *зѣ бѣј* Цр, *нѣ мисѣѣ* Ст, *нѣ ѣрсѣѣѣн* Кг Цр, *ѹ камѣн* Кб, дакле у именица које су са новим силазним акцентом.

²⁵⁰ У одјелицима о акценту појединих врста ријечи и у морфологији биће ријечи о још неким дужинама које овдје нису поменуте.

²⁵¹ Исп. Ник. Б., Осн. акц., 41. В. и Окука, Рама, 74–76.

²⁵² В. Даничић, СА, 58; Ивић, Проз. систем, 139; Пецо, Акц., 87–103; Ник. М., Полимље, 30.

У именица средњег рода, типа *зла̑шо* и *кдо̑ло*, прасловенско преношење биљежимо у примјерима: *на̑ сину* Се, *и̑рѣко̑ њо̑ла* Се Ве, *на̑ мѡре* ДР, *ѡ̑ мѡсу* Ш, *ѡ̑ коло* Чл.

Примјере таквог преношења биљежимо и у неких именица које су добиле силазни акценат на првом слогу: *на̑ дрво* ГР, *ѡ̑ брашно* Пр, *за̑ срце* Чл.

Именице женског рода на консонант такође потврђују старо преношење: *ѡ̑ несвѣстѣ* Цр, *ѡ̑ зноји* Цр, *и̑рѣд̑ нѡ̑ћ* Мс, *ѡ̑ш соли* Се, *за̑ рѣч* Пр.

271. По принципима новоштокавске акцентуације преносе се *˘* и *ˆ* када не представљају прасловенске силазне акценте (неки од аналошких примјера са старим преношењем су напријед наведени): *на̑ ви̑штуру* Ш, *ѡ̑ бла̑шо* Цр, *ѡ̑д̑ бла̑цу* МС, *крѡ̑ жи̑шо* Ш, *кѡ̑ сѣ̑ја̑ја* Цр, *на̑ Бад̑њицу* Мс, *ѡ̑ Јабланицу* Мс, *за̑ Бу̑ља̑на* Мс, *ѡ̑ Кѡ̑нгору* Кг, *на̑ шѡ̑рбе* Се, *ѡ̑д̑ ка̑иш* Цр, *на̑ ка̑и̑шца̑* Чп, *ѡ̑ дра̑гом* Се, *ѡ̑д̑ руйом* Се, *ви̑ш ку̑ћѣ* Ст, *за̑ ѣ̑леску* Кб, *ѡ̑ За̑греба* Мс, *ѡ̑ Сѣ̑и̑и̑а̑на* Ш.

При новом преношењу на двосложни приједлог, акценат је на другом слогу: *из̑а̑ Рѣ̑кѣ* Кб, *и̑рѣкѡ̑ Рѣ̑кѣ* Гу (исп. *Прикѡ̑рѣ̑ка*, *Рѣ̑ка*, т. 279), *и̑рѣкѡ̑ ѣ̑ра̑га* Ст, *ѡ̑д̑а̑ ку̑ћѡ̑м* Се.

272. Када је у питању преношење акцента на проклитику са замјеница, ситуација је знатно компликованија.

У ген.-акуз. и дат.-лок. личних замјеница биљежимо преношење у виду кратког узлазног акцента, који на двосложној проклитици стоји на другом слогу: *ѡ̑ мане* Се, *за̑ ње̑г̑а̑* Пт, *ѡ̑ ње̑мѣ* Ш Пт, *ѡ̑д̑ ње̑г̑а̑* Ш, *на̑ ње̑г̑а̑* Пр, *ѡ̑д̑ ње̑г̑а̑* Кг Пр, *на̑ мени* Ст, *ѡ̑ ше̑би* Пл, *са̑ себе* Ш, *и̑рѣкѡ̑ ше̑бе* ГР, *и̑рѣкѡ̑ себе* Гу. То је стање које је карактеристично за другу групу говора, према класификацији Б. Николића²⁵³ (остављајући по страни дужине на финалном вокалу у облицима ген.-акуз.). Међутим, овдје су карактеристични примјери преношења у виду кратког силазног акцента у личних замјеница 1. и 2. лица и повратне замјенице себе, и обично с продуженим финалним вокалом облика ген.-акуз.: *ѡ̑ менѣ* Ш Пр Ве Мс, *ѡ̑ себѣ* Ст Чл Пл, *ѡ̑ ше̑бѣ* Пт Мс, *на̑ менѣ* Се Цр Ст, *за̑ ше̑бѣ* Ст. (Тако је и *ѡ̑ж̑ ње̑г̑а̑ (ка̑и̑й)* Се.) Оваквим преношењем би се ови говори прикључили *шре̑хо̑ј*²⁵⁴ групи, у којој су, поред источнијих говора „од Пљеваља до Срема“²⁵⁵ (а у којима су облици без приједлога *менѣ*, *ше̑бѣ*, *се̑бѣ*), и говор острва Раба²⁵⁶ (али са *мѣне*, *ше̑бе*, *се̑бе*), те чакавски говор острва Суска.²⁵⁷

У инстр. замјеница *ја̑*, *ѡ̑и*, *себе* биљежимо: *са̑ менѡ̑м* Ш Гу Кг, *са̑ мнѡ̑м* Ш, *са̑ себѡ̑м* ДР Ш Пт, *и̑рѣ̑да̑ мнѡ̑м* Ст Мс, те преношење у конструкцији с везником *ѡ̑ с менѡ̑м* Ве, али је *ѡ̑ра̑ма̑ менѡ̑м* Кг.

У преношењу са енклитичких облика личних замјеница налазимо:

²⁵³ Ник. Б., Осн. акц., 42–43. Исп. и Пецо, Ортијеш, 38; Милас, Мост., 66; Окука, Рама, 75.

²⁵⁴ Ник. Б., Осн. акц., 43–44.

²⁵⁵ Ник. М., Полимље, 42.

²⁵⁶ Кушар, Раб, 34.

²⁵⁷ Ник. Б., Осн. акц., 44. Исп. Храсте, Сусак, 116.

— *zá me* Мс, *ý ìе* Пт, *ý ме* Ш, *йó се* Чл;

— *йô њ* Се, *на њ* Се;

— *йрїдā ме* Ст, *йзā њ* Цр.

Са плуралских облика личних замјеница преношење је новоштокавско: *ý вās Ш*, *ý нās Кб*, *йрїд вами Пл*, *йрїд намом Цр*, *на вамом Ве Ш*, *окò њизї Ш*, *йо-виш нās Чл*, *изā нās Чл*, те *й вами Се*. Али у Цр и аналошко²⁵⁸ *ý нās*.

Говори се *ò чегā Ш*, *кòй когā Пл*, *й у когā Пт*, *нй у ког Ш*, *нй ой когā Ве*, али је у ДР *нй ой кога*, а у Кг Пр *òд никогāр*, *òд никòг*. У Гу Кб Пл Чл Ст је забиљежено *нй за шїо*, а у Кг Пр Цр Се *за нйшїа*, за *нйшїо*.

У придјевских замјеница ваља указати на примјере типа:

а) приједлогом растављена одрична придјевска замјеница: *нй ой каквє (раскошїи)* Мс,

б) показне замјенице (често без иницијалног *о-*):

— *изā йогā Мс*, *ò йок Мс*, *изā вє Се*, *й вā Пт*, *ý нòј Ст*, *зā вє ДР*, *на нòј Цр*, *зā вй Пл*,

— *на онїм Се*, *òд овогā Мс*, *ý нў Се*, *на вє Мс*, *свў нў Мс*, *шїд нò Пт*,

— *на нй Ш*, *шїā нò Ст*, *ý нòј Се*, *на нїм Мс*, *зā вў Гр*, *ý нў Цр*, са накондним дуљењем краткосил. акц. услед сажимања у сандхију, те аналошко дуљење у *ý онò Мс*, *ý онāј Цр*.

Примјетно је да су у функцији проклитика, поред приједлога и везника, и замјенице *шїа/шїо* и *сва (вас)*, што је посљедица њихове дезакцентуације.

273. Новоштокавско преношење је у придјева, односно у синтагмама с придјевом и приједлогом: *ý Вешића гòри ГР*, *ý билў йòрбину Цр*, *зā црнї дāнā Чл*.

274. Са основних бројева биљежимо старо преношење — *зā двā Мс*, *ý двā Цр*, *йò йрї Ш*, *на сїò Пт*, а са редних новоштокавско: *ý другїм Мс*, (*јèдни*) *ò другї Чп*, *из другòг Цр*, *сā другòга Гу*.

275. На бројеве у улози проклитика акценат се преноси углавном по типу *двā дāна Кг Ве*, *двā днї Пр*, *йрї днї Пр*, *йèд бāнкє Ст*, *йè динāрā Пл*, *сїò динāрā Пт*, и рјеђе, *шèс кїлā Се*.

276. Преношење акцента са прилога на везнике у улози проклитика је уобичајено: *й шāмо й āмо Цр*, *й садā Мс Пт*, *нй шāмо Чл*, те *й кашїє Цр*.

277. О преношењу с глагола, које се своди на везнике и негацију, биће ријечи у одјељцима о акценту врста ријечи и у морфологији, а овдје истичемо тип преношења на презент глагола *знайї* — *нє знāм* („вероватно аналошки“²⁵⁹), који доминира, а „правилно“²⁶⁰ *нє знāм* је такође присутно, и карактеристично за говор сусједних ијекаваца доњег Ливањског поља.²⁶¹

²⁵⁸ Ник. Б., Осн. акц., 47.

²⁵⁹ Ник. Б., Осн. акц., 53.

²⁶⁰ Ник. Б., Осн. акц., 53.

²⁶¹ Исп. двојакò преношење у Рами (Окука, Рама, 76).

Именице типа *вòдa*²⁶⁹ у акузативу једнине чувају стари акценат у примјерима:

гòру Ст Мс Се ДР Чп ГР Ве Гу Пл, *вòду* МС Мс Ст Пл ДР Ш Гу, *нà воду* Ш, *нòгу* Кб Ве Се Ст Чп Кг Мс, *нà ногу* Се, *йглу* Ш Кб Мс Се, *зà иглу* Се, *кòсу* Ш Пл Кб Чп Мс Се, *зòру* Кг Ст Гу, *йрїд зору* Ш, *дàску* Чл Ст Кб Пл Ш, *дїцу* Ш Ст Пл ГР, *зѐмљу* Мс Ш Пл Ве Гу, *нà шѐстїу* Цр, *цѐстїу* Мс.

Са узлазним акцентом су: *jàгму* Чл, *їзбу* Се, *рђу* Чл, *кòзу* Ст.

У именица типа *брзїна* акценат акузатива једнине често је изједначен са акцентом номинатива: *сланїну* Чп ГР Ш, *на чистїїну* Ш, *долечїну* Се Пр, у *дүүлїну* Ст, *лиїдїу* Пл, *срмòшїу* Се. Стари акценат је у *їлànїну* Ш Кб Ст Пл, *шàзбину* Чл, *рòдбину* Пл, одакле је уопштен и у номинативу једнине — *їлànина* (само у Кб забиљежено, у осталим посјећеним мјестима је *їланїна*), *шàзбина* Чл, *рòдбина* Пл, а чува се и у падеж.-приједл. констр. *нà срамòшїу* Ст Чл, *ў иланїну* Пл. Именица *лèдина*–*лèдину*²⁷⁰ Чп ДР акценатски се слаже са типом *бàшїна*–*бàшїну*.²⁷¹

280. У *даїїиву једнине* именица типа *глава*, *вода*, *брзина* примјетно је често акценатско двојство, које може бити резултат утицаја стања у облици једнаком локативу, односно чувања старог силазног акцента у дативу. Тако биљежимо:

глàви Мс Се Ш Ст Чп ГР Пл Кг Ве Пр и *глàви* Кб Гу, *рўци* Кг Пр Гу и *рўци* Гу ДР Ве и *рўки* Ве Кб (лок. *на рўки* Кб Ве Цр), *вòјски* Пр Пл Се Мс, *вòјски рáну*²⁷² Ш;

нòзи Гу Кг према *нòзи* Ве Пр ДР и *нòги* Ве Пр Кб, *дїци* Ст Гу Ш, *зѐмљи* Чп; *йђѐ рòдбини* у *Зàгреб* Ст према *к иланїни* Се.

281. У *номинашїиву* и *акузашїиву множине* именице ових акценатских типова релативно добро чувају стари силазни акценат:

глàве Мс Се Ве Кб ГР Чл Ст Пл, *грѐде* Ве МС Пл Ст ГР, *грѐде* ДР Мс Чл, *òвце* Кб Ш Кг Пр Пл, *òвце ди сїїдїѐ* Мс, *хòвце* Ве, *сїїїне* Мс, *свїѝе* Гу ДР Ш Пл, *зїме* Чл Ст, *нàйàке зїме* Ш, *сїїрàне* Ст, *грàне* Чл Пл Се, *рўке* Мс, *шòрбе* Се према *шòрбе* Ст Мс Ш, *срне* Ш;

дàске Мс Чп Се, *чѐле* Пл Мс Ш Се, *гòре* Кб Се Чл, *бѐдре* Мс Се Ст (Нјд *бѐдра*, у Гмн могући су акценатски ликови *бедàрā* Кг Пр ГР, *бѐдàрā* Ве, *бедàрā* Гу, а јавља се и лексема *сїїѐгно* Се, *сїїѐгно* Ве), *йàре* Ст, *їмò йàре* Мс, *їодїлиїй йàре* Се, *йгле* Гу Ст, *кòсе* Пл, *рòсе* ГР — према *дàске* Ве Гу, *кòзе* Се, *размїнò йàре* Се, *йàйїше ћилїмаче* Се, *мўве* Ст;

їлànїне Ст Мс Ш Се према *їланїне* Чл.

²⁶⁹ В. А. Пецо, Акценат именица женскога рода типа *вода*, *коза*, НЈ XII, 233–245.

²⁷⁰ У Вука *лèдина* (*ледїна*).

²⁷¹ В. Даничић, СА, 9. У говору Срба ијекаваца доњег Ливањског поља чује се и *слàни-на*–*слàнику*, *їлànина*–*їлànину* (поред *їлànина*, *слàнина* и *їланїна*, *сланїна*) (мој материјал). У Доњим Рујанима (ДР), на терену овдашњих икаваца, јавља се у локативу множине *їлànинам*.

²⁷² У Рами: *сўзи*, *жѐни*, *нòги*, *глàви*, *рўки*, али *вòјски* (Окука, Рама, 77).

282. Скраћивање ' у ` у именица типа *глава* у ДИЛМн биљежимо у: *грѣдам* Ст Кб Пл Ш, *на грѣдом* Кг Пр Ве Се Мс, *на рѣком* Се, *рѣком* Кг ДР, *рѣкам* Пр Гу Кб, *свињом* Кг, *свињам* Гу Пр, *те ђвцама* у Гу. Скраћивање изостаје у примјерима: *свињом* Ве, *свињам* Кб, *ђвцам* Се Пр Кг, *ђвцама* Мс Чп Ш, *грѣдама* Кб.

283. У именица типа *бајтина* квалитативна опозиција " (у генитиву множине): ` (у осталим падежима) засвједочена је у примјерима:

бѣшиѣ Ст Мс Ш, *лђиѣиѣ* Се Ш Чл Чп, *лиѣиѣ* Пл Се Ст Ш, *ѣиѣиѣ* Ст Гу, *ѡдрѣиѣ* Мс, *лиѡѡѣ* Чп Кб Ш Пл Ст ДР МС, *лѣѡиѣ* Чп ДР (исп. *лѣдина*, т. 279).

Узлазни акценат биљежимо у *лиѣиѣ* Пр, *лѡиѣиѣ* Кб, *нѣѡиѣ* Кб Пт Пл Ш Мс, *сѣѡиѣ* Ст.

Генитив множине именица *рука* и *нога* је *рѣкѣ*, *нѡѣ* Ш Се Кг ДР Чп Пл Гу, а у Ве *рѣкѣ*, *нѡѣ*, у Ст *нѡѣ*²⁷³, *рѣкѣ*.²⁷⁴

284. Од вишесложних именица на *-ица*, „с обзиром на то да су те именице интересантне с акценатске стране“²⁷⁵ биљежимо:

кѣиѣиѣ Кб, *жѣиѣ* Ст, *лѣиѣ* Ве, *зѣиѣ* Ст Гу Ш Пт, *иѣиѣ* Ш, *сѣиѣиѣ* Миѣ (у кола) Се Мс Чл, *иѡиѣиѣ* Ш, *крѣиѣ* Мс, *сѡиѣ* Ш;

лѣиѣиѣ Ст Ш Ве, *виѣиѣ* Чл Ст Кб, *зѣиѣиѣ* Кг Пр Ве Гу Кб, *ѡиѣиѣ* Пр Кг ДР, *мѣиѣиѣ* Пл, *кѣиѣиѣ* Гу Ш Се Мс, *лѣиѣиѣ* ДР, *кѣиѣиѣ* Се, *Бѣиѣиѣ* Мс;

иѣиѣ Мс Цр, *иѣиѣ* Ш, *иѡиѣ* Ш, *зѣиѣ* Пр, *иѡиѣ* Ш, *ѡиѣиѣ* Ст, *иѣиѣиѣ* Ш, *лиѣиѣ* Пл Се Ст Ш, *сѣиѣиѣ* Мс Ве, *сѣиѣиѣ* Мс, *лѣиѣ* Кг Пр, *иѣиѣиѣ* Ш, *иѡиѣиѣ* Ш, *кѡиѣиѣ* Пр ДР, *сѣиѣиѣ* Гу Кб ДР, *мѣиѣиѣ* Ш, *сѣиѣиѣ* Ст, *зѡиѣиѣ* Чл, *сѣиѣиѣ* Се;

ѡѡиѣиѣ Ш Ст Се Мс, *мѣиѣиѣ* Ш, *мѣиѣиѣ* Мс, *жѣиѣиѣ* Кб, *кѡиѣиѣ* Се, *сѣиѣиѣиѣ* Ве Гу, *сѣиѣиѣиѣ* Кг Пр Ве;

ѣиѣиѣиѣ Гу Кг Пр;

кѡѣиѣ Кг, *иѣиѣиѣ* Ве ДР, *ѡиѣиѣ* Ст Чл, *иѣиѣиѣ* Пл, *ѡѡиѣ* Чп, *ѡиѣиѣ* Пл, *лѣиѣиѣ* Ст Ве, *ѣиѣиѣиѣ* Ш Пл Се, *ѡѡиѣ* Мс, *ѣиѣиѣиѣ* Се;

*кѣиѣиѣ*²⁷⁶ Мс, *лѣиѣ* Гу Кб, *сѣиѣиѣ* Чл, *сѣиѣиѣ* Се;

иѣиѣиѣ Ст, *иѡѡиѣиѣ* Мс, *иѣиѣиѣиѣ* Чл, *ѡѡѡиѣиѣ* Се, *ѣиѣиѣиѣ* Се, *кѣиѣиѣиѣ* Се Мс ГР Ст Кб;

иѣиѣиѣ Чл, *иѡиѣиѣиѣ* Мс, *иѡиѣиѣиѣ* Ш, *ѣиѣиѣиѣ* Мс;

²⁷³ У имотско-бекијском се, поред *нѡѣ*, „спорадично ѡује и *нѡѣ*“ (Шим., ГИКБ, 110). У говору купрешких Хрвата, у Злоселима, је *нѡѣ*. У Ортијешу је *нѡѣ* и *нѡѣ* (Пецо, Ортијеш, 23).

²⁷⁴ У Рами је *нѡѣ*, *рѣкѣ* (*рѣкѣ*) (Окука, Рама, 89). О распрострањености ових акценатских ликова исп. Ник. М., Полимље, 124. В. и Пецо, ГИХ, 126.

²⁷⁵ Ник. Б., Мачва, 215.

²⁷⁶ Акценатски тип изражене заступљености у Лици (*Дѣиѣиѣ*) (Ласт., КГ, 758), у Колубари (*ѡиѣиѣиѣ*) (Ник. Б., Колубара, 67), у Мачви (*ѡиѣиѣ*) (Ник. Б., Мачва, 213), у обаћком (*ѡиѣиѣиѣ*) (Симић М., Обади, 39).

Именице мушког рода

292. У именица типа *grād*, а које означавају нешто неживо, изразита је заступљеност акцента у лок. јединице: *grādu* Ш Пл, *dānu* Кг Мс Се Ве, *zūbu* Се ДР Мс, у *ilāzu* Се, на *svīšu* Мс, о *vraīšu* Ш, у *lādu* Ст, *io glāsu* Чп, на *zīdu* Пл, на *rēdu* Пл, *io lūgu* ГР.

Слично је и у једносложних именица типа *rāk* и *bōj* (исп. т. 293/6): у *rāīšu* Мс Кг Ве Гу Кб, у *sānu*²⁷⁹ Цр, на *īddu* Се, *io īdēu* Чл, на *īāsu* Чп; у *dōmu* Кб, *io nōsu* Ш, на *mōīšu* Кг Ве, на *gōrñōm bōju* Се, у *lōvu* Ст.

У другим акценатским типовима тежи се уклањању алтернација: *lākīšu* Кг Кб ДР, али је *lākīu* у Ве Пр; *mīscēu* Пр Ве Кб Гу ДР Кг, *īrdīīu* Ш, у *dbīcāju* Чл, *io mīrīsu* Ст, у *dburūu* Ш, *mōsku* Кг, али је и *mīscēu* Кг, у *mīscēm mīscēu* Мс, *io obīcāju* Се, у *slučāju* Ш, *mōsku* Пр Гу ДР, *mōzgu* Пр Ве; *kāmenu* Ст Мс Кб ДР, о *gdvoru* Чл, у *īlāmenu* Пл, на *īrscīenu* Ш, али је и *kāmenu* Гу Кг Пр Ве, *io gōvōru* Ст, на *Sokōlu* Се, у *Sīšēīenu* Цр.

293. 1) Скраћивање $\sim > \sim$ у *проширеној* множини именица типа *grād*, биљежимо у примјерима:

zīdovi Кг, *bṛkovi* Ве Пр Гу ДР, *bṛṣovi* Ш, *dārovi* Мс, *sīnovi* Ст Мс Се Кг Пр Ве ДР Чл, *bṛīgovi* Мс Кб Гу, *Bṛīgovi* Се, *sṇīgovi* Чп Ст Кг Ве Кб, *cvīīšovi* Ст Ве Гу Кб Кг, *cvāīšovi* ДР Се, *zēzovi* ДР, *zūbovi* Кг, *vūkovi* Кб Ве Кг, *dānovi* ДР.

Именица *mīj* (*mī*, *mīx*) се колеба, па биљежимо *mījovi* Кг Пр, *mīxovi* Кб, али и *mījovi* Гу, *mīovi* ДР (Гјд *mīja*) када је акценатског лика по типу *sīrīu*, којем је пришла и именица *žūl–žūlja–žūl’ovi* Гу Кб ДР (у Кг Пр Ве је *žūl’li*). Најчешће је *dīlovi* Гу Кг Кб Ш Се (пored *dīli* Пр Ве). Поред *īīrovi* Ве Пр Кг ДР, говори се и *īīrovi* Гу Кб.

2) С непроширеном плуралском основом основни акценат је \sim : *bṛci* Кб, *zūbi* Ве Пр Кб Ст Се, *dāni* Чп Ст, *vūci* Ш.

3) У именица типа *sīrīu*, када су проширене плуралске основе, биљежимо стање као у Даничића:²⁸⁰ *gājovi* Ст, *Gājovi* ГР, *īūšovi* Ш Мс Се Кб, *kūčovi* Кг Кб ДР, *nōzovi* Ве Гу Кб.

4) Именица *nōs* по типу *bōj* има у номинативу множине акценатски лик *nōsovi* у ДР Чл, али је чешће: *nōsovi*²⁸¹ Кг Пр Ве Гу Кб.

5) Осталим именицама акценатског типа *vṛānc* приступиле су и једине двије које је Даничић издвојио:²⁸² *vīnnci* Кг Пр Ве Гу Кб ДР, *lānnci* ДР (у генитиву множине је *vīnānci*, али, поред *lānānci* и *lānānci* ДР).

²⁷⁹ У акценатског типа *rdb* Даничић је издвојио именице *īas*, *san* и *šav* због непостојања *a* (Даничић, СА, 26). Овдје се оне јављају у формама *sān* — *sṇā* и *sāna*, *īās* — *īsd* и *īāsa*, *īšav* — *īšva*. Наводимо их на овом мјесту због колебања једносложних именица са старим кратким силазним акцентом између типова *rāk* и *rdb*.

²⁸⁰ Даничић, СА, 22.

²⁸¹ Даничић у овога акценатског типа издваја само *kṛjēvi* и *rḍgovi* (Даничић, СА, 26).

²⁸² Даничић, СА, 26.

6) У именица типа *рѣк*²⁸³ неке, када су с проширеном основом, мијењају акценат у множини:

ѣрѣгови Гу и *ѣрѣгови* Се Мс Кг Ве Пр Кб, *ѣрѣгови* Кг Пр Гу и *ѣрѣгови* Ве Кб (поред *ѣри* Кг Пр), *сѣреви* Гу, *сѣрови* Пр Ве и *сѣрови* Кб (поред *сѣри* Пр — јавља се и *сѣрци* Кг ДР, у Нјд *сѣрац*), *мишови* Кб ДР (поред *миши* Ст Се Мс Пл Ш Ве Пр, исп. и *Миши*), *дѣдови* Пр Ве Чл и *дѣдови* Гу Кб (поред *дѣди* Пр и *дѣде* Кг Ве), прилазећи тако акценатском типу *рѣб*.²⁸⁴ То колебање потврђују и акценатски ликови генитива јединице: *ѣрѣга* Пр Гу ДР и *ѣрѣга* Ве Кг Кб Чл, *рѣша* Ст Ве Кг Пр и *рѣша*²⁸⁵ Гу Кб.

7) Колебање у множини показује и именица *ѣшац*: *ѣчеви* Гу и *ѣчеви* Кб ДР (поред *ѣци* Гу).

8) У именица типа *кѣнац*²⁸⁶ указујемо на акценатске форме *лѣвци* Мс Пр и *лѣвци* Се (*лѣвац*—*лѣвац* Кг Пр Кб Мс и *лѣвац* Ве Гу Се), *ѣрлови* Кг Ве Пр Ш Кб и *ѣрлови* Гу (исп. Нјд *ѣрѣ* Гу), *нѣвци* (Нјд *нѣвац* и *нѣвац*) Ве Кб Гу Пр.

294. 1) У *генитиву* множине са проширеном плуралском основом, а у вези са помјерањем акцента према крају, упркос колебању, непомични акценат је обичнији:

брѣкѣвѣ Се Мс Ш Кг Пр Ст, *сѣнѣвѣ* Гу, *дѣверѣвѣ* Ст Чл, *гѣлубѣвѣ* Кг Пр Ве Гу Кб, *лѣкѣѣвѣ* ДР, *ѣрѣгѣвѣ* Гу (обично је *ѣрѣгѣвѣ* Се Мс Кг Ве), *рѣшѣвѣ* Кб Пр (чешће је *рѣшѣвѣ* Се Мс Ве Гу)

али је и

сѣнѣвѣ Ст Мс Кг Пр Ве Ш Кб, *дѣверѣвѣ* Кб Пл, *гѣлубѣвѣ* Ве Кб ДР Пр, *вѣкѣвѣ* Ш Пр Ве Кб ДР, *зѣцѣвѣ* Пр ДР, *цѣвиѣвѣ* Кг Пр, *каменѣвѣ* ДР, *лѣкѣѣвѣ* Кб, *ѣрѣгѣвѣ* Кб, *рѣшѣвѣ* Кб.

Умјесто напомене у вези са овим акценатским ликовима наводимо констатацију Стјепана Вукушића: „Преиначени су нагласци *градѣвѣ*, *ѣшѣвѣ* готово сасвим ишчезли из комуникацијске структуре“ (С. Вукушић, Хрватска нагласна норма на основи западног дијалекта (икаваца), ХДЗ 7/1, 284). Према стању у овом говорном типу, прије би се могло рећи да је то тенденција, а не завршен процес. Млађе генерације у свом говору ријетко користе форме са повученим акцентом, али је, нпр., у именице *сѣн* још увијек обичније *сѣнѣвѣ*.²⁸⁷

2) Ако им основа није проширена, овакве именице имају повучен акценат:

зѣбѣ Мс Ст Кг Ве, *брѣкѣ* Кб, *дѣнѣ* Ст Чл Мс Се, а тако и *ѣрѣвѣ* Цр Мс Се, *ѣрѣвѣ* Кб, *мрѣвѣ* Кг Гу Кб Ве Пр Чл Пл.

²⁸³ Даничић, СА, 24.

²⁸⁴ Даничић, СА, 25.

²⁸⁵ За овај акценатски тип карактеристична је тенденција ка измјени квалитета акцента у иницијалном слогу. У Дервенти је потпуно спроведена (Баотић, Дервента, 117), у источнобосанским шћакавским говорима влада неуједначеност, али претеже „спори“ (Броз, Ијешћ, 152). За говор Имотске крајине и Бекије М. Шимундић наводи дублете (Шим., ГИКБ, 89). Исп. и Петр., Змијање, 21.

²⁸⁶ Даничић, СА, 31.

²⁸⁷ Исп. и Пецо, ИШГЗБ II, 16.

Digitized by Google

318. Обично је *широк–широка, дубока, висока, низока, дебела*, али у Ш ДР Кг Пр и *дебела*.

319. Од уобичајеног *весео–вѣсела–вѣсело*, а тако и *дрвен, гвѣзден, гѣмен, кѣсео*, одваја се однос *вѣсејо–вѣсѣла–вѣсело* Кг Пр.

320. По акценатском типу *дѣбар–дѣбра* иде и *срѣшан–срѣшина* Кг Пр Пт Ве Цр, *згѣдан–згѣдна* Кб Пр Ве Кг Ш, *скѣшна* Гу, али се узлазни акценат у ових придјева може уопштавати па је *дѣбар* ДР, *згѣдан* Гу ДР Ст, *срѣшан* Кб ГР Пл, *срѣшан* ГР Гу.

321. Придјев *нов* у одређеном виду је акценатског лика *нѣви*. Тако и *здрѣви, њѣни, мрѣи*, али и *мрѣи* Ве, а у Кб је продужено *р* па је *мрѣи*, те свуда *дѣги* осим у Ве гдје је *дѣги*.

322. Придјеви типа *мѣд* у одређеном виду имају дуги силазни акценат: *јѣки, лѣи, мѣди, врѣи, шврѣи, цѣли, црѣи, жѣи, њѣи, жѣви, дрѣи, бѣи, ѣрѣи*. Одваја се *шѣи* Ве Кг Пр Гу, у неодређеном виду забиљежен само у Кб — *шѣи*, а у Гу и с акценатским ликом *шѣи* за с. р. одр. вида.

323. У одређеном виду придјева типа *дрвен* биљежимо: *дрвенѣ кола* ГР, *имѣ гѣмени лѣи* Ш, *дрвени су ѣлѣгови* Пт, *кола су дрвенѣ бѣла* ДР, *сѣкнени чѣри* ГР, *гвѣзденѣ вѣле* Се, према с *дрвеним* *кашикам* Мс, *сѣлени кончи* Пт.

324. Суперлативна морфема обично има дуги силазни акценат. Уобичајено је да и компаратив задржава акценат: *нѣјбѣли, нѣјгѣри, нѣјѣадније*. Рјеђи су примјери суперлатива само са једним акцентом или с рјечцом *нај* која није са дугим силазним акцентом: *нѣјлиши фѣла* Се, *нѣјболи* Ве; *нѣјболи* Пр.

Бројеви

325. Акценатски ликови облика косих падежа броја *јѣдан — јѣднѣг(а)(р), јѣднѣм(у)(р)* — показују да овдје нема алтернације ` : ' (*јѣдан–јѣднѣга*), те да су редовно дугог наставачког морфема.

326. Облици генитива бројева *дѣи* и *шри* обично имају кратки узлазни акценат — *дѣијѣ, шријѣ*; изузетно се јавља кратки силазни: *дѣијѣ* Гу, *шријѣ* Гу.

327. У дат.–инстр.–лок. *дѣи* и *шри* увијек је кратки узлазни акценат. Преовлађујуће су форме *дѣима, шрима*,²⁹² с тим што се у Ве у *шримѣ* јавља дужина. Форме *дѣимам* и *шримам* су без дужине и стоје наспрам форми *дѣимѣм, шримѣм* које у наставку имају дужину.

328. Облици збирних бројева уз *pluralia tantum* имају двојак акценат: *ѣѣшѣра кола* ГР Ст и *ѣѣшѣра кола* Се, *ѣѣшѣре чѣкшѣре* Цр, *дѣѣја кола* Ве Кб ДР и *дѣѣја кола* Пр Кг Ст.

329. У бројева *дѣѣш* и *дѣѣш* ултима је увијек кратка.

²⁹² У Маретића *дѣима, шрима* (Маретић, Грам., 224), у Стевановића *шрима* (Стеван., ССХЈ I, 318).

330. Прозодијски лик броја „четрдесет“ зависи од морфолошког облика: *чеџрдесџи, чеџересџи, чеџерес*. Не јавља се лик *чеџрдесџи*.

331. Број 100 је прозодијског лика *стиџ*.

332. У бројних именица *стиџина* и *џада* (*џеда, џеду, џаду*) увијек је биљежен силазни акценат.

333. Редни бројеви су акценатског типа *џрџи — сџмџи, џсмџи*.

Глаголи

334. И н ф и н и т и в. Свођењем инфинитивне морфеме на -џи, односно -џ, елиминисани су фонолошки предуслови за узлазне акценте у инфинитиву на слогу испред те морфеме. Тако су једносложни инфинитиви увијек са силазним акцентом: *џџџи, џџџи, сџџи, вџџи, свџџи, вџџи, џрџџи, рџџи...*; *лџџи, рџџи, џџџи, џлџџи, свџџи...* У инфинитиву глагола *џџи* забиљежен је само акценатски лик *џџи*. Обично је кратки силазни акценат у *сџџи* Кг Пр Чл Ве Гу Пл, *сџрџџи* Пр Кг Ве МС Ш, али је и *сџџи*²⁹³ Мс, *сџрџџи* Гу Кб Ст. Наспрам уобичајених *мџџи* Кб ДР Пл Пр Кг, *џџџи* Кг Пр Цр Мс, *мџџи* Се стоје акценатски ликови *мџџи* Ве, *џџџи* Чл ГР, *мџџи* Пл. Акценатско двојство типа *крџџи—крџџи, џџџи—џџџи* М. Шимундиџ биљежи у говору Имотске крајине и Бекије.²⁹⁴

335. У двосложних глагола насталих префиксалном творбом долази до помјерања акцента на префикс:

— *џџџџи, џџџџи, џџџџи, џџџџи...*;

— *џџџџи, џџџџи, џрџџџи; џџџџи, џџџџи, џрџџџи; сџџџџи;*

— *џмџџи* Гу Ст Чл ДР Мс, *џмџџи* Кб Кг Пр; *џџџџи* (џџџџи Гу); *џрџџџи* Ст, *џрџџи* Пл; *џџџџи, џџџџи, џџџџи; џџџџџџи, џрџџџџи...*; *џџџџи, џџџџи, џрџџџи*.

Помјерање акцента биљежимо и у *рџџџи* Пл Пр Кг, *џџџи* Чл и *рџџџи* Мс, *џџџџи* Ш Пр Кг и *џџџџи* Гу, *џџџџи* Ве и чешће *џџџџи* Кб Пл Пр Кг Гу, *џџџџи* Чл и обичније *џџџџи* Кг Пр Цр Мс, гдје квантитет зависи од акценатског лика простог глагола. Тако је *џрџџџи* Гу Пр Кг и *џрџџџи* ДР Кб, што би подразумијевало однос *џџџи—џџџи* (исп. стање у имотско-бекијском, горе).

336. Обично је *сџџџџи* се²⁹⁵ Кг Пр Гу ДР, поред *сџџџџи* се Ве. Двојног акцента су и глаголи *џрџџџи* Кг Гу ДР Пл Ст и *џрџџџи* Ве Мс, *говџџџџи*²⁹⁶ Ст Пл Ве Кг Цр Мс Се и *говџџџџи* Чл ГР Ст, *мџџџџи* Кб и *мџџџџи* Кг Пр, *сџџџџи* се Мс Се и *сџџџџи* се Ст, *сџџџџи* ГР Чл и *сџџџџи* Ве, *вџџџџи* Пр Кб Пл и *вџџџџи* Ве (у Кг *вџџџџи*). Аналогија би могла бити узрок акценатским ликовима деноминатива *џрџџџи* Кг Пр, *џрџџџи* Ве ДР Кб Чл Ст, *џрџџџи* Гу (*џрџџџи—џрџџџи—џрџџџи*).

337. П р е з е н т. У облицима презента глагола *џџи* преовлађују ликови са кратким силазним акцентом — *џџџи, џџџи, џџџи, џџџи*, али је у 3. лицу мн. заби-

²⁹³ У Рами је само *сџџи* (Окука, Рама, 79).

²⁹⁴ Шим., ГИКБ, 145.

²⁹⁵ Тако је Мат., Мостар, 342; Шим., ГИКБ, 146; Петр., Ровца, 165.

²⁹⁶ В. Шим., ГИКБ, 149.

љежен и *ићу* Кг Пр, што, са посвједоченим акценатским ликом прилога садашњег *ићућ*, показује везу са пуним обликом инфинитива *ићи*, при чему треба имати на уму да у језику Ивана Анчића облици инфинитива на „-*и*и (*ћи*)“ знатно преовлађују²⁹⁷. Двосложне композице од типа *дѡћ-дѡћѣ* Се, *дѡћѣш* Кг Пр, *дѡћѣ* ДР Ве, *ѡѡћѣмо* Мс, *нѡћу* Ш, *ѡрѡћѣш* Ст су са Вуковим \sim акцентом.

338. У 3. лицу мн. глагола *даѡи* и *знаѡи* стандарднојезички прозодијски ликови *дају*, *знају* забиљежени су у Пр Кг Ст (у Кб је и *дају*, под утицајем ситуације у *даваѡи-дајѣм*). Са наставком -*ду*, што је обично на овом терену, претежно је *дадѡу*²⁹⁸ Пр Кг Гу ДР, *знадѡу* Гу ДР ГР Пл, ријетко *дадѡу* Ве, *знадѡу*²⁹⁹ Чп. Сличан је однос *смију* — *смиѡу* (*смиѡу*). У других лица ваља истаћи да је обично *знаѡмо* Кг Ве Гу ДР Кб, *знаѡдемо* Ве, *даѡмо* Кг Гу, *даѡдемо* Ве Кг, и *даѡдемо* у Ш. Поред обичног *ѡмаѡмо* биљежимо и *ѡмадемо* Ст Кг, *ѡмадемо* Се Ве, а у Кг *ѡмаѡмо*. (Исп. и *не знадѡу*, *не смиѡу*, *немаѡу*.)

339. Обично је *смијем се* (и *смијѣм се* Ве Кб), *није*, али се чује и *смијем се* Ст, *није* Чл ГР.

340. Према двојном акценту у инфинитиву и у презенту је обично *сићѡм се*, *ѡрибѡ* наспрам *сићѡш се* Ст, *ѡрибѡ* Се Ш Ст.

341. Прозодијски ликови *ѡѣчемо*³⁰⁰ Кг Пр Мс Цр Ш, *исѡѣче* Ве Кг Пр, *ѡлѣшем* Се Мс, *донѣсем* Пл Ст Кг Пр Цр Се, *донѣсе* Цр, *ѡнѣсем* Мс, *довѣдем* Се, *довѣдемо* Кг Мс Се Пр, *довѣде се* Цр, *сѡровѣде се* Се су карактеристични на овом говорном подручју, мада су посвједочени и *ѡѣчемо* Кб Гу, *исѡѣчѣ* ДР, *донѣсѣм* ДР, и ријетки типа *ѡзнесѣм* Се. Ликови са старим акцентом на наставку, типа *ѡѣчеѡмо*, нису у систему.

342. У глагола *брѡи* и *ѡрѡи* основни су Вукови прозодијски ликови — *бѣрѣмо* Пр Кг Гу ДР ГР Се, *ѡѣрѣ* Пр Гу Ве, *ѡѣрѣмо* Ве Пр Кг Гу, мада су обични и ликови *ѡѣрѣмо* Кб ДР, *бѣрѣмо* Кб на подручју Ливна (према ијекавцима доњег Ливанског поља у чијем је говору само тако). У композица је *ѡберѣш* Цр, *сѡберѣ* Ш, *ѡѣрѣ* Ст.

343. На овом терену је однос *ѡлѣѡиѡи-ѡлѣѡѡи*. Тако је *разѡумѡм* Мс, *сѡразѡумѡ се* Ш, *ѡрибройѡмо* Ш; *ѡдлѡѡѡи* Цр, *ѡсѡѡриѡи* Пл. Изузетно се јавља *разѡумѣ* (3. л. мн.) Гу, поред обичнијег *разѡумѣ*, што може бити због односа промјена по седмој и по шестој врсти (исп. *разѡумѡју* ДР).

344. А о р и с т. У облику аориста ваља истаћи разноликост акценатских ликова (и морфолошких) глагола *ѡмријѣѡи*, овдје *ѡмриѡи* и *ѡмриѡи*: *ѡмри* Кг Пр Ве, *ѡмри* Гу, *ѡмри* Ст, *ѡмриѡѣ* и *ѡмриѡѣ* Кг Пр, *ѡмриѡѣ* Ве, *ѡмриѡѣ* Гу, *ѡмриѡѣ* Пл. Аорист глагола *сѡѡриѡи* је *сѡѡриѡ* Кг Пр и, девокализовано, *сѡѡѡра* ДР, *сѡѡѡра* Чп Пл.

²⁹⁷ Марковић, ЈИА, 50. Објашњење односа *ѡдѣм/ѡдѣм* в. Белић, Ист. II, 94. Исп. и Ник. Б., Мачва, 228.

²⁹⁸ Исп. *дадѡу* (*дадѡу*) у Мат., Мостар, 359.

²⁹⁹ Акценатски ликови карактеристични за говор сусједних ијекаваца.

³⁰⁰ Исп. Баотић, Дервента, 121.

345. Значајно је и јављање ликова типа *йочѣшмо* ДР, *узѣшѣ* ГР Пл, *дашѣ* Кг (исп. и *умрѣшѣ*), поред обичнијих *йѣчѣшмо* (у Кб нетипично *йѣчѣсмо*), *узѣшѣ*, *дадошѣ*. Ликове типа *йочѣшмо*, у говору Имотске крајине и Бекије доста раширене, М. Шимундић објашњава квантитетом другог слога у инфинитиву.³⁰¹

346. Р а д н и г л . п р и д ј е в. У вези са чувањем разлика у акценту облика радног глаголског придјева у којих је дјеловао Сосиров закон и оних у којих закон није могао бити примиијенен може се констатовати да се чува *йойѣла* Кг Гу Пр, поред *йѣйѣла* Ве Кб ДР Чп (у Пт и *йѣйѣла*, према акценту инфинитива), *йродѣла* Кг Пр, поред *йрѣдѣла* Чп Ве Ст, *донѣла* Кг Пр, поред *дѣнѣла* Пт Ш ДР, *узѣла* Гу Пр Кг, поред *ѣзѣла* Ве Кб ГР.

347. Обично је *даѣла*, *биѣла*, а тако и *даѣло*, *даѣли*, *биѣло*, *биѣли*, али на подручју Дувна биљежимо и *биѣла* Мс, као и примјере *даѣло* Мс Се Цр Ве, *даѣли* Мс Се Цр, *биѣло* Се Цр Пт Мс, *биѣли* Цр.

348. Говори се *умрѣла* Кг Пр, *ѣмрѣла* Гу ДР, *ѣмрѣла* Кб, *ѣмрѣла* Ве, *ѣмрѣла* Мс Се Цр Кг.

349. Очекивано је, с обзиром на стање у инфинитиву, *йѣкла–йѣкло*, те *йѣѣла*, *рѣсла*, *вѣкла*, а тако и у сложених *йѣйекла*, *зѣйекло се*, *ѣйѣла*, *йрѣвѣкла*, *нарѣсла*.

350. Изразита је, и очекивана,³⁰² црта акценат према инфинитиву у примјерима: *биѣсала* Кг Пр Ве Гу Кб, *биѣсали* Се, *гѣдсали* Ш, *баѣсало* Пт, *чиѣсала* Гу Ст Пл Кг Ве Пр, *дрѣсала* Ш Пр Кб Кг Гу ГР, *коѣсала* Ст Цр Се Кг Пр, *коѣсали* Ш Се, *цвѣйѣсала* Кг Пр Кг, *цвѣйѣсала* Ве Гу, *моѣсала* Гу Ш Ст Кг Мс Се Ве, *лѣжсали* Цр, *дѣбили* Мс Се, *дѣбиѣла* Мс, *ѣрѣјало* Се, *ѣрѣли* Ш, *ѣрѣло* Ш, *обѣѣсала* Мс, *рѣчѣсало се* Мс, *мерѣшала* Кг Пр, *мерѣшѣла* Ве Гу, *марѣшала* ДР, *куѣдовала* Кг Пр Гу, *куѣдовало* Кг Пр, *закѣйѣли* Цр, *замѣйѣла* Се, *зѣбѣсала* Се, *сунѣсало се* Се, *разверѣсало се* Мс, *зѣдрѣсали* Се, *зѣйрѣјала* Цр, *комендиѣли* Се, *зарѣзала* („ставила резу, засун“) Ш. Овамо иде и *смѣјали се* Се, *смѣјѣла се* Кб, али и *смѣјѣла се* Кг Пр Гу (исп. *смѣјѣти се* и *смѣјѣти се*). Много је рјеђе, и нетипично за овај говор: *кѣйѣла* ДР, *баѣѣла* ГР Чп, *куѣовѣла* Чп ГР.

У Се је забиљежено *крѣйѣло*.

351. У глагола сложених са *иѣи* акценатски лик радног придјева је *ѣйѣишѣ*, *ѣзѣишѣ*, *ѣзѣишѣ*, *ѣзѣишѣ*.

352. Т р п н и г л . п р и д ј е в. У јд. ж. и ср. р. и у мн. у глагола *даѣи* биљежимо форме: *даѣиѣ* Кг Ве Гу ГР ДР Чп Ст Пл, *даѣиѣ* Пр, *даѣиѣ* ДР Ве, *даѣиѣ* Ве, *даѣиѣ* Ве Гу ДР ГР. У ж. р. јд. ријетко је *даѣиѣ* Кб, али у ср. р. јд. обичније је *даѣиѣ* Кг Пр Кб, *даѣиѣ* Пр, као и у мн. *даѣиѣ* Ст, *даѣиѣ* Пл Ст Кб.

353. Обично је *дрѣжѣиѣ* Кг Пр, *дрѣжѣиѣ* Ве Пл Гу, *ѣсѣрѣиѣ* Чл.

354. Преовлађујући су прозодијски ликови *йѣкривѣна* ГР, *ѣбуѣѣни* Чл, *йѣроливѣна* Кг Ве Гу ДР, *йѣмужѣна* Пр Цр Мс Кг, *сѣкривѣно* ДР Кг Ст, *йѣѣсѣвѣна* Гу Кб ДР, *ѣлѣѣѣна* Ве Кг, *донѣѣѣна* Се Мс (исп. и творбу типа *йѣрѣѣѣиѣ*). Ријетке су друкчије акценатске реализације: *йѣмужѣна* Гу ДР, *ѣлѣѣѣна* ДР.

³⁰¹ Шим., ГИКБ, 19.

³⁰² Исп. Пецо, Ортијеш, 50; Мат., Мостар, 365; Шим., ГИКБ, 156.

355. Г л . п р и л о г с а д а ш њ и. Пошто финално *и* изостаје, очекивани су акценатски ликови: *др̑жѣћ*, *сидѣћ*, *лѣшѣћ*. У глагола *ић* обично је *ићућ*, а јавља се и лик *ићућ*³⁰³ Кг Пр.

356. И м п е р ф е к а т. У имперфекту помоћног глагола *бити* акценатски лик *бише* Се Ш Мс је обичнији у краћих форми, а јавља се и *бише* Пт, *бише* Пт. У дужих форми је *бијаше* ГР Ст; *бијаше* није констатовано.

³⁰³ Само тако је у Имотској крајини и Бекији (Шим., ГИКБ, 159).

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

358. Мушка двосложна лична имена, обично хипокористичког постања, и надимци, која имају дугоузлазни акценат — *Јозо, Божо, Грго, Реџо, Ђко, Лујо; Здра́вко, Фа́јко; То́ме, Бо́же, Ми́ре, Пе́ре, Крље, Врље, Анџе, Јуре* и др. — имају парадигму именица женског рода на *-а*.

Истог парадигматског типа су и презимена *Лаши́ро, Зрно, Жа́рко, Си́ахо* и др. По тој промјени иду и имена типа *Бџа́, То́ма, Јџа, Пе́ра*.³⁰⁴

359. Парадигму именица мушког рода задржавају имена акценатског типа *Сла́вко, Жа́рко, Ма́рко*, као и имена типа *Бџи́ко, Си́йи́ко, Јџи́ко* и др.

360. Наставачки однос *ћа́ћо-ћа́ће, у́јо-у́је, крље́о-крље́е, сирје́о-сирје́е, врље́о-врље́е* аналоган је доста заступљеном односу *Пе́ро-Пе́ре, Ђво́-Ђве́*. Имају промјену именица женског рода на *-а*.

361. Аналошко уједначавање јединске и множинске основе резултира изостајањем наставка *-ин* у *чџбан* Ст Ш Се Мс, *грађан* Чл, *Арай* Се, *Бугар* Се, *Циган* Чп. Говори се *Срб* Гу Кб, *Срби* Кг Пр ДР и *Србин* Кг Пр ДР Гу Кб Ве Мс Се, а у свим пунктовима је посвједочено *-ин* у *кршићанин* (али и *ришићанин* Чл).³⁰⁵

Вокатив јединице

362. Наставак *-е* биљежимо не само у примјерима типа: *чџвече* Мс Се ДР Чп Пл, *џече* Ст, *зџече* Кб Пр Кг, *Зџече* Чл, *сирџма́че* Мс Се Ст, *сирџма́че* Ве, *сине* Ст

³⁰⁴ У говору Имотске крајине и Бекије јавља се, поред уобичајене промјене типа *Анте-Анте́*, и промјена типа *Ђуро-Ђу́ра* (Шим., ГИКБ, 85). Исп. Будм., Дубровачки, 170; Решетар, Дерштук., 165; Кашић, Кон., 75.

³⁰⁵ Исп. Пецо, ГИХ, 112; Шим., ГИКБ, 86; Симић М., Обади, 71; Дешић, ЗБИГ, 212.

Чл Мс, *бра̋ше* Ш Мс, *Бӳља̋не* Мс, *бо̋же* Се, тј. у онима са основом на тврди су-гласник, него и у *Бла̋же* Кг, *Милоше*³⁰⁶ Чл.

363. Наставак -у посвједочен је у *мӳжу* Кг Пр Се Пл, *кѡчи̋ја̋шу* Чл, *й̋ӳѡ̋ру* Ст, *учи̋ше̋љу* Чл, *й̋ре̋ше̋љу* Се, *бра̋и̋и̋ћу* Ст, *Ани̋и̋ӳни̋ћу* (хип.) Мс, *Ива̋нчи̋ћу* (презиме и хип.) Пр, *До̋м̋я̋нови̋ћу* Ст, што је и очекивано, али и у *си̋ром̋а̋ку* Кг Пр (исп. горе).

364. Вокатив једнак номинативу биљежимо у *дрӳк* Ш, *ше̋ѡ̋ак*³⁰⁷ Се Мс Ш Ст Ве Кг, *зе̋ц* Ве (исп. и *зе̋че*), *ко̋но̋ба̋р* Гу Чл, *Бӳља̋н* Мс, *Е̋р̋це̋г* Чл.

365. Примјетни су паралелизми у неких лексема, односно типова.³⁰⁸ Форма *мӳжу* није угрожена формом *мӳже*³⁰⁹ јер се чешће користи *ѡ̋д̋виче*. Може се закључити да у вокативу једине ових именица наставак -е доминира и поред присуства форми са наставком -у и форми вокатива једнаких номинативу.

Инструментал једине

366. Уопштавање наставака -ом, а губљење варијанте -ем, у основа на непчани кон(сонант) и основа на сибилант, сасвим је у складу са дијалекатском припадношћу и географском лоцираношћу овог говора:³¹⁰

кљӳчом Се Мс Ве Кг, *кр̋е̋чом* Ш, *са̋чом* Ш Ст, *й̋ода̋ са̋чом* Се, *с̋ ко̋й̋а̋чом* Ш Се, *но̋ж̋ом* Ш Ст ДР Кг Кб Ве, *мӳж̋ом* Кг Пр Се Пл, *ј̋е̋ж̋ом* Пр, *ми̋ш̋ом* Кг, *че̋ки̋ћом* Ст, *ш̋ћа̋й̋и̋ћом* Чл, *с̋ Пе̋ри̋ћом* Ст, *гр̋е̋де̋љом* Се, *учи̋ше̋љом* Ст, *й̋а̋њом* Мс, *зна̋њом* Се, *с̋ ко̋ѡ̋м* Мс, *кле̋й̋ѡ̋м* Ш, *с̋ ѡ̋ѡ̋м* Ш Мс Гу Кг, *зе̋ѡ̋м* Мс Пт Ш, *с̋ кне̋ѡ̋м* Ш.

Сасвим су ријетки примјери са -ем, као што је *ѡ̋ѡ̋м* Кг (најчешће је *ћа̋ћ̋ом*).

Нема колебања ни у именице *й̋ӳи̋*. Редовно је бељежено *й̋ӳѡ̋м*.

Номинатив множине

367. Већ је речено (исп. т. 213) да се у номинативу множине именица на велар, поред палатализованих јављају и форме са веларом: *ма̋чки*, *на̋рески*, *ѡ̋ручки*. Јављање примјера изостајања ове консонантске алтернације у складу је са припадношћу овог говорног типа млађем икавском дијалекту.³¹¹

³⁰⁶ Исп. М. Окука, Вокатив сингулара два типа именичке деklinације, Радови Филозофског факултета у Сарајеву, VI (1970/71), 222.

³⁰⁷ В. Ј. Вуковић, Још о вокативу једине неких именица мушког рода, НЈ II (1934), 238–241.

³⁰⁸ У говору Имотске крајине и Бекије „наставци -е и -у често се замјењују или оба као паралелизми стоје у неким облицима“ (Шим., ГИКБ, 86).

³⁰⁹ У имотско-бекијском је *мӳже* (Шим., ГИКБ, 86).

³¹⁰ Исп. Шим., ГИКБ, 87; Окука, Рама, 83; Милас, Мост., 61; Вуковић, Имљ., 41; Петр., Змијање, 141; Пецо, ИШГЗБ II, 42–43; Дешић, ЗБИГ, 215. И у источној Херцеговини -ом значајно потискује -ем (Пецо, ГИХ, 116–117). На овом терену су то констатовали И. Јурчевић (Јурч., Дувно, 115) и С. Марковић (Марковић, ЈИА, 99).

³¹¹ Исп. Ивић, Дијалект., 178; Шим., ГИКБ, 81; Окука, Рама, 88.

Пр Гу ДР и *нока́й̄а* Ве Кб, *ла́кай̄а* Кг Ве Гу, *ла́кй̄о́ва̄* ДР и *лакй̄о́ва̄* Кб, *й̄рси́й̄* Чл, *цр̄ва̄* Кб, *да́на̄* Ст Чп Чл Се, *це́на̄й̄а̄*³¹³ Се.

Наставак -и забиљежен је у: *зуб̄и* Мс Ст Кг Ве, *й̄рико̄ зуб̄и* Чп, *мра́ви* Кг Пр Кб Гу Чп Ве Пл, *цр̄ви* Мс Се, *ла́кй̄ӣ* Пр,

као и у *це́нй̄ӣ* Ш, *мисе́цй̄* Се Мс Ш, *са́й̄ӣ* Гу Се, *љу́дй̄* Чл Се.

371. Двојински наставак -ију јавља се у примјерима *й̄рси́ӣј̄у* Се, *зуб̄ӣј̄у* Гу, *но́кй̄ӣј̄у*³¹⁴ Кб Пр.

372. Очувана краћа множина у *р̄дзи* погодовала је очувању двојинског наставка -у: *р̄дг̄у* Чп ГР.

Датив, инструментал и локатив множине

373. Ови падежи, нарочито важни „за одређивање места и карактера штокавских икавских говора“³¹⁵ мада изједначени, показују нејединство наставака унутар падежа. Палета наставака веома је разнолика.

374. Наставак -им³¹⁶ је најобичнији, чиме се потврђује однос морфема -им : -ам када су у питању ови падежи и међупарадигматски односи у говори-ма овога типа:

бр̄й̄гов̄им Кг Пр Ве, *бр̄д̄им* Ш, *ко́сӣӣћ̄им* Ш, *са се́деф̄им* Се, *но́кй̄им*³¹⁷ ДР, *но́ж̄им* Кг Пр Ве Гу, *но́жов̄им* Кг, *во́ловим* ДР Кб Гу, *во́л̄им* Кг, *До́лов̄им* Ш, *у Ба́љ̄ц̄им* Ш, *й̄лу́гов̄им* Се, *ћу́ко́в̄им* Се, *ва̄й̄рога́с̄ц̄им* Мс, *љу́дим* Кб Ве, *к̄љу́чов̄им* Кг, *синдо́в̄им* Ст Пр Ш Кб Мс.

375. Стандарднојезичко -има је чешће у говору млађе генерације и у мјестима ближим ијекавцима, у чијем говору је обично; -има није карактеристично за овај говор, и може бити занимљиво у социолингвистичком погледу:

зуб̄има Чл, *к̄љу́чов̄има* Кб ДР, *Лив̄ња́цима* Чл, *ж̄е́нд̄ар̄има* Се, *о́й̄а́нцима* Чп, *Ду́в̄њанима* Ш.

376. Поред наведених, биљежимо и форме са наставцима:

-имом — *й̄рси́ӣмом* Кг, *го́сӣӣмом* Ст, *но́кй̄ӣмом* Кг, *љу́димом* Кг Ш Пл, *да́нимом* Ст;

-имам — *й̄рси́ӣмам* Ве, *но́кй̄ӣмам* Ве;

-ма — *ко́ња̄* Гу Ве Пр, *ко́ња̄* Кб, *сва̄й̄тов̄ма* Ст, *с ко́ња̄* Ш;

-мом — *ко́њ̄ом* Кг Ве ДР, *с ко́њ̄ом* Се, *љу́дом* Цр, *во́л̄ом* Ве.

³¹³ Све у вези са другачијим формама у неким другим говорима, као и овдје.

³¹⁴ У говору Имотске крајине и Бекије наставци -и и -ију су шире посвједочени (Шим., ГИКБ, 88), а у икавскошћакавским говорима западне Босне наставак -ију забиљежен је у лексемама у којима је и овдје евидентан (Пецо, ИШГЗБ II, 50).

³¹⁵ А. Белић, Т. Маретић, Језик далм. писаца XVIII в. /Рад 209 и 211/, ЈФ III (1922/23), 149.

³¹⁶ Наставак настао након губљења фонеме х и успостављања једнакости локатива и инструментала додавањем дативног м на и из инструментала (Белић, Ист. I, 74).

³¹⁷ „Наст. -ин [< -им] је увијек дуг“ у имотско-бекијском говору (Шим., ГИКБ, 88) — у овом говорном типу је најчешће дуг, али дужина може и да изостане.

377. Када су ови наставци у питању, најприближније стање је у Имотској крајини и Бекији.³¹⁸ Наставак *-ма* није посвједочен у мјери у којој се јавља у Рами,³¹⁹ или говорима западне Босне.³²⁰ Нема сумње да је то стари двојински наставак, а не наставачка форма која би настала редукцијом вокала *и* из наставка *-има*,³²¹ будући да се у нашем случају ради о говорном типу у којем редукције вокала нису изражене и којег карактерише мноштво архаизама у категорији деклинације. Занимљиво је да немамо потврде за форме са старим дативским наставком *-ом* (типа *крѣмком*),³²² можда и због непотпуности грађе, а да се тај наставак јавља у саставу сложених наставака насталих редупликацијама и укрштањима, какви су *-имом* и *-мом*, а који на својеврстан начин обиљежавају овај говор (исп. и т. 405, 424). У језику Ивана Анчића³²³ нису посвједочени, а у говору села Ковача код Дувна И. Јурчевић налази *ноќѣшмом*, *иђсѣшмом*, *госѣшмом*, *коњмом*, *људмом*.³²⁴ Наставак *-имам*, посвједочен у дубровачком говору, Решетар квалификује подвострученим и сасвим младим,³²⁵ а Белић за облике *ножисам*, *зубисам* каже да „нису тако скорашњи ... како се обично мисли“.³²⁶

Можемо закључити да је основни наставак *-им*. Може бити угрожен само стандарднојезичким *-има*. Осталим наставцима дистрибуција је све ограниченија.³²⁷

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

378. Изједначен номинатив јединине збирних именица са номинативом множине других именица средњег рода биљежимо у примјерима: *снѣѣља* Кг Пр, *лишѣћа* Пр Ст, *сѣћа* Кг, *сѣдја* Пр, *дрѣѣћа* Пр, поред обичнијих *снѣѣље*, *сѣђе*, *дрѣѣће*, *лишѣће*.

318 „Им. што су задржале наст. *-има* прионуо је сугл. *и*, па даље под утјецајем наставка *-он* из дат., лок. и инстр. а-деклинације ово *-ан* прелази у *-он*, те поред 'правилних' на *-ин* постоје двојствени облици у овим именицама: *дан* — *данѣман*, *данѣмон* ... *коњ* — *коњѣман*, *коњѣмон* ...“ (Шим., ГИКБ, 88–89). Р. Симић додаје: „Треба рећи и то да је елемент *-он* чити континуант старог *Дмн* *-ом*. Дублирање *-ан/-он* последица је већ помињаног слабљења дистинкција међу морфолошким врстама. А тип *-иман/-имон* настао је редупликацијом *-им* + *-ам/-ом*“ (Симић Р., Морфонологија, 80). В. и Храсте, Брач, 28.

319 Окука, Рама, 88–89.

320 Пецо, ИШГЗБ II, 51–55; Дешић, ЗБИГ, 219–221.

321 Исп. Дешић, ЗБИГ, 219–220.

322 У Ливну их је забиљежила Ђ. Чустовић — *Турком*, *госѣом* (Чуст., Ливно, 94). У западнобосанским ијекавским говорима доста често се јављају (Дешић, ЗБИГ, 220), а наст. *-ом* посвједочен је и у икавскошњакавским говорима западне Босне (Пецо, ИШГЗБ II, 53).

323 Марковић, ЈИА, 95.

324 Јурч., Дувно, 116.

325 Решетар, Дер шток., 161.

326 Белић, Ист. I, 71.

327 На овом терену, у подручју Ливна, Ђ. Чустовић је забиљежила и форме: *с ораси* и *лишѣнци*, *о свашѣви*, *са љсѣју* (Чуст., Ливно, 94). Нисмо у могућности да их потврдимо, али, кад се има у виду стање у вези с деклинацијом (а и вријеме њеног сакупљања грађе), не би требало сумњати у њихову вјеродостојност.

рѣбрѣм Кг и *рѣбрѣм* Кг Пр Ве, *рѣбрим* Гу Кб, *лѣђѣм* Ст Чл Ве, *лѣђим* Гу, *кѣлѣм* Ш Пл, *кѣлим* Кб ДР, *брѣдѣм* ДР Кг Ве, *брѣдим* Пр, *ѣдѣлѣм* Пр Кг Гу, *ѣдѣлим* ДР и *ѣдѣлим* Кб, *сѣлѣм* Пр Кг Ст и *сѣлим* Кб.

386. Стандарднојезичко -*има* је ријетко: *рѣбрима* Кб, *лѣђима* Пл, *сѣлима* Гу.

387. Наставке настале редупликацијом -*имам* и -*имом* биљежимо у *pluga lia tantum* *устиа* и *врайиа*: *ѣсѣишмом* ДР, *врайишмом* ГР, *ѣсѣишмам* Чп.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -а

388. У двосложних женских личних имена са првобитним хипокористичким обиљежјем, поред уобичајеног завршетка -а — *Мара* Кб, *Рѣжа* Ст, *Ана* Ст, *Ана* Се, *Луца* Се, *Каѣа* Ст — јавља се и завршетак -е: *ја* и *Каѣе* Се, мѣја *Ане* ГР, *наша Зѣре* ГР. Продуктивност оваквог творбеног модела није велика, али је, због лингвистичке географије, значајно да се такве форме јављају и на овом терену.³³⁴

Датив и локатив јединице

389. У облицима датива и локатива јединице наставак је -и. У вези са морфолошким условљеним алтернацијама *к : џ, г : з*, односно измјенама веларних сугласника по другој палатализацији и одступањима од стандарднојезичке норме било је говора у одјељку о фонетици (исп. т. 212 и тамо наведене примјере). Тежи се уклањању алтернација, па десибиларизоване форме преовлађују на читавом терену. Овдје додајемо да је забиљежено *мајџи* Ст Гу, али је обично *маѣе*-ри. У личним именима десибиларизација је спроведена у потпуности: *Зѣравки*, *Драџи*, *Анки*.³³⁵

390. Говори се само: *маѣки*, *ѣаѣки*, *гѣски*, *ѣѣѣки*, *вѣћки*.

Вокатив јединице

391. Двосложна женска лична имена са дугоузлазним акцентом у номинативу јединице и вокативу имају наставак -е: *Ане*, *Јве*, *Каѣе*, *Маре*, *Зѣре*, *Фаѣе*, а тако и *гѣѣе* мѣја ГР. Ако у номинативу оваквих именица стоји краткосилазни акценат мјесто дугоузлазног као семантичкодиференцијални знак, онда је вокатив једнак номинативу: *Ана*, *Љѣба*, *Рѣжа*. Вокатив је једнак номинативу и у женских имена у којих је испред номинативне морфеме сугласничка група: *Анка*, *Бранка*, *Зѣравка*.

³³⁴ У Рами је „редовно -е“ (Окука, Рама, 84). О арси и постанку ових форми в. Пецо, ИШГЗБ II, 102–110.

³³⁵ Слично стање је у Имотској крајини и Бекији (Шим., ГИКБ, 105). У западнобосанским икавскошћакавским говорима знатно је више потврда са неизмјјењеним задњонепчаним сугласником (Пецо, ИШГЗБ II, 75–76), а у источнохерцеговачком је посвједочено *Анци*, *Јѣлци* (Пецо, ГИХ, 100).

Женска лична имена на *-ица* у вокативу имају наставак *-е*: *Дра̀гице, Ан̀ђице, Анкице, Ма̀рице, Љу̀бице*. (Тако је и у мушких личних имена на *-ица*: *Ивице, Пѐрице*.)

У вишесложних именица на *-ица* обично је вокативни наставак *-е*: *ку̀кавице* Кг Пр, *дома̀ћице* Ст Чл, *цу̀рице* Се, *сѝдѝањѝце* Кг, *дѝвице* Ст, а јављају се и форме на *-о* — *чо̀баницо* Ш, *ку̀кавицо* Гу Кб, *ко̀йлицо* Чл.

392. Издвајамо вокативе *цу̀ра, ба̀ба, ма̀ма* — *нѐне, ма̀ме*, у којих, поред акцента, начин обраћања, односно врста односа према лицу којем се обраћа, може бити одлучујући у бирању форме. Говори се *дѝво̀јко, жѐно*.

Генитив множине

393. Најчешћи наставак генитива множине ових именица је *-а*. У именица чија се основа завршава сугласничком групом, најчешће се између тих сугласника умеће *а*:

иѝса̀ма Се Ш Мс, *иѝлѐћака* Ст Ве, *сесѝа̀ра* Гу Ш Пл Ве Кг, *даса̀ка* Мс Се, *иѝрѝшања* ДР Ст, *кру̀шака* Кг Ве, *ига̀ла* Ст, *иѝрка̀ва* Се Мс Ш Пл, *ма̀рака* Се Мс Ш, *кла̀шиња* Се, *брѝка̀ва* Мс, *ова̀ца* Се Мс Пл и *дѝа̀ца* Ве, *брѝса̀ка* Кг Пр Ве и *брѝка̀ва* Кб.

Наставак *-а* је обично и у форми у којима сугласничка група није разбијена вокалом *а*:

брѝна̀ Ве КГ, *зѝвѝда* Гу Ш Кг, *бра̀зда* Кб Гу Пр Ве, *иѝорба̀* Ст Гу (поред *иѝора̀ба* Мс Се), *ка̀рија* Ш (поред *ка̀раиѝа* Ст);

а забиљежене су и форме у којих је иза сугласничке групе наставак *-и*:

брѝскѝ Гу, *еѝиѝ* Ве, *хеѝиѝ* Кб, *ба̀нки* Ст, *у̀ри*³³⁶ Чл.

394. Именице *нога* и *рука* у генитиву множине имају стари дуалски наставак *-у*: *но̀гу* Кг Пр Кб Гу Мс, *ру̀ку* Ш Се Гу Ст Пл Чп ДР, *ру̀ку* Ве, *но̀гу* Ве, али се чује и *но̀га*³³⁷ Ст.

395. Примјер употребе генитива без обличког наставка *-а* је у бројној конструкцији: *иѝ иѝ сѝдѝиѝн ова̀ца* Ш.

Датив, инструментал и локатив множине

396. Изједначеност ових падежа не значи и уопштавање једног падежног наставка. Инвентар наставака *-ом, -ам, -ами* и *-ама* показује да унутар падежа нема јединства. Фреквенција појединих наставака је доста различита.

³³⁶ Фреквенција овог наставка није велика ни у другим сродним говорима (исп. Шим., ГИКБ, 106; Окука, Рама, 89; Пецо, ИШГЗБ II, 77). У источнохерцеговачком наставак *-и* је веома ретко заступљен (Пецо, ГИХ, 126). У неким србијанским говорима заступљеност форми генитива са овим наставком је знатна (в. Ник. М., Полимље, 358; Ђук., Драгач, 135; Рем., ЦШ, 250).

³³⁷ М. Шимундић биљежи и *но̀гију, ру̀кију* (Шим., ГИКБ, 105).

397. Доминирају форме са наставцима *-ом* и *-ам*, а чини се да је *-ом* фреквентније и да је једна од црта које обиљежавају овај говор:

-ом — *ногом* Кг Пр ГР Ве Ст, *на ногом* Ш, *обимо ногом* Чл, *сидили за синијом* Мс, *руком* Кг ДР, *по руком* Ст, *на руком* Се, *жѣном* Кг, *нѣким жѣном* ГР, *на Далмајинком* Ш, *по њириком* Се, *иђи по драгом* Цр, *ид рујом* Се, *гѣром* Кг Ве Пр, *иланином* Ве Пр Кб, *по кућом* Ве, *илѣћком* Кг, *на грѣдом* Се Мс Кг Пр Ве, *идѣлагом млѣшили* Се, *овцом* Пр Кг, *шрћком* Гу, *свињом* Кг, *свињом* Ве, *ћерком* Кг, *жйли жйоком* Чл, *по д цигаром* Чл, *по јамом* Ст, *синским вѣлом* Се, *на ручицом* Ш, *шћком* Се;

-ам — *ногам* Пр Кб, *шйбицѣм по ногам* Ш, *на ногам* Ве, *рукам* Пр Гу Кб ДР, *жѣнам* Ве Пр, *свињам* Гу Пр, *свињам* Кб, *грѣдам* („камењем“) Ст Кб Пл Ш, *гѣрам* Пр, *иланинам* Пр, *иланинам* ДР, *илѣнинам* Гу Кб, *овцам* Се Пр Кг, у *Црљеницам* Се, у *другим кућам* Мс, у *сијавћим сѣбам* Мс, у *наћвам* Ш, у *годинам* Се, с *дрвеним кѣшикам* Се, с *другарицам* Цр, *одаш цѣрам* Се, *поливѣ сѣзам* Мс.

Дативски наставак *-ам* у говорима овога типа, са старијом деклинацијом, очекиван је и одавно уочен.³³⁸ Наставак *-ом*, у форми *-он* [м је делабијализовано] у овим падежима највише је заступљен и у говору Имотске крајине и Бекије. М. Шимундић га објашњава: „Ово је *-ан* потиснуто скоро потпуно наст. *-он* који је примљен од скупне множине им. с. рода (браћон, дицон, дрвљон, камењон), па самогл. *о* продира у наставак *-ам* који се каткад чује као *-ом*“.³³⁹ По Р. Симићу, овдје се ради о слабљењу међупарадигматских дистинкција (у односу на штокавски просјек) и мијешању наставака, уз напредовање једних на рачун других.³⁴⁰ Ваља додати да за сличну ситуацију у пољском језику пољски граматицари поред морфолошког објашњења (продирању дативског наставка *-ом* у им. ж. рода пут су утрле им. м. рода формално идентичне са им. ж. рода), нуде и фонетско (*о* у наставку *-ом* резултат је фонетског развоја *а* у наставку *-ам*, због постојања двију изговорних варијанти: *-ам* и *-ám* (*-a^oм*)).^{340a} На ливањско-дувањском подручју није посвједочена алофонска вриједност (*a^o*), али има пријера супституције (*a > o*) (исп. т. 24).

С. Марковић форме са наставком *-ом* у именица а-деклинације није забиљежио ни у језику Ивана Анчића, ни у говору становника Липе код Дувна. И. Јурчевић у селу Ковачи,³⁴² поред Дувна, констатује само форме са наставком *-ом*. На подручју Ливна Ђ. Чустовић налази и форме са *-ом*, и форме са *-ам*.³⁴³

³³⁸ Исп. Белић, Ист. I, 70. Ливно и Жупањак [Дувно, Томиславград] су означени као подручја која су уопштила морфему *ам* [према им].

³³⁹ Шим., ГИКБ, 106.

³⁴⁰ Симић Р., Морфонологија, 79.

^{340a} Пољ. грам., 294–295.

³⁴¹ Марковић, ЛИА.

³⁴² Јурч., Дувно, 116.

³⁴³ Чуст., Ливно, 94.

Међусобни однос ових двију морфолошких јединица на плану дистрибуције није могуће одредити.

398. Наставак старог инструментала множине *-ами* је мање учесталости — *йò кућами* Чл, *на Црљеницами* Кб, *лѣйвами* Се, *у рўками* Мс, мада је у језику Ивана Анчића, босанског писца из XVII вијека који је рођен на овом терену и који је писао „думанским“ језиком, сасвим обичан.³⁴⁴

399. Фреквенција стандардног наставка *-ама* може се, са дијалектолошког становишта условно процјењивати, водећи рачуна о степену утицаја књижевног језика. Присутан је и у говору старије генерације, али није карактеристичан за овај говорни тип.³⁴⁵

òвцама Гу, *òвцама* Мс Чп Ш, *грѣдама* Кб, *жѣнама* Ст ГР Чл, *нòгама* Кб.

400. Запажамо одсуство старог локативског наставка *-а(х)*, који у језику Ивана Анчића у локативу преовлађује,³⁴⁶ и који је у инвентару наставака у говорима са старијом деклинацијом.³⁴⁷

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

Инструментал јединице

401. Преовлађују форме са експанзивним наставком *-и*: *с мѣсѣи* Ст Се Мс, *зѣйовѣди* Ве Кг Гу, *свѣјом зѣйовѣди* ГР, *йòм рѣчи* Кб, *и һѣри* Ст, *с кòсѣи* Чп, *с крѣви* Пл Кг,

али је и *крѣљу* Пр Гу Кб, са старим наставком *-ју*.

402. Изолован примјер је форма са наставком *-ом*: *нòћом* Ве (обично је *нòћи*), под утицајем именица женског рода на *-а*.³⁴⁸

403. Наставак *-ју* знатније је посвједочен у сродним говорима Имотске крајине и Бекије³⁴⁹ и околине Дервенте.³⁵⁰ У Рами доминирају форме с наставком *им*,³⁵¹ какве нисмо овдје констатовали.

Генитив множине

404. Облици генитива множине ових именица су са наставцима *-и* и *-ију*:

³⁴⁴ „Наст. *ами* ... наводи се у крајевима где преовлађује већ *ама*“ (Белић, Ист. I, 70.) Исп. нпр. Дешић, ЗБИГ, 232–234.

³⁴⁵ У језику Ивана Анчића нађен је само један примјер: *йод ногама* (Имн) (Марковић, ЈИА, 93).

³⁴⁶ Марковић, ЈИА, 95.

³⁴⁷ Белић, Ист. I, 69.

³⁴⁸ Исп. Пецо, ИШГЗБ II, 86.

³⁴⁹ Шим., ГИКБ, 114.

³⁵⁰ Баотић, Дервента, 128.

³⁵¹ Окука, Рама, 86.

-и — *рiчiй* Ве Ст Кг Ш, *ћeрiй* Кб, *нoћiй* Пр Ве Кб ДР, *вeчeрiй* Кб Кг Ве Пр Ст Пл Мс Ш Се, *зaйoвiдiй* Ст Се Ш Мс, *ниiйiй* Кг Гу Кг Пр;

-ију — *нoћију* Кб Пр Гу, *ћeрију* Пр Кг Ве Гу ДР, *кoсiйију* Ст Ш Мс Чл Пл Ве Кг Гу Кб, *кoкoшију* Кг Кб ДР, *йрсију* Кг Пр ДР, *oчију*³⁵² Ш Ст Кг Ве Се Чп, *ушију* Чл Ст Пл Мс Се Ве.

Примјетно је да се у већини примјера ради о дублетним формама познатим и другим штокавским говорима. Поред извјесних особености у дистрибуцији наставака (исп. *ћeрију* нпр.), ваља истаћи да се на овом терену јавља и форма генитива с наставком -а: *кoкoшиa* Се Пр Ве Гу Кб, забиљежена и у сродним говорима околине Дервенте³⁵³ и Рање.³⁵⁴

Датив, инструментал и локатив множине

405. Ове падеже одликује разноврсност наставака и њихово линеарно комбиновање. У инвентару наставака: -им, -има, -имом, -имам, -имами, -ими, запажамо двије групе. У једној су „обични“ наставци -им и -има, а у другој наставачке форме настале редупликацијама -имом, -имам, -имами, -ими:

-им — *рiчiм* Ш, *йрсiм* Кг Пр, *нoћiм* Се, *ћeрiм* Пр Ве, *кoкoшим* Кг Ве, *кoсiм* Пр, *oчим* ДР;

-има — *ћeрима* Гу Чл, *кoкoшима* Гу ДР Кб, *йрсима* Кб Чл Гу, *нoћима* Чп, *кoсiшима* Кб, *ушима* Гу Кб;

-имом — *рiчiмoм* ДР, *йрсимoм* Кг, *кoкoшимoм* Ве, *нoћимoм* Кг, *ћeримoм* Пр Ве, *сiвaриmоm* Ст, *кoсiшимoм* ГР, *ушимoм* ДР Пр Кг;

-имам — *рiчиmам* Чп, *кoсiшимам* Ве Гу, *ћeримам* Ст, *кoкoшимам* ГР, *oчимам* ГР, *ушимам* Ве;

-имами — *oчимaми* вaкo Ст, *йриd oчимaми* Чп;

-ими — *рiчими* Гу.

406. Наставак -им је сасвим очекиван у овом јужном дијелу западног штокавског подручја.³⁵⁵ Стандарднојезичко -има има статус какав има и -ама у именица женског рода на -а (исп. т. 399).

Сложени наставци -имом и -имам су својеврстан паралелизам према -ам и -ом у именица женског рода на -а. Заједно са мање фреквентним -имами и -ими резултат су редупликација наставака, односно укрштања и комбиновања морфолошких средстава која су континуанти старих наставака, све као посљедица процеса синкретизације падежа и губљења синтаксичке категорије дуала с једне, и слабења дистинкција међу морфолошким врстама с друге стране.

³⁵² Стандардна промјена у плуралу именица *око* и *ухо* (као именице ж. р. на сугласник) — разматра се у овом одјељку.

³⁵³ Баотић, Дервента, 129.

³⁵⁴ Окука, Рама, 89. Исп. и Петр., Змијање, 98.

³⁵⁵ Исп. Белић, Ист. I, 70.

Затворен наставачки слог у *-имом* и *-имам* стоји наспрам отвореног у *-имами* и *-ими*, у којима би могао бити садржан наставак *-ми* (*им + ам + ми* или *има + ми*, односно *им + ми*), или је у питању комбинација са старим локативним наставком *-и(х)* (сложено *имам + и*, односно *им + и*).³⁵⁶

Колективне именице на *-ад*

407. Колективне именице на *-ад* обично се јављају у облицима јединине: *чѣлад* Се Мс III, *чѣлади* Се Ст Кб, *бурад* Ст Гу Чп, *бурѣди* Чп, *ѣрѣсѣи* Кг, *кѣмѣи* Кг, *ѣрѣсѣд* Пр, *ѣрѣсѣди* Кг Пр ДР Чп, од *јѣрѣди* Ве, *јѣнѣди* Ве, а у дат.-инстр.—лок. јављају се множински облици — *кѣмѣдом* Ве, *јѣрѣдѣм* Пр, *јѣнѣдѣм* Пр, *чѣладма* Ст, *ѣѣладма*³⁵⁷ Ст.

408. У употреби су и облици множине мушког рода: *ѣрѣсиѣи* Гу, *кѣзмиѣи* Гу, *кѣзмиѣѣ* Кб, *јѣнѣи* Кб, *кѣзлиѣи* ДР Ве, *кѣзлиѣѣ* Кг, *јѣрѣѣи* Пр, *кѣзлиѣѣм* Кг Пр, *јѣнѣцима*³⁵⁸ Кб.

ПОЈЕДИНАЧНЕ НАПОМЕНЕ О ИМЕНИЦАМА

409. Имена села *Рујани*, *Лѣиѣѣани* чују се у формама *Рѣјѣне*, *Лѣиѣѣѣне*,³⁵⁹ у којима се, вјероватно, сачувао стари наставак номинатива множине именица типа *камене*,³⁶⁰ и *Рѣјѣн* — *Рѣјѣна* — *ѣ Рѣјѣну*, *Лѣиѣѣѣн* — *Лѣиѣѣѣѣна* — *ѣ Лѣиѣѣѣѣну*.

410. Име празника *Бурѣведана/Јурѣведана* има више форми:

(Нјд–Лјд) с. р. *Јурѣво–Јурѣву*, *Јурјово–Јурјову*

ж. р. *Јурјова–Јурјови* (најчешће)

м. р. *Јурев–Јуреву*, *Јуров–Јурову*, *Јурјовѣн–Јурјовѣну*.

411. Женски хипокористик *Дѣвна*, као поименичени придјев, је по промјени придјева ж. р. у одређеном виду: *Дѣвнѣ–Дѣвнѣј*. Тако и имена држава: *Кѣнѣскѣ–Кѣнѣскѣј*, *Нѣмачкѣ–Нѣмачкѣј*; поименичени придјев *млада* је у Кг Пр Гу *младѣ–младѣј*, али и *млада–млади* Ст Чл Чп ДР Пл, и, *Нѣмачка–Нѣмачки* у Чл Ст (тако је често и у говору ијекаваца доњег Ливањског поља).

412. Именица *ѣазухо* јавља се у сва три рода: *ѣѣѣѣѣузо* (с. р.) Кб, *ѣѣѣѣѣуза* Кг Ве и *ѣѣѣѣѣуза* Гу (ж. р.), *ѣѣѣѣѣуз* (м. р.) Ст.

³⁵⁶ Исп. Белић, Ист. I, 70–71; Маретић, Језик, 221–222; Марковић, ЈИА, 90–96; Симић Р., Морфологија, 79–81; Шим., ГИКБ, 114–115. О примјерима продирања наставака из једне именичке врсте у другу в. Ивић, Облици I, 207. Наставак *-имами* посведочен је у говору Крашована, у румунском Банату: *грудѣмами*; Сам ведел с мојѣми *ѣѣѣѣѣми* (Петр. Е., ГК, 154). (Занимљиво је лексичко поклапање на оба подручја: *ѣѣѣѣѣми*).

³⁵⁷ Према грађи за босанскохерцеговачки дијалекатски комплекс наставак *-ма* је забиљежен у говору Вуковског (Купрес) и у Дрветинама (Бугојно), сјеверно од овог подручја.

³⁵⁸ О типовима промјене колективних именица на *-ад* в. А. Пецо, Облици колективних именица на *-ад*, НЈ, н. с., VII, св. 7–10, 1955, 234–246.

³⁵⁹ Ђ. Чустовић је забиљежила *био у Рујѣне* (Чуст., Ливно, 94) — што наводи на помисао да је форма индеклинабилна, али и у *Лѣиѣѣѣѣни* (Чуст., Ливно, 95).

³⁶⁰ Белић, Ист. I, 14.

енклитике: *зѧ ме* се своди на *зѧ мѣ*, тако да је ту *ме* енклитика само у оном смислу у којем је то *кућу* у *зѧ кућу*;³⁶⁴ чиме се овај говор уклапа у групу западних што-кавских говора. Форме са „навеском -ка“³⁶⁵ — *менека*, *шебека*, *себека*, које су забиљежене у сродним говорима Дервенте³⁶⁶ и Раме,³⁶⁷ овдје нису регистроване.

С том партикулом биљежимо форме датива *меникѧ*, *шеби́кѧ*, *себи́кѧ*³⁶⁸ Ве, поред обичних *мѣни*, *ше́би*, *се́би* и енклитике *ми* и *ѣи*, али без енклитике *си*.

У инструменталу ових замјеница карактеристичне су аналошке форме³⁶⁹ *с мѣнѣм* Ст ДР Кб, *сѧ менѣм* Ш Гу Кг, *с ше́бѣм* Ст Кг Чл, *сѧ себѣм* ДР Ст Ш, *ѣ с менѣм* Пт, *ку́ љеш с мѣнѣм* Ш, *сѣдѣрѧ мѣнѣм*³⁷⁰ Ш, поред форми *сѧ мнѣм* Ш ДР, *с шѣбѣм гѣдѣише* Пт, *ѣрѣ собѣм* Чл.

Облици локатива не показују одступања од стандарда па је *мѣни* / *ѣ мени*, *ше́би* / *ѣ шеби*, *се́би* / *ѣ себи*.

У ДИЛмн замјеница 1. и 2. лица као наглашени облик најчешће се употребљава стари облик инструментала *нами*, *вами*:

дѣде нѧми Ст, *нѧми љѣио* ГР, *сѣкѣ нѧми ше́ гѣбеље* Чп, *ѣ вами* Се, *с вѧми* Чл, *ѣрѣд вами* Пл, *ѣ нами глѣдѧ* Чл, *зѧ нами љѣзѣ дѣсѣи* Цр, *ѣ нами рѣѣ* Пт, *сѧ нами* Чл.

Форме са наставцима -мом и -мам — *нѧмом* Ве, *вѧмом* Ве, *ѣрѣд намом* Цр, *нѧ вамом* Ш, *к нѧмам* Мс, *вѧмам* Кг — обичније су од стандарднојезичких форми *нѧма*, *вѧма*: *сли́чни нѧма* Ш, *међу нама* МС, *ѣ вама* Чл. Објашњење М. Шимундића за форме *наман*, *ваман* у говору Имотске крајине и Бекије је: „осјећа се ту и тамо приањање гласа *н* уз ове падеже вјеројатно под утјецајем зам. *он* и других (в. ниже), те није ни често чути *нѧман* и *вѧман*“.³⁷¹ Али, очигледно је да су овдје, као паралелизам инвентару именичких наставака у овим падежима, у питању контаминирани наставци.

Енклитички облик датива је стари датив *нам*, *вам*: *дѣѣ нам* Ш, *дѣј нам* Ст, *бѣга вам* Пл. Форме *ни*, *не*, *ви*, *ве* нису констатоване.

Па овом терену, у Ковачима код Дувна, И. Јурчевић је забиљежио *нѧми*, *вѧми*, *нѧмом*, *вѧмом*,³⁷² а у Липи С. Марковић *намам*, *вамам*.³⁷³ Ђ. Чустовић у Ливну констатује *нами*, *вами*.³⁷⁴ Стање у сродним говорима, а и шире, показује

³⁶⁴ Ивић, Облици I, 213–214.

³⁶⁵ Баотић, Дервента, 130.

³⁶⁶ Баотић, Дервента, 130.

³⁶⁷ Окука, Рама, 96.

³⁶⁸ У Ковачима код Дувна И. Јурчевић биљежи *меникѧ*, *шеби́кѧ* (Јурч., Дувно, 117). Исп. и Пецо, ИШГЗБ II, 115 и 118.

³⁶⁹ Исп. Белић, Ист. I, 104.

³⁷⁰ Слично стање је у имотско-бекијском говору (Шим., ГИКБ, 120). У околини Дервенте „спорадичан је облик *себѣм*“ (Баотић, Дервента, 130).

³⁷¹ Шим., ГИКБ, 120.

³⁷² Јурч., Дувно, 117.

³⁷³ Марковић, ЈИА, 104.

³⁷⁴ Чуст., Ливно, 95.

честу превагу облика *на̀ми*, *ва̀ми*. Тако у Имотској крајини и Бекији М. Шимундић биљежи *на̀ми*, *ва̀ми*, *на̀ман*, *ва̀ман*.³⁷⁵ Облици *на̀ми*, *ва̀ми* обични су у икавскошћакавским говорима западне Босне,³⁷⁶ налази их Ившић у Посавини,³⁷⁷ А. Пецо у говору херцеговачких Муслимана³⁷⁸ и у говору Муслимана Подвележја и Дабра,³⁷⁹ Маштровић у Нину.³⁸⁰ У околини Дервенте ријетко се појављују,³⁸¹ а у сјевероисточном сусједству тих форми нема,³⁸² као ни у Тузли³⁸³ и Фојници.³⁸⁴ У западној Босни су их још биљежили Решетар,³⁸⁵ Петровић (на Змијању)³⁸⁶ и Дешић.³⁸⁷ Забиљежени су и у Лици.³⁸⁸ Облике *наман*, *ваман* констатовао је М. Милас у мостарском говору.³⁸⁹

425. Лична замјеница трећег лица има форме *о̀н* и *у̀н* (често и са дифтонгом *у̀о̀н*), без лика са краткосилазним акцентом. У генитиву (и акуз.) основна је форма с продуженим *а*: *њега̀*³⁹⁰ Кг Пр Ве Ст Ш Мс, *њега̀ смйри́* у *че́ло* Ш, *йж не-га̀ кйй* Се, *йд нега̀* Ш, *за нега̀* Мс, а обичне су и форме *њега* Се Чл Чп, *њег* Се Гу, *њег не бо́ли* Се, *ње́к* Ш Гу (са обезвученим *г*), а јавља се и акценатски лик *ње́г*³⁹¹ Ве. Често се употребљава енклитика *га*: *нема́ га* Ш, *зна́ли га* *ћа́вли* ГР, *не би га се оку́сило* Мс, *сйра́ га* Мс. У акузативу се уз приједлоге употребљава и енклитика *њ*: *на́ њ* Се, *йо́ њ* Се, *за́ њ* Ст, *йдо́да њ* Цр, *йри́да њ* Ст, у случајевима када се односи и на бића и на предмете. Датив и локатив обично гласе *њему* (енклитика у дативу *му*, у локативу без енклитике), а у Кг Ве Пр и *њем*. У Шујици је забиљежено *ју њеме́ сла́ма*, а у Струпнићу *йдо́дај њеме́*.³⁹²

Тројаке су форме у инструменталу с приједлогом *с*: *ш њи́м* Ст Чл, *ш њи́ме* Пт, *ш њи́мен*³⁹³ Кг Ве Пр, *ш њо́м* Ст, *ш њо́ме* Ш, *ш њо́мен* Кг Пр. Замјеница *она* у номинативу у ДР има акценатски лик *о̀на*.

³⁷⁵ Шим., ГИКБ, 120.

³⁷⁶ Пецо, ИШГЗБ П, 117–119.

³⁷⁷ Ившић, Посавина, 155.

³⁷⁸ Пецо, Јекавске оазе, 305.

³⁷⁹ Пецо, ГИХ, 133.

³⁸⁰ Маштр., Нин, 107.

³⁸¹ Баотић, Дервента, 130.

³⁸² Окука, Рама, 97.

³⁸³ Брабец, Тузла.

³⁸⁴ Броз., Фојн.

³⁸⁵ Решетар, Дер шток., 186.

³⁸⁶ Петр., Змијање, 105.

³⁸⁷ Дешић, ЗБИГ, 245.

³⁸⁸ Ласт., КТ, 95 и 111.

³⁸⁹ Милас, Мост., 59.

³⁹⁰ Исп. Пецо, ГИХ, 133; Шим., ГИКБ, 120; Окука, Рама, 97.

³⁹¹ Исп. Шим., ГИКБ, 120; Шурмин, Сар., 220.

³⁹² „Њеме у лок. покрајинско је“ (Белић, Ист. I, 106).

³⁹³ Исп. Шим., ГИКБ, 120.

Датив и локатив обично гласе *њѡј*, *њѡјзи* Пл Ш ГР Ст Гу, са енклитиком *јој*, а јавља се и акценатски лик *њѡјзи*³⁹⁴ Мс.

У множини замјенице трећег лица занимљиви су облици генитива и акузатива на једној, и датива, инструментала и локатива на другој страни.

У генитиву и акузативу, након губљења *х* из консонантског система у говору Хрвата и Срба, дјелимично и Муслимана када је финална позиција у питању, наметнула се форма *њи* која је обична у говору становника све три конфесије. У говору Хрвата стабилна је, и за овај говор карактеристична, форма са партикулом *зи*, у које је финално и обично продужено: *њи́зи* ДР Гу Чп Ш Мс Пл, *код њи́зи* Пт, *и́ар њи́зи* МС, *од њи́зи* Гт, *њи́зи два́* Се, *њи́зи дѣсѣи* Се, *њи́зи је рѣда* Ст, *око́ њи́зи* Ш, *од њи́зи* Чл. Са очуваном акузативном енклитиком *ње* — *и́рѣда ње* Пр, *ми́ђу ње* Пр, *за ње* Пр, која је у ствари стари облик акузатива множине средњег рода,³⁹⁵ а која сада функционише за сва три рода, и формама *њи* и *њизи*, овај говорни тип се приближава имотско-бекијском.³⁹⁶ Форме са двојинским наставком *њи́ју* и *њи́ју* — *код њи́ју* Ве, *њи́ју два́* Мс, *у њи́ју* Ве, *ѣ́рико њи́ју* Ве, а које је забиљежио и С. Марковић у Липи,³⁹⁷ као и *њи́ху* Гу Кб у говору ливанских Муслимана,³⁹⁸ приближавају га, с друге стране, говору Раме.³⁹⁹

У дат.-инстр.-лок. најчешће се употребљава стандардно *њима* Чл ГР Гу Ш Пл МС Се Цр, али су обичне и форме *њимом*⁴⁰⁰ и *њимам*⁴⁰¹ Ве Пр МС, *међу њимам* МС, *и њимам* Ве, *у њимом* Пр. У Ведашићу је забиљежен и стари облик инструментала *и њими* (исп. *с нами*, *с вами*, т. 424). Преовлађујуће *њима* (а не *њими* — према *нами*, *вами*) и форме *њимом* и *њимам* показују да је именичка промјена имала пресудну улогу у формирању ових облика.

426. Када су у питању именичке замјенице *ко* и *шѡа/шѡо* примјећује се утицај западне варијанте књижевног језика на говор млађе генерације, па су форма *ѡко́* и употреба *шѡѡ* на рачун *шѡѡ* у говору тога слоја становништва релативно чести. У говору старијег свијета замјеница *ко́* је само у тој форми, а говори се *шѡѡ* и *шѡѡѡ*, с тим што се *шѡѡѡ* употребљава претежно у значењу „зашто, чему“: *шѡѡѡ си до́шѡ* Се, *шѡѡѡ ћеш њѡ* Ст, *шѡѡѡ њѡѡра* Пл; према *шѡѡѡ ра́ѡѡи* Чл, *шѡѡѡ њѡѡѡ* ГР, *шѡѡѡ нѡ је рѡко́* (продужено након елизије сусједног вокала у сандхију) Ст.

³⁹⁴ В. Јурч., Дувно, 117. Такво акценатско двојство је и у Рами (Окука, Рама, 97–98); у имотско-бекијском је *њѡјзи* (Шим., ГИКБ, 120).

³⁹⁵ Белић, Ист. I, 107. Енклитику *ње* забиљежио је С. Марковић у Липи код Дувна (Марковић, ЈИА, 104). Регистрована је и у Мостару (Милас, Мост., 66), код Криваје (Броз., Ијешћ., 158), у Толиси (Решетар, Дер шток., 186), Посавини (Ившић, Посавина, 155). Исп. и Пецо, ГИХ, 135 и ИШГЗБ II, 125.

³⁹⁶ Шим., ГИКБ, 120.

³⁹⁷ Марковић, ЈИА, 105.

³⁹⁸ Чуст., Ливно, 107.

³⁹⁹ Окука, Рама, 97–100.

⁴⁰⁰ В. Јурч., Дувно, 117.

⁴⁰¹ Марковић, ЈИА, 105.

Дервенте *шѡ(j)ӣ, шѡ(j)а̄, шѡ(j)ѣ̄*,⁴¹⁴ М. Шимундић у Имотској крајини и Бекији *ѡвӣ, ѡнӣ*, а *ѡӣи* и *ѡӣојӣ* „у истом значењу“ са *ӣӣ* или *ӣѣ̄*,⁴¹⁵ те М. Милас у Мостару *ӣа̄, ӣа̄ј* (ријетко), *ѡв̄а̄, ѡвӣ, ѡнӣ*.⁴¹⁶ А. Пецо пише да у западнобосанским икавскошћакавским говорима „поред овај, ӣа̄ј обични су и облици: *овӣ, ӣӣ*“.⁴¹⁷ У посавском говору је веома често *ӣӣ* или *о̄ӣӣ, овӣ, онӣ*,⁴¹⁸ у сарајевском *ѡвӣ, ѡнӣ, ӣӣ*,⁴¹⁹ у Варешу *ѡвӣ, ѡнӣ, ӣӣ*,⁴²⁰ у Фојници *ѡвӣ, ѡнӣ*.⁴²¹

За стање у овом дијелу југозападне Босне може се рећи да је са преовлађујућим формама *ѡвӣ, ѡнӣ* (водећи рачуна о акценатском лику) и *ӣа̄ј*, као и формама зависних падежа, најприближније оном које је у Имотској крајини и Бекији. Говору околине Дервенте приближавају га *шѡјӣ, шѡја̄, шѡје̄*, али треба имати на уму да су то овдје споредне форме, а ни преовлађујући краткоузлазни акценат у Дервенти у *ѡвӣ, ѡнӣ* (наспрам основног краткосилазног на нашем терену — *ѡвӣ, ѡнӣ*) не иде у прилог томе. У рамском говору је низ форми, као и у овом говору, од којих се многе поклапају.

429. Показне замјенице за каквоћу и количину имају облике: *ва̄к̄ӣ, ва̄к̄а̄, ва̄к̄о̄, ӣа̄к̄ӣ, ӣа̄к̄а̄, ӣа̄к̄о̄*; *ов̄лӣк̄ӣ (ѡвлӣк̄ӣ, ѡвлӣк̄ӣ), ов̄лӣк̄а̄ (ѡвлӣк̄а̄, ѡвлӣк̄а̄), ов̄лӣк̄о̄ (ѡвлӣк̄о̄, ѡвлӣк̄о̄), ӣо̄лӣк̄ӣ (ӣѡлӣк̄ӣ, ӣѡлӣк̄ӣ) / ӣѡл̄к̄ӣ, ӣѡлӣк̄а̄ (ӣѡлӣк̄а̄, ӣѡлӣк̄а̄) / ӣѡл̄к̄а̄, ӣѡлӣк̄о̄ (ӣѡлӣк̄о̄, ӣѡлӣк̄о̄) / ӣѡл̄ко̄ — ӣа̄к̄ӣ з̄акон Се, ва̄к̄а̄ ов̄лӣк̄а̄ Ш, ӣѡл̄ко̄ ӣма̄ње Пл, к̄ер̄ач ов̄лӣк̄ӣ Ш, е̄в ѡ̄лӣк̄о̄ Мс.*

430. У присвојних замјеница за 1. и 2. лице, *мѡј* и *ӣѡј*, те у повратноприсвојне замјенице *сѡј*, у зависним падежима су у употреби сажети облици: *мѡга бр̄а̄ӣа* Чл, *у мѡг ѡ̄а̄ѣ* ГР, *с мѡга кѡ̄ња ӣа̄јѡ* Се, *мѡму Ш Кг, мѡме Ве, мѡм Ст Чл, ӣѡѡга с̄ӣа̄ња* Ст, *ѡ ӣѡга̄ ӣѡѡг* Ш, *кад је н̄а ӣѡѡме* Пл, *сѡѡм ӣр̄ѣ̄ӣѡлу* Ш, *сѡѡму б̄а̄би* Се, *сѡѡму б̄л̄ӣж̄н̄ѣ̄му* Мс, *сѡѡме д̄р̄ӯӣӣѡу*⁴²² Ш. Дакле, као покретни вокали могу се јавити у и е.⁴²³

Замјеница за треће лице ж. рода има форме: *њѣ̄з̄ӣн, њѣ̄з̄ӣн, њѣ̄ж̄ӣн, њѣ̄ж̄ӣн* (исп. т. 309).

У замјенице за треће лице множине форма са *х* се ријетко јавља у говору Хрвата и Срба, а обична је у говору Муслимана: *њ̄ӣх̄ѡв* Кб Гу. То *х* или изостаје,

⁴¹⁴ Баотић, Дервента, 131.

⁴¹⁵ Шим., ГИКБ, 121.

⁴¹⁶ Милас, Мост., 66.

⁴¹⁷ Пецо, ИШГЗБ II, 137.

⁴¹⁸ Ившић, Посавина, 155.

⁴¹⁹ Шурмин, Сар., 202.

⁴²⁰ Жуљић, ДВД, 496.

⁴²¹ Броз., Фојн., 156.

⁴²² Сажети облици су и у западнобосанским икавскошћакавским говорима (Пецо, ИШГЗБ II, 136), у имотско-бекијском (Шим., ГИКБ, 121), у рамском преовладавају (Окука, Рама, 102), а у икавскошћакавским говорима околине Дервенте подједнако су обични и сажети и несажети облици (Баотић, Дервента, 133).

⁴²³ У имотско-бекијском „нема наст. -е у дат. и лок.“ (Шим., ГИКБ, 122), у рамском је обично у (Окука, Рама, 102), у Коначлима се „углавном појављује у, што је особина дубровачког говора“ (Капић, Кон., 324). Исп. Будм., Дубровачки, 171.

452. Овај говор спада у групу оних западнијих штокавских говора који знају за обиљежене деклинационе облике у женском и мушком / средњем роду, и у ген. и у дат. –инстр. –лок. када су у питању бројеви *два*, *три* и *четири*.⁴³⁶

Н	<i>два̋</i>	<i>двѣ̋</i>	<i>три̋</i>	<i>чѣ̋тери</i> ⁴³⁷ <i>чѣ̋тѣри</i> <i>чѣ̋три</i>
Г	<i>двѣ̋јѹ</i> (обично) <i>двѣ̋јѹ</i> Гу	<i>двѣ̋јѹ</i> (обич.) <i>двѣ̋јѹ</i> Гу	<i>три̋јѹ</i> (обич.) <i>три̋јѹ</i> Гу	=Н (обич.) <i>чѣ̋тријѹ</i> Гу МС
ДИЛ	<i>двѣ̋ма</i> (обично) <i>двѣ̋мам</i> ГР Кр Пр <i>двѣ̋мѣ̋м</i> ЦР Пр Кр	<i>двѣ̋ма</i> (обич.) <i>двѣ̋мам</i> ГР Пр <i>двѣ̋мѣ̋м</i> Мс Пр	<i>три̋ма</i> (обич.) <i>три̋мам</i> ГР Пр <i>три̋мѣ̋м</i> Пр Мс <i>три̋мѣ̋</i> Ве	<i>чѣ̋трима</i> (об.) <i>чѣ̋тримам</i> ГР <i>чѣ̋тримѣ̋м</i> Пр Мс <i>чѣ̋тримѣ̋</i> Ве

Облици дат. –инстр. –лок. *двамам*, *тримам*, *четиримам* аналогни су онима какве налазимо у промјени именица и замјеница (исп. *ѣ̋рсѣ̋мам*, *ногам*, *намам*). За облике *двамим*, *двимим*, *тримим*, *четиримим*, у говору Имотске крајине и Бекије *двамин*, *тримин*, *четиримин*, М. Шимундић каже да „јесу остаци старог инструментала *двѣ̋ми*, *три̋ми*, *чѣ̋тири̋ми* којему је придошао сугл. *н* као неким прилозима, замјеничким облицима и сл.“⁴³⁸ Партикуле у овом говору јесу честе, али, и код ових облика се ради о линеарном комбиновању старих наставка (стари облик инструментала + дативно *м*, исп. и у језику Ивана Анчића *двѣ̋мам* те *двѣ̋мами*,⁴³⁹ као и овдје *ћерим*, *ћеримам*, *ћеримами*, *њими*, *свимим*).

Овакви облици лако се могу добити на директна питања, а и саобразни су са другим деклинационим облицима у овом говору, али у слободном дискурсу су мале фреквенције, јер се прибјегава друкчијој стилизацији реченице, односно, употреби непромјенљивог облика са приједлогом (барем кад су инстр. и лок. у питању): *Ѧ̋ двѣ̋ сѦ̋је* Мс, *Ѧ̋д онѦ̋ двѣ̋ сѣ̋Ѧ̋нице* Цр, *сѦ̋ три̋ ѣ̋дродице*, *сѦ̋ двѣ̋ жѣ̋не* Ст, *из чѣ̋тери̋ кѣ̋ће* Цр, *на чѣ̋тери̋ кра̋ја* Пл.

453. У збирних бројева биљежимо промјену: *двѦ̋је* (*двѦ̋е*) — *двѦ̋га* — *двѦ̋о-му*, *двѦ̋ма*; *три̋Ѧ̋је* (*три̋Ѧ̋е*) — *три̋Ѧ̋га* — *три̋Ѧ̋о-му*, *три̋Ѧ̋ма*.

Старији морфем *-ер-* у збирних бројева и бројних именица изразито доминира (исп. т. 41).⁴⁴⁰ Исп. и облике збирних бројева уз *pluralia tantum*: *двѦ̋ја*

⁴³⁶ В. „О промени и непроменљивости бројева“, НЈ (н. с.), св. 1–2, 43–63, аутори Г. Краљевић, М. Николић, М. Радовић-Тешаћ.

⁴³⁷ Биљежи га и С. Марковић у Липи (Марковић, ЈИА, 110).

⁴³⁸ Шим., ГИКБ, 142.

⁴³⁹ Марковић, ЈИА, 110.

⁴⁴⁰ Збирни бројеви и бројне именице са *-ер-* су у Имотској крајини и Бекији (Шим., ГИКБ, 142), у Рами (Окука, Рама, 107), у Дервенти (Баотић, Дервента, 136), а у Босанској крајини су и са *-ер-* и са *-ор-* (Пецо, ИШГЗБ II, 144; Дешаћ, ЗБИГ, 256).

кѡла Пр Кг Ст, двѡја кѡла Ве Кб ДР, ѡѡѡѡѡѡ кѡла Се, ѡѡѡѡѡѡ кѡла ГР Ст, ѡѡѡѡѡѡ чѡкиѡѡѡ Цр.

454. Бројне именице не потискују просте бројеве, него је обична употреба основних бројева на њиховом мјесту уз именице које означавају мушка лица: *нѡз двѡ га ѡѡили Се, ѡѡзѡ дѡсеѡ Се, ѡѡѡ рѡђѡнѡ брѡѡѡ Ш, двѡ кѡѡѡѡѡ Се, ѡѡѡѡ брѡѡѡ ГР Чп, вѡз двѡ Ст, ѡѡѡ сѡѡѡѡѡ Мс.*

455. Говори се *ѡба* и *ѡбадѡѡ*, те *ѡбе*, *ѡбедѡи* и *ѡбедѡѡ*⁴⁴¹ Ве Пр.

ГЛАГОЛИ

456. Разлике у говору икаваца југозападне Босне у односу на стање у стандардном језику у морфологији глагола свODE се углавном на промјену глаголске врсте појединих глагола, односно остваривање другачијег односа инфинитивне основе према презентској. Нема маркантнијих црта које би могле бити носиоци дијалекатске индивидуалности, нити послужити при некој диференцијацији овог говора у икавском, или, шире, у штокавском комплексу. Глаголског прилога прошлог у систему нема, а имперфекат је сведен на поједине облике помоћног глагола *биѡѡ*. Специфичности у дистрибуцији наставака су у детаљима, обично забиљежене и у другим икавским говорима.

ИНФИНИТИВ

457. Икавскошѡакавски говори југозападне Босне, па тако и овај говорни тип, спадају у групу оних босанскохерцеговачких икавских говора које карактерише краћи облик инфинитива. Фонема *и* у инфинитивне морфеме *-ѡѡѡ*, односно *-ѡѡ*, увијек је захваћена потпуном редукцијом, што доводи до уопштавања супинског облика: *сѡкрѡѡѡ* Пл, *сѡмѡѡѡ Се, вѡѡѡѡ Ст, дѡѡѡѡ Пт, мѡѡѡѡ Гу Чл, нѡѡѡѡѡѡ Цр Се, брѡѡѡ Се, ѡѡѡѡѡ Ш, ѡѡѡѡѡѡ Мс, коменѡѡѡѡѡ Се, ѡѡѡѡѡѡѡ Ст, ѡѡѡѡ Цр Мс Се, ѡѡѡѡѡ Ст Се, ѡѡѡѡѡ Чл, нѡѡѡѡ Цр Се, ѡѡѡ Ш Цр Се Мс, ѡѡѡѡ Чл Пт, ѡѡѡѡ Кг* (исп. и т. 100).

На овом терену краће облике инфинитива констатовали су и И. Јурчевић у Ковачима,⁴⁴² Ђ. Чустовић у Ливну (уз извјесну ограду да је инфинитив „готово редовно без *и* на крају“),⁴⁴³ С. Марковић у Липи (мада у језику Ивана Анчића налази и дуже и краће облике).⁴⁴⁴ М. Окука на основу ове појаве дијели босанскохерцеговачке икавске говоре на двије групе, констатујући да „југ и југоисток“ имају морфеме *-ѡѡ* и *-ѡѡ*.⁴⁴⁵ Ваља додати да је у икавскошѡакавском

⁴⁴¹ Исп. Шим., ГИКБ, 143.

⁴⁴² Јурч., Дувно, 117.

⁴⁴³ Чуст., Ливно, 96, 103, 107.

⁴⁴⁴ „У данашњем говору имамо искључиво краћи облик“ (Марковић, ЛИА, 123).

⁴⁴⁵ Окука, Рама, 108.

говору околине Дервенте потпуна редукција финалног *и* у инфинитива „изразита појава“.⁴⁴⁶

458. У инфинитивној основи глагола III Белићеве врсте често долази *-ни* на мјесту стандардног *-ну-*, па је *дйгний* Пр Кг Ве Цр Мс, *клѣкний* Мс, *крѣний* Чл Ст, *одмакний* Пл Ст, *сйомѣний* Мс, *йойѣгний* Се, *загрний* Се, *йѣчиний* Цр, *окрѣний* III, *йѣгиний* Се, *дѣкний* III, *блѣбний* III, али и паралелно *дйгнуи* Кг Пр Ве (у Гу Кб је само *дйгнуи*), те *йѣгинуи* Кг Мс, *йосрнуи* Се. Примјери глаголског пр. радног типа *дйгѣ* Ст ГР Чп (у Кг *дйгнуѣ*), *йосрнѣ* Се, гдје је *уо* > *ѣ*, а у складу са ситуацијом у овом говору (исп. т. 116), стоје наспрам примјера *скйни-јо* Ст, *крѣни-јо* Чл, *зйни-јо* Цр, *зѣбрини-јо* (се) Гу, чиме се потврђује колебање. Примјери типа *мѣйнѣ* супротстављени онима типа *брѣни-јо*, са регуларном групом *ио* разбијеном сонантом *ј*, по Ј. Баотићу, показују да је процес *ну* > *ни* новија црта у икавскошћавском говору околине Дервенте.⁴⁴⁷ Што се југозападне Босне тиче, примјери са *-ни-* преовлађују, па ако је у питању новија појава, онда је у експанзији. У имотско-бекијској зони овакви глаголи „претежно су на *-иѣ*“.⁴⁴⁸ У западnobосанским икавским говорима инфикс *-ни-* у ових глагола је чест.⁴⁴⁹ У говору Раме и Д. Игњатовић и М. Окука констатују да је инфикс *-ну-* стабилан.⁴⁵⁰ Д. Игњатовић, утврђујући изоглосу јављања инфикса *-ни-*, посебно наглашава: „Алтернацију *-ни-* ... имају... сви икавски говори стационирани у средњој Далмацији или исељени из ње“.⁴⁵¹

459. Свуда је биљежено *сѣгѣи се* (као *йѣчѣи*, по I врсти).

460. У глагола I врсте у којих се након редукције наставачког *и* формира финална група *-сиѣ* не долази до даљег упрошћавања, што је у складу са стањем у овом говорном типу: *йрѣсиѣ*, *йлѣсиѣ*, *вѣсиѣ*, *йрѣсиѣ*, *сйсиѣ*, *крѣсиѣ*, *рѣсиѣ*; *ис-йрѣсиѣ*, *ѣилесиѣ*, *нѣвесиѣ*, *зѣсисѣиѣ*, *украсѣиѣ*.

461. Глагол *јесѣи* се јавља у формама *йсиѣ* и *јйсиѣ*⁴⁵² (исп. т. 146). Уобичајено је у сложених *йзисѣиѣ*, *йѣ(ј)исѣиѣ*, *й(ј)исѣиѣ*.

462. Говори се *йѣ*. У композита овог глагола књижевнојезичко двојство *а/и* је у корист *а*: *йзѣѣ*, *ѣбѣѣ*, *сѣѣ*. Обично је *нѣниѣ*; *йниѣ*⁴⁵³ је обичније него *ѣѣ*.

463. Облик инфинитива глагола *умријѣиѣ* гласи *умриѣиѣ* Кб Кг Пр и *умриѣиѣ* Мс ДР Гу Ст Чл (с потпуном редукцијом рефлекса јата, *мрѣиѣиѣ* < **мерѣиѣиѣ*). Траг

⁴⁴⁶ Баотић, Дервента, 65.

⁴⁴⁷ Баотић, Дервента, 137.

⁴⁴⁸ Шим., ГИКБ, 144.

⁴⁴⁹ Пецо, ИШГЗБ I, 98.

⁴⁵⁰ Игњ. ЈДЈФ, 135; Окука, Рама, 109.

⁴⁵¹ Игњ. ЈДЈФ, 132. О овоме шире в. А. Пецо, Глаголи типа *крѣниѣиѣ*-*крѣнем* у српскохрватском језику, ЈФ ХХХV, 141–145.

⁴⁵² У Рами је *јйсиѣ*, *йсиѣ*, *јѣсиѣ* (Окука, Рама, 109); у Дервенти преовлађује *йсиѣ* (пored *јйсиѣ* и *јѣсиѣиѣ*) (Баотић, Дервента, 142).

⁴⁵³ „Није *и* уметнуто, већ оно потјече из онога времена док је ... приједлог у ... гласио ... *вѣиѣ*“ (Маретић, Грам., 86).

рефлекса јата у *йрòдòрїи*, *одàйїи* Пл огледа се само у продуженом изговору претходног *р*, а „регуларно“ *сàйїи* Кг Пр Ве Се Цр Мс Чп је без такве дужине.

464. Глаголи у којих је иначе могућ однос варијанти *-нес/-ни* имају инфинитиве *дòнїи*, *їзнїи*, *їднїи*.

465. Није забиљежено **сїасїи(и)*, увијек је *сїàсїи*. Говори се *їлївїи* Гу Кб ДР ГР Кг Ш Ве Пр, али у Кг Пр је паралелно и *їлїи*. Без потврде је инфинитив **живсїи(и)*. Трагови су му констатовани у другим облицима, па и на овом терену налазимо однос *жївїи*–*жївїм* и *жївем* (*жївѐм*).⁴⁵⁴ Овдје је познат однос *клѐсїи*–*клѐдѐ*. Обично је *їзѐи*, али се чује и *їзѐсїи* Гу.

466. Поред *зрїи*, говори се *зрїјати*, *здрїјати* Кг Пр.

467. Инфинитив глагола *жєи* је обично *жѐи*, а у Ве је *жє̀нати* (исп. *жє̀њѐм*, *жє̀њи*). Најчешће је *вр̃и*, али се чује и *вр̃иїи* (по VII врсти), те хибридно *вр̃ић* Ве. Обично је *сїаїи*, поред рјеђих *сїѝдјати* Ш, *сїѝјати* Кб.

468. Занимљиве су повратне форме *їсїати се* Мс, *їсїајати се* Мс, *одїсїати се* Пл, *скòчиїи се* Пл, *вїроваїи се* Чл, те примјери типа *дїтворати* Гу Кб ДР Пр, *зãтворати* Се Пр — са *о* из перфективних форми, али и *дївараїи*⁴⁵⁵ Кг Пр Пр Мс, *зãдївараїи* Ш. Овдје су обични глаголи *гòнати*, *їрогòнати се*. Ваља истаћи и инфинитиве *брїи*, *дочїкаїи*, *сачїкаїи*, *чуваваїи*, *нòћеваїи*, *разумљаваїи*.

ПРЕЗЕНТ

469. Извјесне разлике у односу на стандард у дистрибуцији презентских наставака и овдје су констатоване, а честе су и у другим сродним говорима. Тако у 1. лицу јд. глагола *мòћ* биљежимо као основни наставак *-у*: *мòгу* Кг Пр Ве Ст Гу ДР Пл Цр. Спорадично се јављају и форме с наставком *-м*: *мòжем* Кг Мс, *мòрем*⁴⁵⁶ Кг. Потврдна и одрична форма овога глагола не остварују досљедно опозицију *-ор-* (*-о-ж-*) : *-ер-* (*-е-ж-*) па *мòре* Кг Гу Ве Кг ДР, *мòже* Кг стоје према подједнако честим *нѐ мере* Кг Пр Ве Ст Ш Пл и *нѐ море* Кг Пр Кб ДР.⁴⁵⁷ У Кг и Пр је још забиљежено и *нѐ меже* и, стандардно, *нѐ може*, што се може разумјети као колебање између дијалекатске и књижевнојезичке форме, а у Ш *нѐ мере* је изван ових односа.

470. У 3. лицу мн. неких глагола VII и VIII врсте на мјесту наставак *е* може доћи наставак *у*: *нòсү* Пр Ве, *нòсү се* Ст, *мүчү* Кб, *їушїћү* ДР, *лѐшү* Пр, *мїслү* Пл, *сїїдү се* ГР, *сїѝдү* ГР, *др̃жү* Кб Ве, *їр̃чү* Кб Ве Гу. Наставак *е* је обичнији и у ових глагола, често и у мјестима у којима су констатоване форме са наставком *у*: *їушїћѐ* Пр Ве, *їүсїѝѐ* Кг, *мүчѐ* (и *шүшѐ*) Кг Пр Ве Кб Ст, *нòсѐ* Ст Пл Кг Ве Пр Цр Мс, *др̃жѐ* Ст Кг Чп, *лѐшѐ* Мс Цр Пл Ст, *їр̃чѐ* Пр ГР Чл Пл, *сїїдѐ се* Чл.

⁴⁵⁴ О изоглоси ове појаве в. Игњат., ЈДЈФ, 137.

⁴⁵⁵ У Липи је забиљежено *оїдвараїи* и *дїтворати*, у језику Ивана Анчића у изведеном имперфективном глаголу остаје *о* (Марковић, ЈИА, 130).

⁴⁵⁶ Исп. слично стање у Шим., ГИКБ, 146; Баотић, Дервента, 137–138; Пецо, ИШГЗБ II, 165. У Рами је наставак *-м* (Окука, Рама, 109).

⁴⁵⁷ Исп. досљедно остваривање у Рами (Окука, Рама, 109).

Ђ. Чустовић констатује да у говору становника Ливна „треће лице презента глагола VII и VIII врсте ових говора има наставак -у (*сѣаву, мислу, раду*); то је уједно и црта многих сусједних говора“.⁴⁵⁸ Оваква формулација наводи на помисао да је -у и једина морфема у овој позицији,⁴⁵⁹ што свакако није тачно. Појава није изражена у мјери какву биљежи М. Шимундић у говору Имотске крајине и Бекије,⁴⁶⁰ па би се овај говорни тип могао сврстати у другу групу говора, у којима је јављање аналошког наставка -у изражено у мањој мјери (према подјели коју даје А. Пецо).⁴⁶¹

Морфема у констатована је у 3. лицу мн. глагола *живејѣи* — *живѣ* Гу Кб ДР Кг Ве Пр Чп, најчешће паралелно са *живѣ*. У Липи, поред Дувна, С. Марковић је биљежио само *живѣ*.⁴⁶² Инфинитив је само у форми *живѣи* (< *живѣи*), **живѣи* није забиљежено. Облици презента, дакле, осим по седмој, могу бити и по првој врсти, па биљежимо још и *живемо* Гу, *живемо* Кб, *живеће* ГР, отуда и правилно *живѣ*, што се може тумачити мијешањем основа два истозначна глагола.⁴⁶³ Само је *дубиѣ*, а у презенту налазимо *дубе* Кг Пр Гу и *дубѣ* Кб ДР Чп, *дубѣ* Ве.

471. Презент глагола *ић* има облике: *ићем* Цр Мс Се Кг Пр Ве ГР Чп Ст, *ићу* Ве Гу Кб ДР, *ићу* Кг Пр, *ићеш* Ст Ш Цр Мс.

Поред *ићем*, обично је и *ићићем*. Овдје је и *одћем*, *сачћем*, *обачћем*, *ирићем*.

472. Поред обичних форми 3. лица мн. *сѣку* Ве Гу Пт Ст Кг, *иѣку* Се МС, *вѣку* Ве Кг Пр, *обѣку* ГР, биљежимо и палатализоване: *сѣчу* Пр, *иѣчу* Цр Чп Чл, *вѣчу* Гу Кб, *обѣчу* Чл. Обично је *лѣгну*, *рѣкну*, али у Кг Пр и *лѣжѣ*, *рѣчу*, иако је у Кг забиљежено и *лѣгу*. Паралелно се јављају *сѣриѣгу* и *сѣриѣжѣ*. Нема се утисак да аналошке палатализоване форме преовлађују, као што је то у говору Имотске крајине и Бекије⁴⁶⁴ нпр.

У 3. лицу мн., поред *дѣју* Пр Кг Ст, *дѣју* Кб, у употреби су и форме *дѣдѣ* Пр Кг Гу ДР, *дѣдѣ* Ве, *дѣдѣ* Кг (инф. *дѣи*). Поред *јмију*, говори се и *јмидѣ* Кб Ве Ст, али и *јмѣ* Кг Пр Гу (по VII врсти, као последица изједначености осталих лица икавског облика овог глагола са облицима глагола те врсте, исп. и *разуме*), у Гу с негацијом *не јмѣ*. Слично је и са глаголима *имѣи*, *знѣи*, *смѣи*: *имају* — *имадѣ*, *немадѣ*; *смѣју* — *смидѣ* (*смидѣ*), *не смидѣ*; *знѣју* — *знѣдѣ* (*знѣдѣ*), *не знадѣ*. Тако и у другим лицима, поред стандардних форми, налазимо: *дѣде* Ш, *дѣдѣ* Ш, *дѣдѣ* Гр Чп Се Кг, *не смидемо* Се, *имадемо* Кг Ст, *имаде* Се, *имадемо* Ве

⁴⁵⁸ Чуст., Ливно, 114.

⁴⁵⁹ Исп. Окука, Рама, 110; Пецо, Треће лице, 508.

⁴⁶⁰ Шим., ГИКБ, 146.

⁴⁶¹ Пецо, Треће лице, 491–520. (Напомена: Према тој подјели, а на основу података Ђ. Чустовић, говор ијекаваца Ливањског поља је сврстан у трећу групу, у говоре у којима је наставак -у потиснуо старији наставак -е. Тачно је само то да се наставак -у може чути сасвим спорадично, много рјеђе него у говору икаваца овога краја, а да је наставак -е доминантан.

⁴⁶² Марковић, ЈИА, 118.

⁴⁶³ Исп. Пецо, ИШГЗБ II, 164–165.

⁴⁶⁴ Шим., ГИКБ, 146.

Се. Форме типа *даднѐм* долазе углавном у погодбеним реченицама.⁴⁶⁵ Тако се овдје употребљавају и *смиднѐм*, *знаднѐм*, *умиднѐм*, *имаднѐм*, *чуднѐм*.

473. У овом говору обична су образовања презентске основ на *-ива-* и *-аје-*: *казива̄м* Ве Гу Кб, *казива̄* Ш, *зайисива̄* Ве Гу Кг Пр, *исийиивајӯ* Ст, *иприса-ђива̄* Цр; *окдйајѐм* Кг Пр, *обећае* Гу, *обѣтајѐ* Пр, *обећајѐ* ДР, *ипродајѐ* Ш, *издр-жајѐ* Чл, али је забиљежено и *казујѐм* Кг Пр, *зайисујѐ* Кб Кг Пр, *исийиујѐ* Ш; *окдйава̄м* Кб Гу, *обѣтава̄* Кг, *обећава̄* Ве Кб, *задржава̄* Пл, *ипродава̄* Чп.

Таквог колебања између IV и VI врсте у *удајѐ се* Гу Ве Кг Пр, *удаје се* ДР Кб, *дајѐм* Ве Гу Кг Пр, *даѐм* ДР, *дајѐмо* Кб Гу Ве, *даѐмо* ДР нема.

474. Колебање између I и III врсте резултира облицима презента глагола *йа̄сѝ*, *сѝсѝ*: *йа̄нѐ* Кб ДР, *йа̄днѐ* Кг Пр Ве, *йа̄дѐ* Пр Цр, *сѝднѝ* Ст Чл, *сѝдѝ* Ш, *сѝ-дѐ* Цр Се.

Облици презента глагола *йѝка̄йѝ* најчешће су по IV врсти: *йѝка̄јѐ* Се Цр Мс Пл Кг Пр Ве, *йѝка̄јѐ* Кб. Ријетко по VI врсти, а и то алтернативно, налазимо *йѝка̄* Кг Пр. Тако и: *врѝјѐ* Кг Ве Цр Се Кб (у Кг Пр и *врѝјѐ*), *врѝјѐ* ДР, наспрам ријетког књижевнојезичког *врѝ* Пр; *зрѝјѐ* Мс Пл Пт, али *здрѝјајѝ*, *зрѝјајѝ* (од *зрѝја̄йѝ*, *здрѝја̄йѝ* Кг Пр).

475. У употреби су аналошке форме *йѝчмѐм*, *йѝчмѐ*, *на̄чмѐм*, *зайѝчмѐм*. С. Марковић у Липи констатује облике презента са *-чме-*, али у језику Ивана Анчића *йочне* и *йочме*.⁴⁶⁶

476. Облици презента *ӯзимљѐ* Кг ГР, *сѝйљѐм* Кг Пр, *сѝйљѐ* Пр, *ипрѝсѝйљѝ* Се, у Ш и *идѝљѐ*, овдје су присутни, али су мање обични од типа *сѝйа̄м*, *ипрѝсѝ-йа̄м*, *ӯзима̄м*. Поред обичног *зида̄м*, чује се и *зиђѐм* Мс. Говори се *кӣја̄* Кг Пр Гу Кб и *кӣшѐ* Ве Кб ДР. Тако је и *клӣз̄а се* Пр Кг, *клӣз̄а се* ДР, и *клӣжѐ се* Гу Ве Кб.

477. Као последица икавске замјене јата у глагола *разумјѝти* биљежимо приклањање седмој Белићевој врсти: *ра̄зумѐ* Кб Кг Ве Пр, *разумѐ* Гу (обичније него промјена по шестој врсти — *разумѝјӯ* ДР).

478. У презенту је редовно *жѐњѐ*, *жѐњѐмо* (исп. *жѐѝ* и *жѐњатӣ*).

479. Према инфинитиву *клѐсѝ* у презенту је *клѐдѐ* Ве ДР, али је познато и *кѝнѐ* (*клѐѝ*).

480. У презенту глагола *мириса̄йѝ*, поред стандардног *мӣришѐ*, честе су форме са измијењеном основом, и по VII Белићевој врсти: *мерѝӯйѝ* Ве Гу ДР, *мѐрӯйѝ* Кг Пр, а у ДР је *марѝӯйѝ*. У Липи је С. Марковић забиљежио *мирӯйѝ* (према *мирув*).⁴⁶⁷

481. По V и VII врсти су облици презента глагола *ја̄ха̄йѝ*, *узја̄ха̄йѝ*: *ја̄-шѐм* Чл Пл Ст Гу Ве, *узја̄шѐм* Ст Ш, *ӯја̄шѐм* Ве, стоје наспрам *ја̄шѝм* Пр Кг, *ӯја̄шѝм* Кг.

482. Подједнако је често *ѝйвор̄а* Пр Гу ДР Кб и *ѝйвар̄а* Кг Пр Ве.

⁴⁶⁵ Исп. Шим., ГИКБ, 147.

⁴⁶⁶ Марковић, ЛИА, 116.

⁴⁶⁷ Марковић, ЛИА, 116.

483. У Ст Чл биљежимо *dòčikām*, *до́чікајѹ*, *сачі́кајѹ* (исп. инф. *до́чікайт*, *сачі́кайт*).

484. Презент помоћног глагола *бйи* може имати, поред стандардних, и облике *бѹднѣ* Чл Ве, *бйдѣ* Ш, *бйднѣ* Кб.

485. Одрични облик 3. лица јд. презента помоћног глагола *хйі́јеѣи*, овдје *ййі́и*, обично при образовању негираног облика перфекта, може бити растављен, тј. између негације *ни* и енклитичке форме *је* може стајати енклитички облик замјенице: *ні му је* тйла пѹћ Ст, *ні ми је* да Пл, *ні ми је* ђстало Ш, *ні ми је* било лѹко Мс.⁴⁶⁸

АОРИСТ

486. Губљење финалног *х* у 1. лицу јд. омогућило је изједначавање облика овог лица са већ изједначеним обликом 2. и 3. лица јд.: кад ја *до́ђе* ДР, *дй́же* ја пѹре Цр, *дйгнй* ја рѹку Мс, *йѹдигнй* ја вако Мс, *йѹде* ја дѹли Се, *сйѹде* ја Се, *срй́ше* га ја *ѹ* задруги Ш, *ѹднесе* ја свѣ Чп. Облички синкретизам у једнини није ипак спроведен до краја, па биљежимо облике 1. лица, макар се то огледало у неких глагола само у акценту: *мѹго* Кг, *нѣ мого* ДР, *ѹѹдо* Пт, *ѹѹђо* Гу Кб, *сйѹѹдо* Се Цр Ш, *ѹѹдо* Ш, *йрй́ђо* Се, *ѹвайи* Се, *ѹйи* Мс.

487. У 1. и 2. лицу мн. наставци *-смо*, *-сйе* увелико су потиснути наставцима *-шмо*, *-шйе*, „аналогно наст. *-ше* у 3. лицу“:⁴⁶⁹ *ѹѹдошмо* Мс, *ѹѹдошмо* Цр, *йѹѹѣшмо* Ве, *йѹѹѣшмо* ДР, *йѹѹдошмо* Кг Цр Мс Ст, *донѣсошмо* Пт Кг, *йѹѹинишйе* Ш, *сѹкрйишйе* ГР, према ријетким *йѹѹѣсмо* Кб, *ѹѹѹсмо* Гу.

488. У аористу глагола *умријѣи* (инф. *ѹмрй́и* и *ѹмрй́и*) биљежимо: *ѹмри* Кг Пр Ве, *ѹмр* Гу, *ѹмрѹ* Ст, *ѹмришѣ* и *умрй́ишѣ* Кг Пр, *ѹмришѣ* Ве, *ѹмришѣ* Гу, *ѹмрише* Пл. Од глагола *сѹйрй́и* у аористу налазимо *сѹйр* Кг Пр, *сѹйра* ДР, *сѹйра* Пл Чп, мада је у инфинитиву забиљежено само *сѹйрй́и*.

489. У аористу помоћног глагола *хйі́јеѣи* је у јд. *ййі́де*, а С. Марковић је на овом терену, у Липи код Дувна, забиљежио и облик *ѹйи* (*вас ййййаи*),⁴⁷⁰ за који Маретић вели да се ријетко јавља, и да за њега има „само једну потврдну: *хошје*. Д. истор. 254.“⁴⁷¹ (Исп. и т. 504).

ИМПЕРФЕКАТ

490. Трагове употребе имперфекта потврђују облици помоћног глагола *бйи*, који се јављају у говору старијих особа, обично у краћој форми: у Јѹзѣ Шймића *бйше* крмак Се, *тѹ* добро *бйше* Се, *бйше* шѣнѹца ко сѹнце Ш, *бйше* зйма Пт, *бйше* йзбори Пт, *бйше* се напйт Мс. Забиљежено је и *бйѹше*: *бйѹше* вако у прѹлиће Ст, *нѣ бйѹше* шѹпа у рѹци ГР. Ове облике, чешће *бйше* него *бйѹше*,

⁴⁶⁸ Исп. Баотић, Дервента, 173.

⁴⁶⁹ Шим., ГИКБ, 150.

⁴⁷⁰ Марковић, ЛИА, 66.

⁴⁷¹ Маретић, Грам., 290.

констатују С. Марковић и Д. Игњатовић у језику Ивана Анчића, односно Јеролима Филиповића.⁴⁷² Д. Игњатовић констатује да се имперфекат данас у Рами не употребљава, што потврђује и М. Окука, наводећи само облик *бијаше*.⁴⁷³ У Ковачима, крај Дувна, И. Јурчевић је забиљежио *бијаше*.⁴⁷⁴ Ј. Баотић у околини Дервенте констатује *бијашмо*,⁴⁷⁵ а у западnobосанским шћакавским говорима облик је непознат.⁴⁷⁶ У Имотској крајини и Бекији, и поред шире посвједочености, стоји констатација М. Шимундића „служба имперфекта и плусквамперфекта сведена је на мању мјеру; особито је имперфекат скупен“.⁴⁷⁷

ПЕРФЕКАТ

491. Творба перфекта одговара нормама савременог језика. Разлика је само у размјештају енклитика. Наиме, енклитичко *је*, скоро редовно, долази испред *се* у повратних глагола: *и́рѣво је се чо́вик мо́го и́рѣвоу́* Чл, *и́ридо је се* Ст, *знѣло је се* Мс, *и́врдило је се* ѿб Пл, *нишѣла и́ио је се* ма́ло си́урило Ш, *но́сило је се* јѣло у *цѣре* кѣћу Ш, *и́иѣом и́ио је се* окѣи́ио⁴⁷⁸ Цр, али и *снѣк је* ѿиѣи́ио окѣ њизѣ Ш, *ни́ка кѣѣка чо́ла се* ГР, *десѣи-иѣи́нѣсѣи* вуко́ва крѣжало се Ш, *ка́ни́ла ме се* креи́анија Се — без помоћног глагола.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

492. Забиљежени су само облици плусквамперфекта од перфекта помоћног глагола *би́и* с радним глаголским придјевом: *жѣнскѣ јѣдна и́олѣи́ио бѣла* Мс, *ја́ бѣла свѣ си́рѣмила* Чл, *би́ло је се* и́оми́рило Цр, *мо́ј би́о и́а си́н и́акси́ вѣзио* Мс, *ро́дило му је се* би́ло Мс.

ФУТУР I

493. За творбу сложеног облика футура I ваља нагласити да је инфинитив глагола који се мијења у краћем облику, тј. с инфинитивном морфемом без вокалског дијела: *ми́ ћемо и́ћ к ми́си* Ст, *ѡн ће рѣћ* Ш, *и́иѣ ћу ја́ изрећ* Мс, *ѡвај ће знѣи* Чп, *ја́ ћу ѡси́и* Се, *ѡклѣн ће ѡн жѣви́и ко ја́* Мс.

Уколико енклитички облик помоћног глагола *хѣи́јеи́и* долази иза инфинитива, долази до потпуног срастања, па се у глагола на -и́ то и́ губи испред *ћ* из енклитике, а у глагола на -ћ спајају се два *ћ* у једно: *и́исаћемо* Зѣли Сѣи́ии́и Ш,

⁴⁷² Марковић, ЈИА, 126; Игњат., ЈДФ, 140.

⁴⁷³ Окука, Рама, 113.

⁴⁷⁴ Јурч., Дувно, 118.

⁴⁷⁵ Баотић, Дервента, 138.

⁴⁷⁶ Пецо, ИШГЗБ II, 169.

⁴⁷⁷ Шим., ГИКБ, 143.

⁴⁷⁸ О оваквом распореду енклитика (о изоглоси, тумачењима граматичара и др.) исп. Баотић, Дервента, 173.

прідаће га сѹду Ст, *дѡнїће дѣдо* Ш; *дѡћу* Кг Ве Пр Гу Ст Пл Чп, *ѡшїћу ја сѡм* Мс, *нѡћеш лѡко* Пл, *їлѡшїће чѡвик* Чл.

ФУТУР II

494. За облик футура II карактеристично је да се уз презент помоћног глагола *бићи* мјесто радног придјева глагола који се мијења углавном употребљава инфинитив, наравно, његов краћи облик: *кад бѹдѣм кѡсїи* Чл, *ако бѹдѹ ић* Чл, *нѣ будѹ ли звѡи* Ст, *кад бѹдѣ мињаиш иѡре* Мс, *ако бѹдѣ ићћ јањца*⁴⁷⁹ Пт, према ријетким примјерима типа *ако нѣ будѣ дѡнио* Ш.

Исп. и примјере презента типа *смїднѣм* (т. 472) који се у погодбеним реченицама налазе у функцији футура II. Примјере употребе презента несвршених глагола са префиксом *уз* у значењу футура II, типа *узмолим*, нисмо констатовали, мада се често сусрећу у дјелима Ивана Анчића.⁴⁸⁰

ИМПЕРАТИВ

495. Императивни наставци су као и у стандардном језику: *-ј*, *-и*. Одступања од стандарда своде се на појединости.

У глагола у којих граматички наставак за облик императива *-ј* долази иза основинског *-и*-, када се с граматичким наставцима за лица формирају облици императива на *-иј*, *-ијмо*, *-ијше*, *ј* се обично губи (исп. т. 146), али су за 2. лице јд. забиљежени примјери јасне артикулације овог сонанта у финалној позицији: *ијј* Ве Се, *сїј* Мс Ве, *нѡсмїј се* Цр.

496. Када је у питању глагол *ић*, императивне форме *ѡјмо*, *ѡјше* су обичније од *ићи*, *ићише* — *ићи иѡ драгом* Цр, *ићише кѹћи* Кб. И овим другима је опозиција према императиву глагола *їстї/їстї* остварена: *иди* (*їйди*), *идише* (*їйдише*).

497. Спорадично је *дѡјди* Гу Ш, и није карактеристично за овај говор (исп. т. 201). Обично је *дѡћи*, *нѡћи*, *сѡћи*, *ѡѡћи*.

Обично је *лѣзи*, али се јављају и аналошке форме *лѣжи* Цр Гу Пр, *лїжи* Цр. Тако је и *сїпрїзи*, наспрам форме *сїпрїжи* Ст Чл.

498. Помогнути стањем у презенту, односно заступљеношћу образовања на *-аје-*, обични су и облици императива: *не ѡбећѡји* Гу, *їродѡји* Ш, као и обично *дѡји* Кг Пр Ве Кб Ст Мс Цр, *удѡји се* Ш. У вези са стањем у презенту су и облици: *кѡзївѡј* Ш, *иѡшїиѡвѡј* Се, *не иїродѹљївѡј* Ве. Тако је и *узимљи* ГР, наспрам обичног *їзимѡј*. Облици императива *їмади* Пл (инф. *їмаиш*), *нѡћїј* Ст (од *нѡћеваш*), *сїѡј* (од *сїѡиш*, обично у значењу „становати, боравити“) Цр, овдје су обични, и у складу са стањем осталих облика.

⁴⁷⁹ Овакве облике футура II биљеже И. Јурчевић у Ковачима код Дувна (Јурч., Дувно, 118) и Ђ. Чустовић у Ливну (Чуст., Ливно, 96).

⁴⁸⁰ Марковић, ЛИА, 131.

499. Говорна ситуација условљава употребу форми *бијж*, *биш* — наспрам обичног *бијжи*.

ПОТЕНЦИЈАЛ

500. За творбу потенцијала ваља напоменути да је и овдје, као и у многим другим народним говорима, облик аориста помоћног глагола *биши* у свим лицима *би*: *ја би зна* ГР, *илѣску би дѣбѣла* Мс, *иш би шѣжсио* Ш, *шрѣјало би шѣ* Мс, *ѣни би је ѣокѣсили* Се, *ви би ѣсѣтали* Ст, *ми би се ѣдусѣтали* Пт.

У облику помоћног глагола *и* може бити захваћено елизијом: *ја б ѣсѣавѣ* Се, *нѣ б ѣн казѣ* Мс.

РАДНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЈЕВ

501. Наставачке морфеме радног глаголског придјева су стандардне. Гласовни лик радног глаголског придјева може одступати од стандарднојезичког, а те разлике су или фонетске природе, и у складу са гласовним промјенама о којима је било ријечи у одговарајућим поглављима фонетике (исп. *ѣѣбѣгѣ*, *риѣѣ*, *ѣѣвѣ*, *ѣѣјѣ*, *ѣѣ* и др.), или су у питању морфолошке измјене у инфинитивној основи (исп. *скѣнијѣ* и сл.), односно у промјени глаголске врсте (исп. *ѣѣјѣ*/*ѣѣвијѣ*).

502. У глагола *ѣмриш/ѣмри* р. пр. је *ѣмро* Кг Пр, *ѣмрѣ* Ве ГР ДР Гу, *ѣмри-ла* Кб, *ѣмрѣла* Кг Пр, *ѣмрѣла* Ве, *ѣмрѣла* Гу ДР, *ѣмрѣла* Мс. Од глагола *сѣтири* у р. пр. забиљежено је *сѣтирѣла* Кг Пр Цр Се, *сѣтирѣла* Ве Кб ДР.

503. Од глагола (*ј*)*ѣси* (исп. т. 146) р. пр. м. р. јд. може бити у укрштеној форми *ѣѣ*, и чистој икавској форми *ѣѣ*, у које се може јавити интервокално *ј* — *ѣѣ* и *ѣѣѣ*. У сложених глагола је *ѣѣси*, *ѣѣѣ*. Обично је *ѣѣла*, а у Цр је забиљежено *ѣѣѣла* (према облику презента).

504. Помоћни глагол *хѣѣѣѣ* у радном придјеву гласи *ѣѣѣѣ*, *ѣѣѣѣла*, *ѣѣѣѣли*, дакле, од основе *хѣѣ-*, али се јавља и *ѣѣѣѣли* Пл, *ѣѣѣѣла* ГР — од основе *хѣѣѣ-*. У Липи је С. Марковић забиљежио *ѣѣѣѣла*.⁴⁸¹

ТРПНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЈЕВ

505. Овај се глаголски облик образује наставцима *-ен*, *-н*, *-ѣѣ*. Инвентар наставака је, дакле, исти као и у стандардном језику, али у њиховој дистрибуцији постоје извјесна одступања. Забиљежена је већа продуктивност творбених морфема *-ѣѣ*, *-ѣѣла*, *-ѣѣѣ* у односу на стандард, а у просјеку западнијих штокавских говора.⁴⁸² Различити начини творбе могући су код истих глагола.

⁴⁸¹ Марковић, ИА, 66. У језику Ивана Анчића „употреба облика од једне и од друге основе [је] издиференцирана: уз афирмацију — од основе *ѣѣѣѣ*-, уз негацију — од основе *ѣѣѣѣ*“ (Марковић, ИА, 127).

⁴⁸² Исп. Решетар, Дер шток., 201; Ившић, Посавина, 192–193; Баотић, Кострч, 213–216; Баотић, Дервента, 140–141; Пецо, ИШГЗБ II, 180–182; Петр., Змијање, 169–170; Дешић, ЗБИГ, 267–268; Шим., ГИКБ, 157; Окука, Рама, 115. М. Окука за Раму констатује да „*-ѣѣ*“ нема домаћај какав има у за-

Облици трпног придјева глагола с инфинитивном основом на -а- често су на *и*: *држѣиѣ* ДР Чп Ст, *држѣиѣ* Ве Пл Гу, *иуѣиѣ* Ст Чл, *иуѣиѣ* Ве Гу, *иуѣиѣ* Мс, *скдѣиѣ* Ве, *сијѣиѣ* Ве, *усукаѣиѣ* Пт, *укојѣиѣ* Пл, *искојѣиѣ* Чл, *свѣзѣиѣ* Ст, *ириѣиѣ* Ст, *дсигуриѣ* Чл, *измиѣиѣ* Мс, али је забиљежено и — *зѣиѣ* Пт, *силиѣиѣ* Цр, *нејокојѣиѣ* Ш, *држѣиѣ* Кг Пр, *исирѣиѣ* Ст Мс Ве Гу Кг Цр Пр, *кдѣиѣ* Кг, *сијѣиѣ* Кг Пр, *идсијѣиѣ* Кб. У глагола *даѣиѣ* у тр. пр. *дѣиѣ* Пр стоји као изузетак према *дѣиѣ* Кг Ве Гу ГР ДР Ст Пл, *дѣиѣ* Кб, *издѣиѣ* Гу.

Обично је *донѣиѣ*, *донѣиѣ*, *донѣиѣ*, али је забиљежено *дѣиѣ*, *дѣиѣ*, *дѣиѣ* ДР. И у неких других глагола (IV врсте, првога раздјела) биљежимо карактеристичне форме *сакриѣиѣ* Ст, *салиѣиѣ* Пл, *сшиѣиѣ* Чп, *увиѣиѣ* Чп, *ириѣиѣ* Пр, али и *ириѣиѣ* Кг Ве Гу ДР, *убиѣиѣ* Ст, *иокриѣиѣ* Чл Чп ГР, *навиѣиѣ* Пт, *обуѣиѣ* Чл.

Облици на *и* јављају се и у VII Белићевој врсти — *слѣиѣ* Кб, *ириѣиѣ* Кб, *учиниѣиѣ* Ве ГР ДР Кб, *дѣиѣ* Кб, *наѣиѣ* Ст, *свѣиѣ* Чл, *наложѣиѣ* Пл, што овај говор унеколико диференцира у односу на сусједни говор Имотске крајине и Бекије гдје овакви облици нису констатовани.⁴⁸³ Али, и овдје биљежимо: *ириѣиѣ* Кг, *ириѣиѣ* Гу Пр Ве, *слѣиѣ* Кг Пр Гу, *учиѣиѣ* Кг Пр, *идѣиѣ* Ве Гу ДР.

На подручју Ливна Ђ. Чустовић је констатовала да „преовлађују облици с наставком -иѣ, -иѣ, -иѣ“,⁴⁸⁴ а у Липи, на подручју Дувна, С. Марковић да је наставак -иѣ чест.⁴⁸⁵

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ

506. Као и у инфинитиву, и у овом облику финално *и* изостаје, па се граматички наставак -иѣ своди на -иѣ: *иѣиѣ*, *заѣиѣиѣ*, *идѣиѣ*, *сидѣиѣ*, *иѣиѣиѣ*, *лѣиѣиѣ*, а као изузетак, или реализација у одговарајућем контексту, стоји *идѣиѣ* Ш, што никако није карактеристично за овај говор.

507. Помоћни глагол *хѣиѣиѣ* у гл. прилогу садашњем има обично облик *иѣиѣиѣ*, свакако од *хѣиѣиѣиѣ* — за који Маретић каже да у народу није обичан,⁴⁸⁶ а забиљежен је и облик *дѣиѣиѣ* ГР (исп. облике *дѣиѣ*, *дѣиѣиѣ*, *дѣиѣиѣ*, т. 489 и 504); **(х)оѣиѣиѣ(и)* није забиљежено.

НЕПРОМЈЕНЉИВЕ РИЈЕЧИ

508. У облицима *ириѣиѣ* често се огледају разни фонетски процеси, па су многи од њих већ помињани у том одјељку. Гласовни ликови прилога могу би-

паднобосанским говорима“ (Окука, Рама, 115), а Р. Ђуровић у говорима јужне Боне и високе Херцеговине „блискост са књижевним језиком [какву] не познаје литература“ (Ђуровић, ЈБ-вХ, 305).

⁴⁸³ Шим., ГИКБ, 157–158.

⁴⁸⁴ Чуст., Ливно, 96.

⁴⁸⁵ Марковић, ЈИА, 123.

⁴⁸⁶ Маретић, Грам., 290.

ти измијењени у односу на стандарднојезичке и разним партикулама. Партикуле се у неким случајевима уланчавају, а на примјеру прилога може се сагледати разноврсност и фреквенција партикула у овим говорима. И на прозодијском нивоу прилози показују разноврсност.

509. Нарочито су изражене модификације гласовног и прозодијског лика појединих *прилога за мјесто*:⁴⁸⁷

- *ди*;
- *овде, овди, овде*;
- *иу, иуде, иуде, иуше*;
- *онде, онди, нунди, унде, онде*;
- *нигди*;
- *свагди, свагди, свугди*;
- *свукуд, свукудā*;
- *куд, куи, кудар, кудан*;
- *овамо, овамо, вамо, амо*;
- *шамо, шамокар, шамокаре, шамокарце*;
- *онамо, анамо*;
- *овудā, овдā*;
- *иудā, иудан*;
- *онудā, ундā, нондā*;
- *одаклєн, ошкālєн, ошкālєн, ошкālєн, ошколєн, оклєн*;⁴⁸⁸
- *одавдє, одовдє, одавлє, одавлєн, одовлє, одовлєн, одавди, одалє, овдалєн, овдолє, овдолєн*;
- *одашлє, одашлєн, ошолєн, ошолєн, ошолєн, ошālєн, ошалєн, ошālєн*;
- *ондалєн, ондолєн, ондолєн*;
- *одовудā, одовдā*;
- *одошудā, одошā*;
- *довлє, довлє, довлєн, довлєн*;
- *одниклє, одниклє*;
- *близу, близо, близо*;
- *далєко, долєко*;
- *гори, горикā, горикār, горикаре, горикарце*;
- *доли, доликā, доликār, доликаре, доликарце*;
- *оддзгō, оддзгār, дзгār*;
- *оддздō, оддздāl, оддздā*;
- *ванка, вани, ван*.

⁴⁸⁷ У истог говорника су могуће разне форме, што се посебно односи на оне уз које долазе партикуле.

⁴⁸⁸ Карактеристично за говор сусједних ијекаваца доњег Ливањског поља.

510. У *прилога* за *вријеме* ваља истаћи антонимски однос стабилног *ирија*, *ирија* наспрам разноликих *идсли*, *идсли*, *идслин*, *идслим*, *идслим*, *идслем*, *идсле*, *идсле*, *идшле*, *идшле*, и, *рјеђе*, *кашње*.⁴⁸⁹ Овдје наводимо и: *изнајирија*, *најирија*, *најири*, *малоирија*; *најиослим*.

У групи оних који означавају дијелове дана и њима сродних прилога за *вријеме* биљежимо: *дана*, *данаске*; *сушра*, *суширо*; *ирисушра*, *ирисуширо*; *јуче*, *јучер*; *ноћас*, *ноћес*, *ноћаске*; *јуширџ*, *јуширџске*; *изуширо*, *уиширу*, *уишира*; *синџ*, *синџке*; *вечерас*, *вечерес*; *ирикодана*; *никидан*; *лани*; *ириклани*; *наклани*; *ваздан*, *ваздан*.

Обично је *уви*, *јавља* се *вазда*, а форме *вави* и *вајик* су периферне (исп. т. 77 и 136).

Биљежимо још неке карактеристичне прилоге за *вријеме*: *днда*, *хнда*, *унда*, *унда*, *дндак*; *уочи*, *учи* (*рјеђе*); *јди*, *јди*, *јди*, *јди*, *јди*.

511. У *прилога* за *начин* издвајамо: *вако*, *нако*, *заидно*, *уидно*, *ијишице*, *ијехе*, *дружчије*, *друговачије*.

512. Од *количинских прилога* истичемо да су *много*, *мдо* и *чдо* подједнаке употребне *вриједности* и *фреквенције*, те карактеристичне сложене прилоге и изразе: *једмиуш*, *једмиуш*, *једниуш*, *једниуш*, *један уш*, *једноч*, *једноч*; *двауш*, *двауш*, *два уша* и сл.

513. У категорији *приједлога* значајно је да је *приједлог без* најчешће у форми *без* (пored *без*), ријетко *ири*. У неких сложених *приједлога* финално -д изостаје па је: *сидра* (*мѣнѣ*), *исри* (*сѣла*), *исѣ* (*зумбѣна*).

514. *Везник јер* често долази с партикулом -бо: *јербо*.

⁴⁸⁹ У Рами је основна опозиција *ирија*–*кашње* (Окука, Рама, 116).

ИЗ СИНТАКСЕ

515. Из сложене синтаксичке проблематике указујемо само на оне појаве за које нам се чини да значајно мартирају говорни тип, а које би могле бити од значаја за цјеловитије спознавање карактера говора у цјелини, односно одређивања односа према стандардном језику.

КОНГРУЕНЦИЈА

516. Предикат може бити у јединини, иако је субјекатска синтагма с два на-
поредо употребљена имена⁴⁹⁰ — *дође кум Лујо и невисџа му Се, ѿдмо је каја*
мѡја и шудар Цр, зашријала ја и Каше Се, био ја у Лесковици и мѡј идкѡјнѣ брѡи
Ст, само враћѣ вири и глава Цр, дође у Анѡића он и брѡи му Чл, иђе сѡарѣ и јед-
на жѣна Ш, ѡзашѡ ми ћѡћа и сѡриц Ст, ја ѡјѡ пѡшу и Ћѡића мѡдѡ Се, али је и у
множини: *лѣжале шѡу ја и маѡѡр ми Ст, те он и ћѡћа њѣгов сѡѡли Цр, ја и баба*
ѡсѡали Пт (када претходе сви дијелови субјекатске синтагме).

517. Као једну од изразитијих посебности, када је конгруенција у питању, за овом говору сродни имотско-бекијски говор М. Шимундић истиче прелазак ж. рода у мушки у множини.⁴⁹¹ Овдје би такви могли бити примјери из Црвеница за-биљежени од женске особе: *с другарицом крѹв кѹвали, ја ш њом кѹћи, и маћија јој дође ... џилѹ нѡћ сидили кѡд њѐ*, мада остаје недоумица да ли контекст (или сви-јест говорника) подразумијева присуство још некога (што би захтијевало мушки род). То би били само изузеци у односу на уобичајене примјере типа: *Луџа и зѡва јој зѡле* КБ, *њѝзѝ двѝ обѐћале* ГР, *лѐжале шѹ ја и маћѐр ми* Ст.

518. Предикат је у множини уз колективне именице на -ад: *мѡмчѡд ѡдајѹ*
ГР, *ѡѡбро јѹдѹ ѹрѡсѡд* Ст, *слѹшајѹ га чѣлѡд* Пт.

519. Обличко је слагање предикатског дијела када се именица налази у бројној конструкцији у примјерима — *два mālā mi oštala* Чл, *три му брѣша слѹжила шћу* Ш, али је у *nāz dā ga yidili* Се слагање по значењу.

520. Двојако је слагање атрибута именица на *a* које означавају мушка лица у јединици. Неке од њих имају атрибут у женском роду, тј. слагање по облику — *добра мушйѣрија* Ст, *ваѣша слѹга* III, *јѣдна ийјаница* Чл, *обичнѣ будѣла* Пл.

⁴⁹⁰ Појава честа у народним говорима, исп. нпр. Баотић, Дервента, 174, Дешић, ЗБИГ, 276 и др.

491 Шим., ГИКБ, 184.

539. Претежна је употреба конструкције *с + акузатив* у *с ливѹ сѣрану* Ве, *с дбе сѣране* Ст, *с дѡѡ сѣрану* Кг — наспрам *с онѣ сѣранѣ* Чл (*с + генитив*).

540. Занимљива је употреба везе *за + акузатив* за означавање потицања: *било дѡѡзно за змије* Цр [од змија].

541. Поремећен однос употребе инструментала оруђа у слободној форми и инструментала оруђа с приједлогом *с*, као и у другим босанским говорима, и овдје је евидентан. Тако примјери — *жѣли жѣоком* Чл, *сѣнским вѣлом* Се, *иѣбиѡм ѡ нѡгам* Ш, *ѡливѡ сѡзам* Мс, *ѡдри клѣѡм* Ш, *обѣмо нѡгом* Чл, *ѡдѡлѡгом млѡѣили* Се, *развѡчеш сѣкирѡм* Чл, стоје наспрам примјера: *с дрвеним кѡшикам* Се, *с кѡцом* Мс, *ѡѡѣгнѣи с ѡвѡѡм* Се, *закѡчѣи с кѡѡцом* Чл. Овамо иду и примјери типа *ѡрѣѣ се ѡшло с вѡловѣм* Чл, *ѡшли с кѡѡмом у дрѡ* Ст, *с кѡѡма смо вѣри* Пт, за које је значајно да је присутан моменат друштва јер се ради о живим бићима,⁴⁹⁴ а у овој позицији је забиљежено и *онѡ се дрѡло на вѡловѣм* Ш и *рѡдило се на вѡле* ГР, дакле *на + локатив*, односно *на + акузатив*.

542. Забиљежени су и примјери предикативног инструментала — *док је бѣла ѡѡрѡм* Ш, *знѡм је док је ѡѡрѡм бѣла* ГР, којима се означава одређени временски период.⁴⁹⁵

543. Социјативни инструментал биљежен је редовно с приједлогом.

544. Везом *о + локатив* означава се приближно тачно вријеме — *нѣсмо ѡмали о Бѡжѣѡу жѣѡѡ Се*, *ѡ Јѡровѣ дѡђѡ* Сп, а обична је временска употреба и са приједлозима *ѡ* и *ѡза*, у значењу „послије“: *ѡ Гѡсѣи* ДР, *ѡ рѡчку* Чп, *ѡза рѡчка* ГР, *ѡза ѡѡѡѡи* Цр.

545. Конструкција *сѣби ѡд себи* значи „по свом нахођењу, на свој начин“,⁴⁹⁶ и осјећа се као устаљени израз.

ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

546. Као допуна глаголима и изразима непотпуног значења најчешће се употребљава облик инфинитива: *сѡѡ мѡрѡ миѡѡѡ Се*, *сѣрѡжѡ ѡђѡ дрѡѡѡ Чл*, *ѡјмо бѡѡѡѡ Пл*, *нѡѡѡ га ѡѡѡ Чл*, *ѡђѡм ѡ ѡѡ Се*, *ѡѡ ѡѡѡ ѡѡѡѡѡ ѡѡѡ брѡѡѡѡ Цр*, *ѡѡѡ ѡѡ је ѡѡ ѡѡѡѡѡ Цр*, *ѡѡ ѡѡ не би мѡѡѡ разѡѡѡѡ Мс*, *мѡрѡ је ѡѡѡѡѡѡѡ Мс*, *ѡђѡм га ѡѡѡѡѡѡѡ Ш*, *мѡрѡ сѡѡ ѡѡѡѡѡѡѡ Ш*, *ѡђѡм крѡѡѡ ѡѡѡѡѡѡѡ Ве*.

547. Презент с везником *ѡ* у овој позицији рјеђе је биљежен: *нѡѡѡ ѡѡѡ ѡѡѡѡ Чл*, *ѡѡѡѡѡ ѡѡѡ ѡѡѡѡѡ ГР*, *ѡѡѡ ѡѡ бѡѡѡѡ Ст*.

548. Овакав однос, односно знатно чешћа употреба инфинитива од презента с везником *ѡ* у функцији допуне глаголима и изразима непотпуног значења, сасвим је у складу са дијалекатском припадношћу и географском лоцира-

⁴⁹⁴ Ивић М., Инстр., 223.

⁴⁹⁵ У говору Имотске крајине и Бекије овај тип је добро очуван (Шим., ГИКБ, 191), а биљежи га и Ј. Баотић у околини Дервенте (Баотић, Дервента, 163).

⁴⁹⁶ М. Шимундић у говору Имотске крајине и Бекије биљежи слободнију употребу овакве везе (Шим., ГИКБ, 191).

ношћу овог говора. Оно што је специфично, и што на својеврстан начин обиљежава овај говор, је начин допуњавања типа: *нѣће рādи* Чл, *нѣће ѓрѣмѣ се* Ст, *нѣће ми ддлāрā ѓрѣмѣ* Се, *нѣће слѹшā* Пл, *дѣе ѹзмѣ* Чл, *дѣе ѣеш нāђѣш*⁴⁹⁷ ГР, *дѣе скāчѣ* Ст. Примјећујемо да су најчешће у питању примјери са одричним обликом глагола *хѣјеѣи*, и да се најчешће ради о трећем лицу⁴⁹⁸ (а морамо имати на уму и да грађа може бити непотпуна). Чини се да је за изостајање везника да пресудан утицај чешће употребе инфинитива у тој позицији.⁴⁹⁹

549. И овдје је посвједочена, у штокавским говорима широко распрострањена, употреба везе приједлог за и облик инфинитива: *ѣд је за ѹбий*⁵⁰⁰ Ст, *ѣонесе се за ѣдисѣи*, *за ѣдѣиѣи* Цр, *није за ѣрѣчѣи* Мс, *вāкō за ѣднѣи* Се.

550. Изразита је фреквенција приповједачког императива: *вѣзало дбиси ... ѣиѣи ѣд драгом, двѣе чѹвāј, галāми ... кō сѣāјā сѣāј, мѹку мѹчи* Цр, *āде скѹј црѣшало ... нāѣрави лѣмиѣи* Чл, *донѣси вōдѣ, донѣси дрвā* Ве, *āде ѣрико ѣōлā, ѣсѣод Врāна* Мс, *вѹну лѣио оѣѣри, очѹѣј, ѣрѣди дāн-нōђ, ѣкāј сѹкна, крѣј сādакѣ* Чп.

551. Ваља истаћи и безличну употребу перфекта, иако субјекат може бити познат: *дднѣло вōде нāми* Пр, *није ни бѣло* Чл, *сѹѣра ддѣло оддѣā* Мс, *свѣ ѹзѣло* Ст, *исѣрибѣјало чѣвика* Ве, *сѣрѣало рāју* Пт.

ЈОШ НЕКЕ НАПОМЕНЕ ИЗ СИНТАКСЕ

552. Када је ред ријечи у реченици у питању, већ је указано на неколико појава које обиљежавају овај говор. Тако суперлативна рјечца *нај* може бити одвојена од компаративног облика енклитикама (исп. т. 448), а растављено може да стоји и *није* (исп. т. 485). Размјештај енклитика у перфекту повратних глагола, скоро по правилу, друкчији је него у стандардном језику (исп. т. 491). Такав размјештај енклитика биљежимо и у примјерима: *зāѣд је га ѣрејāвио* Ст, *слѹшō је га* Чл, *ождѣнио је га дн* Пл.

553. Овдје се неодређена именичка замјеница *неко*, због икавске замјене јата, гласовно изједначава са одричним именичком замјеницом *нико*, па су због тога могући примјери растављања замјеничког облика — *у глāви је нѣ у кога нѣиѣа, а нѣ у кога мѣзак* Ст, *нѣ у кога би бѣло* Се, *нāђемо нѣ у кога* Пт, свакако према обичнијем *нѣ у ког, ѣ у когā* у односу на *дд никōг* нпр. (исп. т. 272).

554. У везничкој служби *иѣо* може долазити без, за стандардни језик уобичајених, прилога *зāѣо*, односно приједлога *због* (с ген.), па биљежимо сло-

⁴⁹⁷ Ћ. Чустовић је у Ливну забиљежила: „Интересантан је облик реченице: *Ди ѣеш нѣиѣи?*“ (Чуст., Ливно, 99).

⁴⁹⁸ М. Симић у говору Обади, у босанском Псдрињу, констатује: „Везник да изоставља се када су у питању модални глаголи и глаголи намјере, али не и кад реченица садржи глаголе који значе почетак радње“ (Симић М., Обади, 98).

⁴⁹⁹ Овдје нису забиљежене форме инфинитива без икаквог наставка, типа *бра, вика, каза* и сл., као што је то нпр. у Конавлима (Кашић, Кон., 333), које би (обличком изједначеношћу) могле бити пут оваквом начину допуњавања, односно изостављања везника да.

⁵⁰⁰ Исп. Шим., ГИКБ, 192; Баотић, Дервента, 168; Дешић, ЗБИГ, 292; Будм., Дубровачки, 107; Кашић, Кон., 347; Петр., Змијање, 142; Милетић, Црмнички, 558–559; Вуј., Мрковићи, 352.

жене реченице *нѣће ми ѿрѣмѣ дѣлѣрѣ шѣо нѣћу ја ѡшѣћ из Сѣмизѡвца на Ылицу Се, нѣс су жѣндѣри ѿшѣшовали шѣо ми чѣвѣмо Мс, а у примјеру нѣ чујѣм шѣо нѣш дѣбро говѣриш Се шѣо замјѣњује погодбени везник ако.*

555. Занимљив је однос предиката, односно начин изражавања супротности у оваквим реченицама: *ѡ никѣм шкѡлам ѡчѣ јѣзик, ѡ никѣм нѣсу Ст, шѣша њѣгѣ нѣ бијѣ, ја јѣсам Цр.*

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

556. Међу новоштокавске говоре југозападног типа спада и ливањско-дувањски говорни тип. Изразитост икавске замјене јата и употреба *шћ*, *жћ* одређује га у групу икавских шћакавских говора. Извјестан број екавизама сматрамо континуитетом старијег стања,⁵⁰¹ а ијекавизми су новија појава — углавном под утицајем стандардног језика. У говору становника овога подручја напредовао је и шћакавизам. А. Белић сматра да је и оно икавско становништво које је, помјерањима на запад, у ове крајеве досељено послје XV вијека примило шћакавизам под утицајем аутохтоних представника архаичнијег икавског говора.⁵⁰² Значајно је истаћи да је и српско становништво, некада ијекавско, асимилковано у том погледу.⁵⁰³

557. Овај говор карактерише релативно чист вокализам херцеговачког типа, без појава затворености или отворености вокала, а нису присутне ни типичне „босанске“ редукције. Значајан изузетак је факултативно и спорадично дифтонгизирање средњих дугих вокала *е* и *о*. Одлика овог говора је и регресивна асимилација вокалских група у радном глаголском придјеву, а примјери прогресивне асимилације су плод утицаја далматинских говора. Фонема *х* је саставни дио консонантског система само у говору Муслимана (што је у вези са конфесионалном припадношћу)⁵⁰⁴, а из говора Хрвата и Срба је уклоњена без трага, или је замијењена неком другом фонемом. Свођење два пара африката на један (*ћ* и *џ*) везано је за говор муслиманског градског становништва. У овом говору *јш* > *ћ* а *јд* > *ђ* (са спорадичним *јд*), што је одлика прогресивнијих шћакавских говора.

558. Акцентуација је новоштокавска, са јасно издиференцираним тонским и квантитативним опозицијама. Несакцентоване дужине се релативно добро чувају, а живо је старо и ново преношење на проклитику.

⁵⁰¹ Говорећи о језику далматинских писаца, А. Белић констатује: „Далматински је диалекат у току XV–XVIII в. напредовао у икавизмима и свео је екавске примере на мали број, који се у данашњем народном говору своди још на мањи“ (Белић А., Т. Маретић, Језик далм. писаца XVIII в. /Рад 209 и 211/, ЈФ III (1922/23), 146.

⁵⁰² Белић, Шток. дијалекат, 746.

⁵⁰³ „Што претставља реткост у нашим дијалектима“ (Марковић, ЈИА, 137).

⁵⁰⁴ Исп. А. Пецо, Један актуелан проблем наше фонетике, НЈ XVIII, Београд 1971, 201–219.

559. За одређивање мјеста у карактера овог говора нарочито је важно стање облика, посебно множински падежи именица. Наставак *-ā* у генитиву множине показује правац развоја у духу најмлађих штокавских говора. Такав развојни дух потврђује и изједначеност трију падежа множине — датива, инструментала и локатива — али је за овај говор карактеристично нејединство наставака унутар падежа. То нејединство, као и јављање облика са старим наставцима, који се најчешће линеарно комбинују, карактеристично је за архаичне говоре, односно оне говоре у којих процес изједначавања тих падежа траје. Продирање карактеристичног старог дативског наставка *-ом* у именице женскога рода само је једна од потврда слабљења међупарадигматских дистинкција. Значајно је и то да се паралелним јављањем *-им* и *-им* (*-има* се доста ријетко јавља и у дјелима Ивана Анчића, али је у језику далматинских писаца обичан наставак⁵⁰⁵, а, као и *-ама*, рести-туише се под утицајем стандардног језика) успоставља однос према паралелним *-ам* и *-ом*. Напомињемо и да су облици краће множине добро посвједочени. Оваквим стањем падежа овај говорни тип се приближава далматинским говорима, али треба имати на уму да се и овдје претпоставља аутохтони архаичнији говорни тип. У категорији облика честа су разна укрштања, тј. јављања хибридних, прелазних форми, које су најчешће алтернативне. Све је то могуће због мијешања нових икаваца (и ијекаваца) са аутохтоним икавцима чији је говор био архаичнији и у непосредном контакту са чакавским говорима.

560. На крају се намеће закључак: развој овог говорног типа, иако нешто успоренији — а то је случај и са другим икавским шћакавским говорима, у духу је најмлађих штокавских говора.

⁵⁰⁵ В. Марковић, ЛИА, 95 и А. Белић, Т. Маретић, Језик далм. писаца XVIII в. /Рад 209 и 211/, ЈФ III (1922/23), 150.

ИЗ ЛЕКСИКЕ⁵⁰⁶

ајам, -јма м (тур. ouşm, прорез) дио опреме који се ставља коњу око врата при вршидби (или као дио на хаму).

ајкс м (лат. axis, ос) осовина коњских кола.

аманет м (тур. emanet) дар којим се момак и дјевојка узајамно дарују при заручивању, обиљежје.

амица м (тур. amca, атуса) очев брат, стриц.

амицић м стричев син, стричевић; исп. амица.

ангир, -ира м неушкопљен коњ, пастув.

андаћ, -аћа м бремене, товар (у комаду, на гомили).

Антиша м хип. од Анте.

арар, -ара м (тур. harār) врећа, цак од кострети (обично веће запремине).

арман } м (тур. harman) уређена површина за вршидбу или млаћење жита, гумно.
армен }

артиљерија ж (фр. artillerie) артиљерија.

бадаљ, -дља м оштар врх, бодља на остану (дугачком штапу за подстицање волова у запрези).

бадањ и *бадањ*, -дња м (мађ. bödön, буренце) корито кроз које тече, пада вода на кашике млинског, воденичког точка.

Бадњица ж дан уочи Божића.

баја ж зоол. у изр. с в и т л а ~ свитац, кријесница *Lamprytis postilusa* и *Lamprytis splendidula*.

бајта ж (тал. baita) земуница; пригодно склоништа. — Ја у бајту на сину.

бак, бака м бик.

бамбур м зоол. врста крупног инсекта из пор. оса, стршљен.

⁵⁰⁶ Обрада лексичког фонда једног народног говора подразумијевала би његово сагледавање у цјелини. У радовима овакве врсте (у којима се испитују и остали језички нивои) то није циљ. Значајно би било ако се, на извјесном корпусу, идентификују поједине изолексе и укаже на извјесне типове грађења ријечи. У извјесној мјери је могуће сагледати путеве примања страних ријечи (посебно водећи рачуна о терминолошким типовима) и начин њихове адаптације.

ваљаи, -а, -о вриједан, радан, ваљан.

ва́нка прил. напољу, вани.

вањѝк, -ика м (према њем. Weidling, вангла) металне наћве.

варе́ника ж слатко млијеко.

ва́рићак м дрвени суд разне запремине, обично служи као спремиште за жита-
рице и као мјера.

везало с трака којом се везује коса или се уплиће у косу. — Везало би се обисило
низ леђа.

везика ж штапић, пругић.

везуља ж име крави. — Везуља — шарена, у жу́ту, у црну.

вела ж (мађ. fél) фела, врста, сорта.

вела́р, -ára м (тал. ferale) ферал, фењер.

веле прил. дуго (о трајању). — Веле то́га нѐма.

вѐриге } ж мн. ланац изнад огњишта о који се качи котао.
вѐруге }

вехио прид. (ветах, -тха, -тхо) старо, похабано.

ви́лаиц м (франц. finance, новац) порезник.

врба ж име овци.

врис м ниска дрвенаста биљка *Calluna* (*Erica*) *vulgaris*, вријесак; уопште жбуна-
ста биљка (која изгледом подсјећа на вријесак).

врѝио и *врѝио*, -тла м земљиште на којем се обично узгаја поврће, вртао.

га́рбу́н, -уна м (лат. carbo, тал. carbone) угаљ.

га́рин, -ина м име овну (црном или црне главе).

га́ће, га́ћа ж мн. панталоне, хлаче.

глава́р, -ára старјешина, управљач; сеоски старјешина.

го́ба ж (тал. gobba) грба; грбаво, чворновито дрво.

гобеља ж (обично у мн.) дио дрвеног кружног оквира точка, наплатак.

го́лу́б м име (бијелом) волу.

грабуша ж бот. листопадно дрво *Carpinus* (*Carpinus betulus*), граб.

грана́ица ж експр. овећи комад камена.

гре́да ж гредица, лијежа.

греде́љ м дио плуга на који се причврсти јарам.

гри́вна ж метални обруч којим се причвршћује коса за косиште.

грњача ж жарач; исп. ћусегија.

грушалина ж свјеже млијеко тек отељене краве.

гу́бина ж бот. врста гљиве која живи на стаблу дрвећа *Polyporus fomentarius*,
труд; уопште гљива која није јестива.

гу́бица ж усна, усница.

гудѝн, -ѝна м крмак, прасац.

гужва ж карика исплетена од прућа (за спајање појединих дијелова нечега, дијелова ораћих справа нпр.).

гујина ж зоол. глиста гујавица, кишна глиста *Lumbricus terrestris*; дјечја глиста *Ascaris lumbricoides*.

гуса ж зоол. назив за ларве биљних штеточина (разних лептирова и лисних оса).

гућа ж (према тал. *aguschiate*, плести) плетени вунени цемпер.

даица м (тур. *dağı*) материн брат, ујак.

даицић м ујаков син, ујчевић; исп. даица.

дан м (као просторна мјера) површина која се може узорати током једног дана:
~ о р а њ а.

дѣраглија ж (мађ. *dereglye*) отворени пловни објекат, скела.

дирѣкѝ прил. (тал. *diretto*) на директан начин, директно, непосредно.

дијсва ж ведрица, крављача, музлица.

долѣф, -ѣфа м (тур. *dolar*) орман; полице (обично у удешеном удубљењу у зиду).

долѝ прил. (често с партикулама: долика̄, долика̄р, долика̄ре, долика̄рце) на нижем мјесту, на ниже мјесто, доље.

досага ж клипач, соха.

дочикаиѝ, дочика̄м несвр. дочекивати, сачекивати; исп. сачикат.

дрѣб, дрѣба м стомак; трбух.

дрѣља ж простирач или покривач изаткан од трака изрезаних од дотрајалих тканина, крпара.

дрѣкалица ж (према њем. *drucken, drücken*, притискивати) писаћа машина.

дрѣкаиѝ, -ѣм несвр. писати писаћом машином; исп. друкалица.

дубина ж улиште, кошница.

дѣзѝна ж (тал. *dozzina*, тур. *düzine*) туце, дванаест комада нечега (обично јаја).

дунђер м (према тур. *dülger*, дунђер, дунђерин, тесар и зидар уједно) зид, дувар.

душииѝ, душӣм несвр. гушити, загушивати. — Дѣшӣ исѣна.

ђубар, -бра м (тур. *gübre*) 1. балега. 2. в. јѣд, гној.

ђубрѣлук м љубриште, љубрењак.

ђугум м (тур. *güğüm*, суд за воду) повисок бакарни суд с проширеним грлићем (обично за воду).

ђѣзел прид. непром. (тур. *güzel*) лијеп, диван.

ђѣшурѣ прил. (тур. *götürü*) све скупа, у цјелини; одока, отприлике.

ђѣшѣрум м (према тур. *götürüm*, стрпљивост) стара, изнемогла, оронула особа.

ѣѣѣа ж в. хѣфта.

жабѣкрѣчина ж зелени слој који се нахвата на површини стајаће воде (састављен углавном од алги).

жѡгре ж мн. дио воловских кола који спаја руду са јармом.

жѡка ж (мађ. *zsák*) врећа, џак.

жѡра ж бот. коприва *Urtica urens*.

жвѣрцаѡ, -ѡм несвр. бости, боцкати. — На ври ѡстана бѡдаљ што жвѣрца вѡла.

женскадија ж зб. женске особе једне породице, неког скупа и др.

женскаѡ, -ѡћа м особа женског пола.

женски ж зб. в. женскадија.

жѣнен прид. (у м. роду) који је у браку, ожењен.

жѡжак, жѡшка м зоол. врста инсекта тврдокрилица чије ларве живе паразитски на разним биљкама.

жѡцањ, -цња жаока, жалац.

жмѡрак, -рка м зоол. пуноглавац; исп. тавица.

заглавак, -ѡвка м 1. оно чиме се нешто причвршћује, заглављује. 2. дио чарапе на пети (исплетен чвршће или двоструким концем).

задува ж сипња, астма.

замѡрач, -ѡча м онај који иде да замјери, да види дјевојку удавачу, загледач.

замѡрина ж обичај (који претходи вјеридби) виђења и упознавања момка (и његове родбине) са дјевојком (и њенима), заглед, загледачина.

зарѣзаѡ, -ѡм свр. ставити резу, засун.

збабна прид. (у ж. роду) трудна, бременита; исп. куљава.

згромѡнаѡ се } -ѡ се свр. сабити се, збити се у грумен, грудву, згрудвати се.
згрумѡнаѡ се }

здогѡдриѡ се, здогѡворѡм се свр. договорити се, споразумјети се. — Тѡ се здогѡври.

здѡвиѡ, -ѡм несвр. испијајући пиће (обично алкохолно) жељети коме што добро (пригодним ријечима), наздрављати. — Прилази, здѡви кѡмшија кѡмшији.

зејѡан м (тур. *zeytin*) уље, зејтин.

зелѡбаѡ, -ѡћа м зоол. врста гуштера зелене боје *Lacerta viridis*.

земерѡно прил. (према тур. *zemheri*, период најхладнијих зимских дана) хладно, студено.

зецова ж име крави.

зѡна ж лужина, цијеђ.

зѡмѡн, -ѡна м (тур. *zibin*) горњи дио одјеће од сукна, обично без рукава; исп. садак.

Иѡѡ м хип. од Иван.

иглѡна ж (тур. *eğlen*) разговор (обично смирен, пријатељски).

иглѡнција м говорљив, рјечит човјек; исп. иглена.

ѡд м љутина, гњев, ијед.

изба ж кућица, колибица; оскудно намјештена просторија.

изниџ, изнџем свр. измислити, рећи, изнијети (обично злонамјерно). — Село *џнило* да је водџр ђ мени, вџси, а ја ђда̄м по Бо̄ђића по̄ду, пита̄м за водџр.

ила ж (турл. hile) неискреност, лукавост, подмуклост. — Он је чђвик без илѐ.

искон, -а, -о беспослен, докон.

иџаџ, -а̄м несвр. бацати.

ја̄ка ж (тур. уака) оковратник, крагна.

ја̄миџ, -џм свр. ухватити, узети, дохватити. — Ја̄мио пӣлу. ~ се уз. повр. једно друго дохватити, ухватити се (испод руку). — Лӣпо се ја̄миџ испод рӯкѐ и ђде.

ја̄њак, -њка м ја̄ње, ја̄њац.

јачѐрма ж (тур. geçirme) горњи дио одјеће, као дио народне ношње.

јѐба̄на м (тур. уабапа, туђа земља) придошлица; странац, туђинац.

јѐндисаџ, -ишѐм свр. (према тур. уептек) надвладати, преовладати. — Јѐндиса шџма, бр̄те, нѐстаде ко̄за̄.

јѐња ж (тур. уенге) пратиља младе у сватовима, јѐнџибула.

јербо везн. зато што, због тога што, стога што. — Па̄ре ба̄цајџ. Јербо ја̄ био по̄штен па нӣсам тџјо тӯђѐ.

јѐџрва ж дјеверова жена.

јид м лучевина из ткива која настаје услед запаљења, гној.

ка̄ба̄ч м врста дрводјељске алатке.

каз̄амак м назив за разне болести које се испољавају осипом по кожи (најчешће мале богиње).

каз̄иваџ, ка̄зџв̄ам несвр. (коме што) чинити да се што види, погледа, показивати. — Свђг ђца ка̄зџв̄а слӣку.

калиђра ж в. кариола.

ка̄џица ж врста забаве, игра скривања прстена испод капица, капа. — Ёграло се на ка̄пица̄.

ка̄џула ж (тал. serulla, тал. cipolla) бот. агр. црни лук *Allium sera*.

кариђла ж (тал. cargiola) колица за преношење терета с једним точком и двије ручице.

карлӣса̄ње с гл. им. од карлисат.

карлӣсаџ, ка̄рлӣшѐм несвр. около ходати у беспослици, лутати, беспосличити.

ка̄рџуз м (тур. karpuз) бот. и агр. лубеница *Citrullus vulgaris*.

ка̄џрка ж (исп. тур. gâvur, gâur, погрдно о немуслиманима у изражавању муслимана, невјерник) она која је из Каурлука, из друге земље, овдје из Далмације, Далматинка.

кашџмаџ се, -а̄м се несвр. свађати се.

кѐва ж штап за одбачање који је на једном крају лучно повијен.

кѣљийи се, кѣљим се несвр. правећи гримасе, кривећи уста одбијати храну; изражавати незадовољство због понуђеног. — Он се помало кѣљй, дите. Штѡ се кѣљйш?

кѣљер } м (тур. *kiler*) мања зграда или нарочито уређена просторија која слу-
кѣрељ } жи као остава за храну (обично као остава за млијеко и млијечне про-
изводе, мљекар).

клѣк, клѣка м (исп. лат. *calx*) вапно, креч.

клѣмѣа ж (њем. *Klampfe*) двокрака гвоздена шипка за спајање греда, брвана и сл.

клѣчина ж јама у којој се пече или гаси клак, креч, кречана; исп. клак.

клѣѣац, -пца м чекић за откивање косе.

клѣсѣи, клѣдѣм несвр. клети, проклињати.

клѣйѣч, -ѣча м одебља дрвена батина; исп. досага.

клѣс м ваљкаст комадић дрвета који се употребљава у истоименој дјечјој игри.
— Ћграј се клѣса. Брани око шѣћапа, дѡчѣкај клѣс.

кѡбѣн м (тал. *gabbana*) дугачки капут од домаћег сукна, кабаница.

кѡбила ж дио у млина на који се ослања вретено, кобилица.

ковѣрѣѣк, -ѣка м врста женске капе.

кѡзбаши м онај који коси први, предводник групе косаца (обично најбољи косац).

кѡзлац, -ѣца м полука на плугу која сгаја гредељ са плазом. — Кѡзлац је дѣска
мѣлѣ што држй гредељ у плѣзу.

козѡмак м в. казмак.

кокѣљица ж обер, креста.

кѡлац, -лца м врста револвера (са spremником за метке у виду кола, са добошем,
буренцетом).

кѡмашѣре ж мн. ланац над огњиштем, вериге; уопште ланац.

кѡмѣн, -ѣна м (лат. *caminus*) ватриште, огњиште.

кѡмуша ж суве кукурузне стабљике, тулузина; једна таква стабљика.

кѡйѣи, -ѣм несвр. сахрањивати (у гроб).

кѡйрина ж густо сито.

кѡризма ж (тал. *quaresima*) велики ускршњи пост код католика; сваки дужи пост.

кѡѣлуша ж суд сличан котлу у коме се кува јело.

коѣлушѣѣина ж аугм. и пеј. од котлуша.

кѡшчица ж мало дугме.

кошѣљак, -љка м женска кратка кошуља.

крѣѡје с дио опреме за вучу, дио воловске запреге, криво оје.

крѣжѣи се, крѣжѣм се несвр. пролазити један мимо другога, мимоилазити се.
— Десет-пѣтнѣст вуковѣ крѣжало се.

крѣйи, крѣјѣм несвр. (кућу) стављати кров, покривати (кућу).

ма̀неи̑ м в. аманет.

ма̀ни̑и̑а̑и̑, ма̀ни̑та̑м несвр. говорити којешта, лупетати, махнитати. — Ла̀ко̑ је ма̀ни̑тат, а не го̀во̑рит.

Ма̀рача ж аугм. и пеј. од Мара (исп. и *ма̀рача*, снажна женска особа — Р САНУ, потврда из Лике).

Ма̀йи̑еша м хип. од Мате.

ма̀ћа ж ма̀ћеха.

ма̀ћа ж бот. и агр. болест биљака изазвана паразитима *Russcinea graminis*, пламењача, црна рђа.

ма̀шика ж бот. плијесан Мисог.

ма̀шице, ма̀ши̑ца̑ ж мн. двокрака метална направа за захватање жара.

мѐндуле ж мн. (тур. *menzene*) справа за стезање, придржавање предмета при обрادي, стега, менгеле.

мѐрџук м (тур. *mertek*) дрвена греда кровне конструкције, рог, рожина.

месли̑ћен м бот. украсна биљка *Ocimum basilicum*, босиљак.

ми̑да ж (исп. тур. *mide*, желудац, стомак) дрвена кашика.

Ми̑лаша м хип. од Милан.

ми̑лава ж име крави.

ми̑сти̑ри̑ја ж (грч. *mystros*; исп. рум. *mistrie*) зидарска алатка којом се захвата и размазује малтер (у виду плитке лопатице).

младо̀жен м онај који се жени, женик, младожења.

мла̑ђа̀рац, -рца м у дем. значењу: младић.

мли̑ко с у изр. н̑и̑ ка̑ да̑ мли̑ко̑ с мли̑ко̑ м никада (не моћи саставити) крај с крајем, не моћи ускладити животне потребе с материјалним могућностима.

мр̑гџи̑њ, -и̑ња м (исп. тал. *margo*) граница имања, земљишна међа; оно што служи као земљишна међа (камен, живица и сл.).

мр̑сан, -сна, -сно зготовљен с мрсом (о јелу); умазан мрсом, умашћен.

мо̀дра ж хаљина (модре боје). — Све су мо̀дре биле.

мо̀љица ж зоол. мали лептир чије гусјенице нагризају вуну, крзно и сл., мољац.

му̑чни̑ца ж сандук у млину, воденици, у који при мљевењу пада мука, брашно.

му̑ка̑ди̑ја ж зб. мушке особе.

му̑шк̑а̑ћ, -а̑ћа м особа мушког пола.

му̑шк̑и̑ м зб. в. мушкадија.

на̀ви̑сти̑и̑, на̀ви̑сти̑м свр. објавити имена оних који најаве ступање у брак (као претходни дио црквеног обреда вјенчања).

на̀йон м снага, моћ.

нѐвис̑и̑а ж снаха.

но̀гос̑и̑до̑и̑ м трагови ногу на влажној земљи (обично куда иду говеда).

īrīgaiī, -ām несвр. (тал. friggere) пржити, пећи.

йрйклāни прил. претпрошле године.

йрикр́чийи, *прикр́чим* свр. провести, проборавити. — Ту прикр́чили нōћ.

йрийознāвайи се, припōзнāјем се несвр. давати до знања некоме да му је познат, да га познаје. — Дрўк, штā се ти припōзнāјеш ў ме.

йрйсвлāк м преобука, одјећа која се пресвлачи.

йрић, *прићјем* свр. у изр. п р й ш л о п р и к о з ў б й досадило (о храни, о јелу), огадило се, дојело се.

йричка ж прича, причање.

йройёжница ж дрвени дио кола који веже обе осовине, потезница.

йрдйеса ж грубо обрађена, отесана греда.

йрдйий м руда у воловским колима која је у дијелу до кола рачваста, процијеп.

йрстйен м врста забаве; исп. капица.

йруга ж аутобуска линија, саобраћајна веза аутобусом између два мјеста. — Пў-кла прўга Дўвно-Мōстār.

йўла, *йўла* и *йўла* ж (тур. pul) дугме, пуце.

йўлија ж велико дугме; исп. пула.

йўлчāз, -āза м (тур. pulçe, деминутив од pul) (овдје аугментативног значења) велико дугме.

йўнац, -нца м женин отац, таст.

йўница ж женина мајка, ташта.

йўра ж јело од кукурузног брашна, качамак, жганци.

йўс м зоол. пацов, штакор; исп. парцов, штавор.

йўшара ж некомфорна старинска кућа.

разумљāвайи, *разўмљāвāм* несвр. показивати разумијевање за некога, за нешто. — Нйсмо разумљāвали мўку.

рāкан м (према ракно, сукно) врста сукненог шала. — Нōси пāс и рāкан испод мōдрё.

рāкайи, *рāчём* свр. оном. шумно избацивати из грла и душника пљувачку, слуз и др., хракати.

рāкија ж (тур. раки и арак) чашћавање (ракијом и др.) као дио церемоније при просидби. — Бўдё рāкија тё цўрё.

ракиџија м продавац ракије (који иде од села до села, од куће до куће).

рāњика ж омања шерпа.

ржāника ж ражано брашно.

рёза ж (тур. reze) засун, запор.

рёцељ м држак на косишту, руцељ.

рёсйа ж млада, тог лѐта израсла грана, изданак, младица.

рйсуља ж име крави.

рѡба ж одјећа, одијело, рубље.

рога ж име (рогатој) овци.

рѡдаква ж в. роква.

рѡква ж бот. зељаста повртарска биљка *Raphanus sativus*, ротква.

рѹбање с гл. им. од рубат.

рѹбаиш, -ам несвр. (тал. *rubare*, плијенити) принудно наплаћивати (порез и др.), плијенити.

рѹбаѣ м онај који принудно наплаћује порез и др., плъенитељ; исп. рубат.

рѹше, *рѹта* ж мн. одјећа, роба.

саѡак м горњи дио одјеће од сукна, различите дужине, обично без рукава.

саламеиш м (тур. *selâmet*) прави пут, спас.

самсер м зоол. твор.

саѹлииш се, саплијем се свр. скупити се, сабрати се на једно мјесто, слећи се. — Сапли се ис Коњикшића љгат.

сачикаиш, сачикам несвр. дочекивати, сачекивати; исп. дочикат.

саѡак м (тур. *sac ayak*) жељезни треножац над ватром на који се ставља посуда за кување.

сваѡиш, сваѡи ж женина сестра њеном мужу, свастика.

свиѡлица ж блесак као последица електричног пражњења у атмосфери, муња.

своѡбина ж родбина, својта.

сеѡеф м (тур. *sedef*) сјајна материја (из унутрашње стране шкољки) која служи за израду украсних материјала.

сеѡњ, сеѡна м жељезна мотка која служи као ос горњег млинског камена.

сеѡириѡна и *сеѡириѡна* ж сестрина кћи, сестричина.

сеѡириѡна ж в. сестрана.

сиѡ с вечерна сједељка, сијело. Изр. велико ~, мало ~ као саставни дио вјеридбеног обичаја (виђења и упознавања будућих пријатеља, договарања и уговарања свадбе, броја сватова и др.).

сиѡнија ж (тур. *sinî*) низак округао сто, софра.

сиѡница м и ж ситничар, цјепидлака. — Ситница — најгорѡ ѡсѡн.

сиѡ, сиѡна м (лат. *situla*) суд за воду, кофа, канта.

сјајна, *сјајна*, *сјајна*, *сјајна* прид. (у ж. роду) бременита јагњетом, сјагња (о овци).

скаѡе, скаѡа ж мн. (лат. *scaae*) љестве, мердевине.

скаѡиш се, -ѡм се свр. (према кѡр, прекор, грдња) онерасположити се, наједити се. — Јѡ се скаѡио, мѡка ми.

скѡмѡија ж (тур. *iskemle*) клупа, столица.

скѡбла ж врста столарске алатке.

скѡиѡна прид. (у ж. роду) бременита прасићима, супрасна (о крмачи).

слий, слипа, -о у изр. слип ко зйд потпуно слијеп.

смйрий, -йм свр. погодити, потрефити. — Њѣгā смйрй у чѣло.

смийѣлика ж бот. паразитна гљивица *Ustilago* из ф. *Ustilagineae* чије врсте живе на кукурузу, снијет, гар(а), главница.

сѡва ж име овци. — Сѡва не би ймала ўшијў.

сѡја ж мотка, тољага.

срѣ м (тур. *şırık*) дуга мотка објешена с крајева на двије узице о тавану, за пребацивање одјеће, робе, рута.

сѣан ж етн. разбој за ткање, стативе.

сѣаѣ, стѡјим несвр. становати, пребивати, стајати. — Кѡ стāјā стāј.

сѣаћил м сватовски старјешина. — Стāћил је бйо за стāрѡга свāта.

сѣѣгно и *сѣѣгно* с в. бедра.

сѣиѣѣи се, -ām се свр. потрудити се (око нечега), усредсредити се на неки посао.

сѣѡјина ж стуб напред армана око којег се тјерају коњи при вршидби, стожер.

сѣѡиѣиѣица ж домаћица.

сѣрймоња м име волу.

сѣрњика ж њива са које је покошено жито, стрниште.

сѣрѡжак, -āка м (њем. *Strohsack*) врећа напуњена кукурузовином, сламом и др. (за сједење, лежање и сл.).

сѣкун дѣдо м в. шукундид.

сунѡћаѣ се, -ā се свр. почети се смрковати, занѡћати.

ѣаѣица ж зоол. пуноглавац, жмурак.

ѣѣка ж (грч. *thēkē*, остава) свеска, биљежница, писанка.

ѣиѣиѣер м (њем. *Tischler*) столар, тишлер.

ѣрѣф, трѣфа м (према њем. *Treffer*, погађач) случајност (да се на некога, на нешто наиђе, да се нешто погоди и сл.).

ѣрзе, трѣзета с касно јагње, сугаре.

ѣрлог м утрвен, угажен пут, пролаз (преко њиве, ливаде и сл.).

ѣрѡножац, -шца м столица са три ноге.

ћѣи м (тур. *keyif*) добро расположење, наслада, уживање, ћеиф.

ћикара ж (тал. *chicchera*) шољица, шалица.

ћиндија ж (тур. *ikindi*) трѣћа по реду дневна молитва у муслимана; доба дана између поднева и заласка сунца.

ћѡиѣи, ћѡпām несвр. јести, зобати (о живини).

ћўко, -ѣ м пас.

ћўксија }
ћўкиѣија } ж. в. ћускија.

ћусѣгија ж (тур. *köseği*) гвоздена шипка за подстицање ватре, жарач.

Digitized by Google

ТЕКСТОВИ

Браће мој, ўзо ја ливоду ўног ижињера, Ђаничина сина. Они би је покòсили, ливоду, знаш, а ја ћу дòћ па кўпит гòтово сiно. Зòвем кўпилице, ймā чєљади, кад један пўт — натòварили тєшко. Привāли. Трактор се привāли. Јā йјò пйту и Тòића млāдā, зāидно. Нā трактору једно чєтири-пєт квинтāлā сина. Гòвори овй, ја ћу те потєгнит с āвutom. Пòтєгнў. Ўитиò Йлијāш са стрāнє. Ймā тòгā, да ти кāжєм, чєтри-пєт квинтāлā сина. Нємā ò ток нйшта. Јā ћу òстат чўват сiно, нємā један мєтар й пò до тєстє, а ўвйк прòлазє тāмо-āмо. Јā нисам рўчò ни ўжинò. Нāнићє једно āвuto, мāлено, те засвйтлило. Ка дòћє, пйтāм: „Кòй си тй?“ Ёво йћє нā тòрбе кўпит. Кòд мене гвòзденє вйле. Јā у бāјту, нā сйну. Чєкāј кā ћє ми дòћ. Нйкат. Аñђєлко йћє и Здравка мòја. Аñђєлко òтирò сiно.

Пòшò ја стāји и пòвејò кòњa, да ўзјашйм на кòњa — йзнићє ме кòњ стāји. Јā се затрка на кòњa, а о зòра прилєти, па дòли. Па се прибијò, и òндāк, ја нє могу ни да се дйгнєм. Лєжò. Одòзгāр ме мòрајў нòсит, нє знам штā ћу. Йћєм ўзјашит па йћєм стāји. Јā йзашò стāји, йзниò ме кòњ. Дòћє кўм Лујò и нєвиста му. Нє знам дй ми је вòдйр. Код јєднòг кўкурйка нāшā вòдйр. Сєло йзнило да је вòдйр ò мени, вйсй, а ја òдāм по Бòћића пòду и пйтāм за вòдйр. Кòликò сам ја пўтā пāјò й у полўу?!

Бйло је тāдā нāши рāдили по вāздāн зā двā кйла брāшна ў Јокића у Црвєницам. („Кòјā је, дєдо?“) Осамдєс трй. Јā се бāцио дòли у Ёрцєговину, у Андријанића. „Ймā ли пòсла?“ „Ймā.“ Јā бйò пòштєн па нисам тйјò тўћє, а прòсиплў пāрє и бāцајў. Јā ћу мєст дўћāн, пòкупйм и òставйм. „Тй си нāш пєтй брāт.“ Њйзй чєтири и ја. Ајмо подйлит пāрє. Штā трйбā?

Цигарєте у јєднòј кўтији. Ò стò комāдā. Пйјємо. Трйбā жйто. Трйбало би даскє, трйбā òвò, трйбā òнò. Тò сўтра дāн дòлазй. Свāкò мйсєц дāнā квйнтāл шєниченa брāшна, квйнтāл кўрузова, ја шāљєм кўћи. А тāдā је бйò глāд.

У Јòзє Шймића бйшє крмaк, а нйје тйло урāнит. Њйзй дєсєт тєшко га вāтā. Загрнли рўке. (А свāдили се с будāластòг Крунє.) „Нє смидємо ўнйћ.“ Јā прићò тāмо, ўвати — кòљи. Кòјā је тò снага бйла. Штā је мєни бйло осамдєсєт кйлā. Йјò је се јєчимєн крўв, бйло је се глāдно, бйло је слāбијє нєгò је дāнас, али цўрє йграјў кòло — да у један обрaз дйрнєш, из другòг би полєтијò крв, а јєчимєн крўв йдє, рāзумйш. Јā мāло вйшє вòлио òдат цўрам. Јā би за јєдну нòћ òбашò и Мєсиовину и Стєпєн. Јā не пєтљāм кад гòворйм, а ўвйк свє дòбро. Йћєм ја ў

Конгору к мйси. Ћзѡ кѡѡа на дѣрнеку. Јашйм. Кѡжѣ Анте Мѡркѡновиѡа: „Ќкалѣн ти је кѡѡ?“ Вѡдйм цивикѡт. Јѡ дѡли се скра, пѡде.

Јѡ пѡниѡ сѣдам-ѡсам стѡјѡ, вйшѣ нйсам, а кат ѡн кѡжѣ: „Свѣ јѡ ймѡм што трийба за пйлу.“ Свѣ мѡрѡ мйѡѡат. Кад ѡн йзвѡдй — ѡвй кѡмѡт кѡштѡ малијѡн и шѣстѡ йљѡдѡ. Штѡ тѡ, бѡга ти! А јѡ ймѡ јѡш двйста мѡрѡкѡ, ймѡм стѡ дѡлѣрѡ, и тѡ што сам пѡниѡ пѡрѡ. Трий мелијѡна мѡѡѣ стѡ йљѡдѡ плѡтиѡ. Нѣѡе ми приймй дѡлѡрѡ што нѣѡу јѡ ѡтйѡ из Сѣмизѡвца на Йлицу. Ка сам јѡ дѡшѡ на Йлицу, размйнѡ пѡре, тѡмо дѡшѡ, пйшицѣ долѣко. Јѡ јѡмиѡ пйлу. „Рѣкѡ ми Йван да дѡднѣм ти пѡрѡ.“ „Нѣѡу, прѡсијѡк нйсам, нѣѡу ти пѡрѡ.“ Су сѣдамдѣсѣт йљѡдѡ јѡ дѡшѡ лйпо кѡѡи. А ѡвѡ. Чѣкѡј двѡ сѡта. Йѡѡ ѡбучени лѡѡди, лйпо ѡбучени. Кѡ ѡете? На Ймацкй. Йѡѡм јѡ. Йѡѡе у Пйлѣ на рѡчѡк, ѡни мѣни плѡтили дѡли рѡчѡк у Пйлѣ, и у Јѡкишиѡа плѡтили ми по пйву, нѡјлйпшѡ ти фѡла. „Де тй припѡвиди кѡко вй шиљѣже пѡиште!“ Нѡз двѡ га пѡили — а што је крѣпѡло мѡѡѣ-вйшѣ, мй се нѡили и дѡбро. Свѡкѡко ѡе крѣпат. Јѡ нѣ волйм бравијѣг мѣса. Зѡ колйкѡ би га мѡгли пѡист? Зѡ дѡн — сѡтра дѡн би бйли глѡдни. Сйди вѡмо. Склѡпила кйшѡ, сйла бѡжијѡ. Јѡчѣ је бйѡ вйшй вйтар, а Кѡта ѡтишла ѡ стрйнѣ. Зѣмерйно. Здрѡв си тй мѣни. Јѡчѣ гѡжѡа бйла. Тѡљѡгом млѡтили. Свйт и у свйту свѡшта. Свѡдили се, бу-далѡшѡина. Ако је й крйв, штѡ нйје по Црљѣницам карлйсѡ — бйжалѡва прѡпи-вала мѡјѡка! Ѳн и дѡициѡ му посрнушѣ, бйжѡли ѡ оградѡ, из оградѣ, кѡпѣ стйне. Ытру ѡтили га. Кашѡумали се.

Пѣрѡта Рѡдош (Сѣѡница)

Лѡкѡ је манйтат, а не гѡвѡрит. Чѡјѣш тй, ѡвѡ генѣрѡцијѡ, ѡн ти не би мѡгѡ разѡумит кад би тй казйвѡ, ѡн би рѣкѡ, ма нйје тѡ нй бйло. Ма шѡти. Нѡкте му је рйзѡ. Јѡзо рѡчѡнѡ да мѡре свѣ на свйту. Јѡ га разѡумй й дубљѣ. Ы ѡнѡ врйме пѡ-кѡјнй ѡтац ми бйѡ мѡјстор ко сам јѡ дѡнас. Нйкадѡ нйје ймѡ. Нйшта. Мѡјстор бйѡ, пѡметѡн чѡвик, вѡљѡт, нй ѡт кѡкѡѣ рѡскошѡи, ѡнѡ што кѡжѡ, па да би тѡ бѡ-циѡ, и нйкадѡ млйко с млйком, не би за мѡјку бѡжијѡ. Јѡ сам йсто ѡнѡгѡ зѡѡѡа. Малтѣришѣм, зйдѡм, дйжѣм кѡѡѣ, свѣ тѡ мѣни йшло ѡд рѡкѣ. Јѡчй кѡмо се кѡѡд јѣднѡга врймена, нѡго штѡ је дѡнас ѡвй мѡмак. Јѡ сам мѡрѡ рѡдит зѡ двѡ кйла јѣ-чимѡна брѡшна, ако је гѡзда брезѡбразѡн, па сѡмлйт ми штѡ бйло, јѣчим се млй-је, или је зѡб сѡмливѣна, или лѡѡѡ, ѡнѡ нѡјѡпаднйѣ жйто — јѡ сам за тѡ рѡдиѡ днѣвно. Мѡрѡ је тѡкѡ рѡдит. Дѡнас зарѡдиѡу пѣдѣсѣт кйлѡ брѡшна крѡшнѡга, а не ѡд јѣчима или ѡд зѡби, или ѡд лѡѡѡ. Ѳклѣн ѡѡ ѡн жйвит ко јѡ дѡнас мѡгу жй-вит, нѣ мере брѡте. Нйје ѡн бйѡ нѣмѡјстор. Пѡимѡницѣ га зѡве — трийбѡм ли јѡ тѣ-би сѡтро. Бѡгу се грйшй сѡдѡ. Ймѡ лѡѡди богѡтй, па кѡжѣ вѣлйк му пѡриз. Мѣнѣ кѡѡрка стрйѡа пѡслѡ у Брийшнйк, да ѡѡѡа дѡнѣсем. Пѡ ѡѡѡе у Брийшнйк, ѡнѡ кантй-ца! Мѣни нйје за врйме рѡта и йза рѡта бйло тѣшко, зѡѡ сам штѡ је и кѡко је се ѡд-игрѡло, нѡго је мѣни за врйме мйра, кѡјй су тѡ јѡди бйли. Бѡлан, кад јѡ вйдйм да је тѣбѣ спржйло, јѡ те разѡумљѡвѡм, бйло је врѡѡѡ. Тѡ је тѡкѡ мѡрѡло бйт, нйје се мѡгло дрѡкчијѣ ѡстѡт жйв. Ѳнй вѡкат, пѡкупи нѡс, па днѡј ѡѡприји, нйжѣ Мйљй-нѣ кѡѡѡѡ, па по свѡ нѡѡ прйзиѡјѡј чѣсту и вѡди стйне, дѡли дѡљѣ к Сѡвѡму врйлу.

Онда дї нѡси ѡнѣ гранате, па кад ўјити, зарѡби. Ја ѡвѡ ўвїк брāним. Стārā Југѡ-славија, пуно ўшију, стѣницѣ. Униїђи, пѡкриј се, снїк. А данас, дај ти јабукѣ, ѡ мѣсу и да не гѡворимо. Он се пѡмало кѣљї, дїте. Ја нити сам чўјѡ за њу. Вїдио си ти кāко мї мѣзїмо дѡли у Пѣрѣ. Два крмка заклā. Тѡ мѣнѣ наљутї. Ја нѣ могу ѣст. Ја свѡјѡј дїци донѣсем сїнѡћ — ѡћете ли да пѣчете на ражњиїѣ. Нѣћѣ кājма-ка с мліка. Ма не би га се ѡкусило. Не би се ѡкусило кājмака. Тѡ је прїшло при-ко зубї. Тѡ нѣ ијѣ тѡмѣ ни стѡтї дїо, штѡ мѡмак очекївā штā љу ја їзрѣћ. Ја сам чѣпркā ко кѡкѡшка, да би нашā црнѡг јѣчима по љубрѣлуку, или зѡби, или кокў-руза, кѡјѣ је прѡшло кроз клўсину, тѡ сам ја їјѡ, дѡбро дѡшло. Нѣ меш нї наћ. Ја сам бїо слип ко зїд. Сиромāшїна бїла. Трїбā се пѡмоћ ѡнї кѡјї нѣ мере. Он је бїо богātāш што сам ја кѡпā у њѣга за двā кїла јѣчимена брāшна. Он је бїо за-довѡљан. Ја данас сїдїм, баш ме брїга, вѡља ми пѡист, вѡља ме пѡпит. Ыљаду постѡ је тākѡ — ни спѡмѣнит сѡ тїм. Дāнашњѣ врїме, бѡљѣ стѡ нā стѡ него што је нѣкадā бїло.

Нѣ можем ја рѣћ, ѡдāклен би пѡчео као од ѡбичāја, на прїмер кад би, мѡре бїт и Аңте знā, и ти знāш, вечѣрас да бўдѣ рāкија тѣ цўрѣ. Умāнет је прїјā. Тѡ би дѡшли мѡмци, пāр њїзї, и ѡднїло од њѣзинї или очѣрму, или пāр чѡрапā, бѡзо-вāцā, за ѡмāнет. Младѡжен їћѣ, рāкија бўдѣ, ѡн скўпї свѡје нāјблїжнѣ у цўрскў кўћу. „ѡдāклен сте ви дѡшли?“ ѡви се кāво извињāвају да трāжѣ кѡнака, јѣдно врїме. По чѡвику лїтар рāкијѣ, кāко је кѡ мѡгўћан. Ѳдў горїкаре, к нашьеме дру-штву, до сванўћа. Свѣкар њѣзїн, замѡтано у мāрамицу, пāрā кѡликѡ је бїо мѡ-гўћ, на прїмер. Ыћу нā прстѣн. Цўра прїстајѣ. Тѡ би се ўнапрїд знāло. Ыћу за-мирāчи. Кѡликѡ планирā свātѡвā, тѡликѡ замирāчā. Младѡжења би сїдио под свїћѡм. Трајало би тѡ. Кѡло, трка кѡњā, бїсни свātѡви, прāтиѡвци. Сїди, їди. Она је се ўстајала ѡтвѡрит. Ако је ѡбећала па прїварила, плѣску би дѡбила.

Знāли су љўди по јѣдну сѡју, знāли су нѡсит ў ѡнāј Гвѡст, да би дѡтрали кѡњā дрвā, тѡвар. Читава Месїѡвина тўде. Тѡ Гвѡзда чўвāно. Глāдан ѡчију нѣ-мā. Ы дāн данас да вїдѣ Буковичāнина да сїче ѡнде, наши не би дāли сїћ, усїћ грѣдā, зафāљујућ тѡмў што је се тākѡ чўвало. Мркѡдѡљани с пāр кѡњā ѡтишли ў Гвост — да се чўјѣ гѡри на Дївојачкѡм врїлу — растѡваришѣ се. По брāну им се дā дрвā, грѣде, жїѡке чїм би се кўћѣ покрївале, пѡтриба. Сѡдомдѣсѣт људї из Бўковицѣ, по нѡћи, ў Гвост. Ёво ти одѡзда Мїљацкѣ, Стѣпѣна, свѣ āмо, па кад је дѡшло ѡвизї сѡдомдѣсѣт — бїт, повалїват. Ѳни ѡпāли пушку, а одѡвдā Мїља-чāни, Стѣпѣнāни, долѣти, грўпиши се, пѡтрај. Нāјвїшѣ и пѡплашило ѡвѡ — жѣнскѣ дѡсат су їмале ѡнѣ āљине, о сўкна прѣгачине, а жѣнскā јѣдна полѣтила бїла, āпāш нѣкї, Луца, ѡни мїслили да су жѣндāри. Нāс су жѣндāри пѡштовали што мї чўвāмо. Ѳндāр, јѣднѡга гѡри тў ўватили, нїје мѡгā лѣтит, испрїбїјали, ѡстā тў лѣжѣћ. Јѣдан їз ѡвогā Брїга, чѡвик їмā дѡбар пїштѡљ, кѡлац, да ћѣ у срїт чѣла. Грѡ пѡдигнї рўку, ту га повāлили. Тѣк сўтра дѡшло одѡтā, дѡшли га трајит. Јѣдан улѣтио с кѡцом, сѡрили га, испрїбїјали. Дѡђи цркви, нā Бадњи-цу, а јѣдан завѣо кѡњā, мѣћат. Кад, мѡј брāте, трѣвили га гѡнї дрва. Док је се рѣ-кла мїса, одлѣтило нāс пїѣт-шѣст, ја сам ўвїк, пўтем зāкона дāј сїкиру. Чѡвик ѡтишѡ, вѡдї кѡбилу прāзну. Тākѡ је тѡ бїло мїћу нами. Сāд нїје, нїје пѡтриба. Мї нїсмо разумāвали мўку. Дāнас би га чѡвик разумїјā.

Кад ми је било једно шеснест годинā, тада нисам мога ни легитимацију извадит, него мора је се главар потписат за ме. Иђем у свѣт. Нѣмāм ја трѣшка. Крѣнемо ми ђвдалѣн пѣшицѣ на Јабланицу — ѣмā добрѣ десѣт сатѣ пѣшицѣ. По-нѣсем рѣсак малѣ, малѣ крува и сланинѣ, чѣбанску кобаницу. Тѣ ми трѣба. Лѣ-то, вруѣе је било. Ајде прико полѣа, ѣспод Врāна, на Рисовац, нѣз Дољāне. Дѣ-шли на Јабланицу. Мрāк. Сѣдѣмо у вѣс. Јā јадан ѣморан, на одник, лѣгā, онѣ ко-баничицѣ пѣ себи. Пѣстā жѣра. Мѣнѣ е бāцило на вагѣн, рѣнемо, у нāс прāзан. Кад ђдѣ вагунѣри, тѣ донѣси водѣ, слѣжи са водѣм. Иђем ѣ ја за Сѣћеску. Нѣ знам пѣта прикѣ шумѣ.

Мој бѣо тā син таксѣ возио. Дѣм ѣзбѣја брѣду, вѣлик плāмѣн, вѣдѣ. Спашā-ват. Ѣтел. С ватрогасцѣм. Нѣ смѣ скѣчит са другѣга спрāта, Ѣ три мѣтра. Стрā га. Пѣстѣ виндеку. Грѣк дрѣжѣ дѣте у рѣками. Дѣчко. Пѣшѣа дѣте, ја дѣте ѣтити. У тā дѣба жѣна му, прѣда мнѣм. Кѣ су врāта, нāтискā дѣм, басāмаци, ѣзлѣтиѢ, ѣмрт. Нѣ ми је било лāко. Грѣк млāд, шѣстерѣ дѣцѣ, синѣвā, сѣдѣмѣ му ѣмрāло дѣте. Жāлѣ. Дѣлѣмо добро ѣ зло, Ѣн би зна наврāтит у мене. Спѣсобан чѣвик — швѣр-цā. Ѣн би мѣне сѣзам поливā, тѣлики прѣтељ.

Стѣпе и Аѣте Бѣљāн (Месѣховина)

Навѣзи вѣзенѣ кѣшуљѣ, свѣнгāнā кѣшуљѣ, ѣмā ѣ сат, тāмо је кāпа мѣја и шѣдāр, и шѣрити пѣ капи, мрѣжалице бѣлѣ, цѣцā, талири, пāпте ѣилимачѣ, ѣер-дāн, кошуљак бѣлѣ, па јāку разбāци. Тѣ се бѣло нѣси. Шѣтā се с мѣмцѣм — лѣпо се јāмѣш ѣспод рѣкѣ и Ѣде. Вѣзало би се Ѣбисило нѣз лѣја. Свāшта је се тѣ нѣсало. Гѣло тѣло шѣбалѣ. Шāрвалѣ. Ѣт клашāнā шāрвалѣ. Стāн кад би се ткāло. Ѣнѣ шѣто кāжѣмо двѣ стāнице. Ѣснѣјѣ се снѣтак нāјпрво, Ѣндā се нāвијѣ на дрво. И ѣводѣ се у нѣта чѣтерѣ. Сѣкно је у чѣтерѣ, а клāшнā је у двѣ нѣта. Мѣтнѣш јѣ-пѣт дрво ди ѣе се завѣјат, кат се ткāјѣ. Дѣли су пѣдложнѣ — чѣтерѣ су пѣдложнā како су чѣтерѣ нѣта. Нѣта се мѣнāјѣ, ја Ѣнѣ, ја Ѣнѣ. Ѣндā тѣ се Ѣткā, и чѣњак се пробāцѣјѣ ѣ тамо ѣ āмо, нāсѣчѣш Ѣнѣ цѣв вāкѣ.

С другāрицāм крув кѣвали. Ѣд јѣчимā, Ѣд јѣчимēна брāшна. Пѣда сāчѣм. Пѣ-шѣст крувā сам ѣсто пѣкла.

Мāла Ѣнā змѣјица, вāкā овлѣкā, ѣстом шѣто је се Ѣкѣтила, ѣјидла је за стѣг-но, ѣшли у Брѣшнѣк тāмо ш ѣѢмен. Кāко нѣје бѣло Ѣпāзно за змѣје, бѢже сāчу-вāј! Кѣзе су нāјѢпāзнијѣ. Мѣ ѣмали Ѣнѣ Цвāтигѣру, и закѢпали је, сāмо врāт вѣ-ри и глāва, и прико цѣлѣ нѢнѣ такѣ Ѣнā бѣдѣ. Ѣјидѣ јѣј и зāву, пѣлѣдѣ ѣсāн Ѣ зно-ји. Цѣлѣ нѢнѣ сѣдили код нѣ.

Ѣни су лѣжали тѣ, ја и пѣкѣјнѣ ѣāѣо, свѣкар ми бѣо. Лѣжѣш, шѣши мѣсо, мѣчи се. Жѣне се бāбилѣ. Ѣв овлѣшнѣ ти дѣнѣсе, чѣдо ти је тѣ пѣпит. У нāс ѣ је пѣмрло такѣ чѣтри-пѣт. Мѣчи се, лѣжи. Чѣрапинѣ оплѣти Ѣд вунѣ, жѣљѣве нāти-рāј, кѣлико би се жѣљѣвā нāтирало, кѣ зна. Штā ти је бѣло дѣли? Зѣмљā. Нѣка-квѣ нāмишѣјā, шпѣретина црнā и Ѣгѣшѣѣ, и кѣмаштрѣ — āко ѣеш нāставит Ѣнѣ брѣнсѣн јāкѣ, или котлѣшѣтина, малѣ зѣлā āко ѣберѣш ѣ нѣ котлѣшу, нāбијѣ

пуну. Ка то прѡвријє, ђде прико кѡтлушє. Ѓн и ѡѡа ѡегѡв стѡли. Ѓнѡ кљѡч с ђг-
нѡшѡа, па прѡмѡшѡј.

Кò стāјā стāј, тòрбину ўпрти, уба́ци крўва ў њу, боцўнину вòдē, иђи пò драгом. Ба́ци бйсаге при́ко ма́гарета. Двā бйса́га вйсē.

Ліпо се нòсиле чѣрме, плѣте, кѧпу и вѣзало нѧтрѣнено нѧз лѣђа ђбиси, кѧте дѡли, испод чѡјѣ, а йђи пѡ драгом, ђвце чѡвѧј, галѧми. Прѣгачу, коврљѧк, ѧљину нѡсила, пѧс, и рѧкан испод мѡдрѣ. Прико мѡдрѣ ђнѣ шѧирите са сѣдефѧм сплѧйђѧ-нѧй, чѡрѧпѧ и вѣзени бѡзѧвѧѡѧ. ђпѧнци с ђпутѡм. Цѣмпер плѣтени, испо зумбѧна вѧйри дѡли.

Дође момак и цурѣ пита ђе ли. Ракија се пѣчмѣ дилит њијова прија, а његова је пѣслѣ. Ђдѣ се, сиди се до мрака. Мѣћѣ се та рана. Сиди до пѣноћѣ ѡ кашњѣ пѣноћѣ, до сванућа. Рубац. Пита се цурѣ. Она се тражи ѡменом, ја. Она ја-мѡ то, ставѡ ѡ нидра. Ђдѣ се прѣтру на прстѣн, прстѣн се даднѣ. Даднѣ се диверѡ-вѡм чѡрапи.

Їва Рѣдош — Црвѣничка (Црвѣнице, Сѣоница)

Прија се ў сватове ишло с коњом. Оседлај коње, а ко није имо, метни са-
мәр. Онда се ишло с колим. Сад нѣма вйше ни кола. Сад йђу с аутим.

Направио он ону руду с дбе стране. Било на којим пѣ-шѣст навѣљакѣ. Кд-била се плѣнѣ и к врагѹ. Он је ђстѹ, пѹстѹ рѣдинѣ. Кд ће њѹ приватит? Ђавѹ! Прико ђнѣ лѣсѣ прѣскочѣ. Ёта ѣвѣле да се дѹдѣ, ни нѹгом, ни трѣбувом. Оѣе стр-му. Он дѹли за њѹм. Ёзѹ кѣпу, мѣтнѹ камѣнчѣѣѣ. И дѹѣсѣ.

Бәрбарийһ Аңте (Челёбийһ)

Моја матѣр родила нас трѳе. Таѣа старѳга, пакѳјни ѣаѣе, био у Рујану. Њизѳ било пѳет браѣѣ. Сукнено свѣ нѳси. Вѣзли се рукави, садак, чѣрме, ѣлине, бѳшче билѣ. Барунцуци нѳсили се, каѣе, па пѣрле. Вуну липо опери, очупај, прѣди дан-нѳѣ, ткај сукна, крѳј садаке, мушкиѣм рајтѳзе. Ымадѳ шѣлове мушкиѣи. Било је липѳ старѳна.

Брѣнсе се чују прѣд зору. Чују се прико тѣсте брѣнсе и вѣли. Пѣкѣјнѣ Илѣца пѣ осам вѣлѣвѣ увати, свѣ из блата ѣдвѣче, ѣднесе. Пѣкѣјнѣ Лѣзо Бѣбић, пѣкѣј му дѣши, ѣн је умрѣ у Рујѣну код Бѣшковѣћа кућѣ, сѣдѣћ, у Вѣшића гѣри бѣо шѣмѣр. Сѣко нѣми тѣ гѣбѣље. Кѣла су рѣдила се ѣ дрвета. Стѣрѣј кѣла ѣзгѣ нѣ коњѣм, долѣкаре напѣри, мѣјстар Лѣзо.

Играло се на капица, прстена, знаш. Ова кућетина наша — сапли се ис Коњукушића игра. Ргових Јакѡв, Врљом га звали, изашо. Ушo, глeдa пo капaм — oвдe je прстeн. Никa клeпкa, чулa сe к врaгу, у Рaздoљe, сaч, звoни зa oнизим кo изгуби. Игрaј сe никoгa клисa, млaти тaмoкaрe, држи чoрaпину, бичвeтину.

Истрај ђвце, гри се — а блага на очима, пѣци кумпире. Држали краве. Свисвети се примакли, а ну! Никѣ бунѣр, трѣтина га не држи водѣ. Нисам нѣ-
здрав, липо нами. Прикода нѣма. Осомдесѣт јѣдну гѣдину.

Марко Ћурковић и Мара Ћурковић (Пѣрић, рођ. у Доњим Ружанима)
(Чапразлије)

Сијали смо жито, ђ тога смо јѣли крѣв. И кумпире смо садили. Досада се
ѡрало, копало, стока се држала. Бѣше у Туслоњѣ шѣнца ко сѣнце.

Иђѣ цѣри, ш њѡм гѡворѣ; ѡна ако ђѣ даднѣ му ѡни амѣнет. Ѣнда ѡдѣ стѣ-
ријѣ тѣмо и спорѣзуми се ш њѣма. Ѣнда ѡдѣ на прстѣн. Нѡсило је се јѣло у цѣрѣ
кѣћу. Јѣ, јѣбука. Кѣћани, кѡјѣ мѡмка жѣни, иђѣ. Понѣсе се јѣѣ, пиђѣ. Ѣна дадѣ
никѣ дѣр — као чѡране, кѡшуљу. Пѡслим, јѡпѣт, иђѣ навѣсти се у цркви, трѣ пѣ-
та се навѣсти. Понѣсем јѣѣ и пиђѣ, да не би ѡсто срамотан. Рѣкнѣ да ђѣ, и кад
липо прстѣн ѣзмѣ — свѣ то бѣдѣ — ѡна кѣжѣ: „Нећу.“ Цѣра приварила. Ѣнда ти
мѡра ѡни кѣћѣ домаћин свѣ платит, ѡни трѡшак што си дѡнио. Ушћипке, мѣсо,
мѡра ти намирит.

С коњма смо врѣли. Плѣва на јѣдну стрању, жито на другѣ. Жѣне су чѣнили
жито. Напаке зѣме бѣдѣ. Стипиѣ ђвце затрѡ сѣнк. Илѣ зѣмљу, ѡнѡ пѣвало,
сѣнк се ѡтѡпиѡ ѡко њѣзи. Вѣну са себе. Пѣсаћемо Зѣли Стипиѣ, то су њѣгове
ђвце. Јѣ сам глѣдѡ рогу, што је кутѣрисала жѣва. Десѣт-пѣтнѣст вукѡва крѣжало
се. Мѡја дѣца ѣмадѣ пѣшке и члѣнови су лѡватијѣт друштва. Ума и мѣдвѣда.
Скѡро је јѣдан мѣдвѣт саѡѡ у средину Шѣицѣ. Јѡзи Цѣреву дѣѣ ђвце ѣбио. Кѡ
сми мѣдвѣда ѣбит? Вѣшѣ за мѣдвѣда, нек за двѣјѣст ѡваца.

У ѣстој ѡвој кѣћи ѡвдѣ ѣ бѣло ѡгњѣшѣ. Вѣругѣ ѡбѣсѣмо. Кѡмаштре. Јѣдан
кѡто или брѡнзин. Крѣв би пѣкли. Умали смо пѣкару на ѡгњѣшћу — разгрѣни
жѣр, пѡкријѣш саѡм, затрѣј лѣгом. Ѣвѡ се кѣћѣ пѡправили како се пѡшло у
Њѣмачкѣ.

У Ѣнтиѣа Крѣстановиѣа, у биртију, чѣдо нас се саберѣ. Пѣјѣмо. Кад ѣзбѣ
срѣскѣ начѣлѣник, ѣзбѣ Цѣцко. Дѣ си гѣзда Мѣјѡ? Јѣ сам пѡтрошиѡ двѣјѣст дѣнѣ-
рѣ ракијѣ. Ѣдмѣ мѣни дадѣ кѣтију ђ стѡ комада — цѣгарѣ. Дајѣ лѣудимѡм. Пѡдај
кнѣзу кредѣта нек лѣдѣ частѣ. Бѣре ракијѣ. Пѡслим нѣсу за Мѣју глѣсали. Јѣ се
свѣ крѣѡ од Мѣјѣ да ме нѣ видѣ.

Бѡжо Мѣоч (Шѣица)

У глави је нѣ у кога нѣшта, а нѣ у кога мѡзак, пѣмѣт. У Петко знѣ ѣчит дѣ-
цу, а ѣ ја би знѡ. Пѣтко не ѣчи нѣшта, већ ђвѡ наѣшкѡ водѣ — рачѣнањѣ, пѣсањѣ.
У никѣм шкѡлам ѣчѣ јѣзик, ѣ никѣм нѣсу. Приврћѣш папѣр. Слабо јѣ чѣјѣм, мѣ-
ни то не дѡлази свѣ дѡ краја. Јѣчѣ сам то наѣчиѡ — пѡзнат пѣвца. На Трѣљу, са-
стало се наѣ десѣтак, жѣнѣ, лѣдѣ. Кѣжѣ — бѣло ѡко, пѣвац. Јѣ дѡбро вѣдѣм. Нѣ-
сам се наспѣво, дрѣмѡван, зѣвѣм. Јѣ нѣ чујѣм нѣшта. Ѣн шапљѣ, а јѣ глѣв — нѣ
чујѣм. Дѡсат ѡни стѣрѣ лѣди, ѡко ѡгњѣшѣ, па пљѣјѣ, ѣзбацѣва, узрѣгѣва — ма

кѡ ће свѣ знаѣ. Шта љу ти ја казат, кат сам ѡстарио. Причат ја с тебѡм или ш њим, или шутат. У свадбам пѣјѣ, ѣдѣ, лѹмпујѣ, пѣвајѹ свѣкѣ рѣзнѣ пѣсме старинскѣ. Мѣслиш — шта му је? Ено сѣт смије се. Ја нит знам шта љу говорит, ни изѣћ, ни ѡтић. Неш ѣс кућѣ! Бѣжйш! Ај сѣт нек ѡвѣ чѡвик изѣћѣ. Ѣвѡрио врата и кући.

Ї немѣ у наши људѣ вѣшѣ брка. Правѣ чѡвик — вѣлики брк, мѹстѣћ, старински брк, а немѣ га вѣшѣ. Мѣлѣ брчић — пѡ чѡвика. Їмѣ у православни. Глѣдѡ сам у Гламачу и Гракову — у старѣ, ѣво! Нѣстало брка. Обријѣ се. Миђу плѣћим уватило ме. Бѡлѣ ме измиђу плѣћѣ.

Глѣдѣм вѡде — кѹја Мѣтковићѣ. Иванушин зѣц дѡлазио вѡде мѡјѡј кући. Ућѣ у подрум, ѡна нѣ смѣ. Он у купус, ѡна нѣ смѣ. Увѣ у Ђају. Ја на прѡзор — глѣдѣм. Оћу ли узѣт пѹшку па убит — ма нећу. Баш сам у Триљу глѣдѡ — ѡ — дѡбро лѡватијѣ, ѣл тѣчѣр. Мѡгѡ би бѣт и за зѣца. Немѣ вѣшѣ. Док је бѣјѡ мѡј шарго и Пѣрићѣ ѡнѣ — тѣ нѣси трибѡ ѡдат. Сѣди док ѡни не дѡтрајѹ. Кад дѡтрајѹ, ако си мѣјстар, ѡкини, привѣли. Ма дѣ је ѡнѡ лѡватијѣ кѣрче. Бѣбо ка дѡћѣ вѡде, Цѡка, ѡн швраку, врану, дѣј, кѹме, пѹцат. Немѣ лѡвѣћѣ. Ја и Спѣсоја ѣћѣмо. Уитра се изѣћѣ зѣрана, запѡсиди. По цѣлѡ лѣто. Ако не нѣнѣћѣ — кѣровѣ. Ё, Стѣван Калаба, ѡнѡ је мѡј пѡбро нѣјпрѣвѣ. Ѣнѡ трибѣ за лѡвца признат — и да лѡвца немѣ кѡ штѡ е ѡн. Он дѡћѣ вѡде к мѣни. У мене нѡћѹј. Цмиљѣ ѣћѣ у чѣтри-пѣт сѣти. Кажѣ: „Пѡбро, ја би кућѣ. Сѹтро свѣтац, присутро свѣтац.“ Дѣвѣ дѣна нѣши свѣтацѣ, знаш. Кажѣм: „Мѡреш ли тѣ сѣдит у кућѣ?“ Кажѣ: „Дѡдијаће ми.“ „А мѡреш ли тѣ ѣћ у лѡв? Ја љу тебѣ дѣт пѹшку, а мѡј кѣр, ѣво га, свѣзѣт.“ Ја свѣ њѣму кѣзѡ — пѹтом, гѡри, за изѣћ. Јѣднѡга срндѣћа нѣтрали. Дѡлѣко. Кажѣ: „Ја сѣдѣм, чѹјѣм ѡдѡндѣ, прикѡ драгѣ, лѣтѣ срндѣћ. Јѹнчина.“ Кѡ лѡвац! Мѣ јѣли мѣса. Тѹжит? Мѣнѣ да примѣћѣ? Ѣткалѣн? Не прикѹчивѣј!

Нѣши су трѣћѣ на ѣгром. Ја слѹшѡ вѡде на рѣдијѹн, ѡт краја дѡ краја. Лѣпо лѣгѡ на крѣвет, и рѣдијѡн. У пѡло три угѣсио. Дѣвѣста пѣдѣсѣт ѣ дѣвѣ мѣдуљѣ на свѣм утакмицам. Нѣши на мѣдуљѡм ѡднѣли — ѡнѣ у ном, ѡнѣ у ном. Тѡ јѣ! Нѣј-вѣшѣ пѡбѣдѣ ѡднѣли — са свѣм. Ѣвизѣ је сѣдѣмнѣст дрѹгѣ дрѣжавѣ. Нѣјјѣчѣ су Талијѣни, па Францѹзи, па нѣши. У Сѣрајѹ ће бѣт зѣмскѣ ѣгре, ѡндѣ у Љѹбљѣни. Ајдук сѹтро с Тѹрцим.

Кѡњу и псѹ нѣ вирѹј. Кѡбила се пѡдѣлѣкнѣ — ѡбѣмо нѡгом — па вѡде. Мѡраш ѹвѣк лѣпо. Їћ дѡ поло њѣгѣ да те нѣ мѣре дѣкнит. Јѣ, нѡгом. Прѣдѡ јѣ. Їћѣ на Триљ купит кѡњѣ. Ја ѣмѡ кѡњѣ, и Пѡповић јѣднѡга. Ѣрѣмо нѣ дѣвѣ. Мѣте и јѣ. Ја ш њим у сѹвѣз. Мѣтнѣмо кѡмаћу, штѡ ѣћѣ кѡњу нѣ врат — у нас немѣ ѣмови, вѣћ кѡмаћѣ. Кѡла и нѣ ѣиву. Їстѣкамо ѣс кѡлѣ. Колицѣ дѡли, плѹк дѡли, ѹватѣмо и ѡри. Дѡ мѣрка. Нѣсмо дѣришили, ни вѣзали. У Јѡцѣ нѣшта мѣзгѡвца, ѡн кѹпио. Ѣрѣли у Буљѣна. Прѡлићѣ.

Ѓѣја Аугѹстин (Стрѹпнић) (За себѣ кажѣ: Ѓѣја Јѣвгустѣн, Стрѹкнић)

Nikola Ramić

THE LIVNO-DUVNO DIALECTAL TYPE

Summary

Presented in the thesis is a review of phonetic, accentological and morphological features of ikavian-šćakavian speech in southwestern Bosnia. Some outstanding syntactic characteristics of this speech are also pointed at. Examined is the ikavian speech of the inhabitants of communities of Tomislavgrad and Livno, i. e. the territories of Duvanjsko Polje and upper Livanjsko Polje. In this area the majority of population are Croats — 54.000 inhabitants, while there are some 9.000 Muslims and 3.300 Serbs. The ethnical situation has changed drastically after the recent war. The outstanding phonetic features of this speech are the ikavian change of jat (*līp*, *bīlo*), standard articulation of vowels, with sporadic, optional diphthongisation of medium vowels -e- and -o- (*šīēst*, *mūôre*); as far as consonants are concerned, it is the occurrence of groups -šć-, -žđ- (*ščâp*, *zvižđa*), the change -jt- > -ć-, -jd- > -đ- in verbs like *doći*, and, in the category of new jodization, characteristic forms on nouns in -*ijak* and adjectives with morpheme -*iji* (*rōdijāk*, *tēletijī*), formally unmotivated. This speech has new accentuation of younger štokavian vernaculars. Phonological function is performed by tone, quantity and the place of accent. Morphological characteristics mark this speech significantly. In the category of declination, outstanding cases are Dative, Instrumental and Locative plural. Although equalized, they are distinguished by a number of endings, old and new, which is the result of weakening of interparadigmatic distinctions, as well as reduplication and intercrossing. This brings these vernaculars close to Dalmatian ones, while long -ā- in Genitive plural is, inter alia, an indicator of their development in the trends of the youngest štokavian vernaculars.